

ZPRÁVY
VLASTIVĚDNÉHO MUZEA
V OLOMOUCI

SPOLEČENSKÉ VĚDY

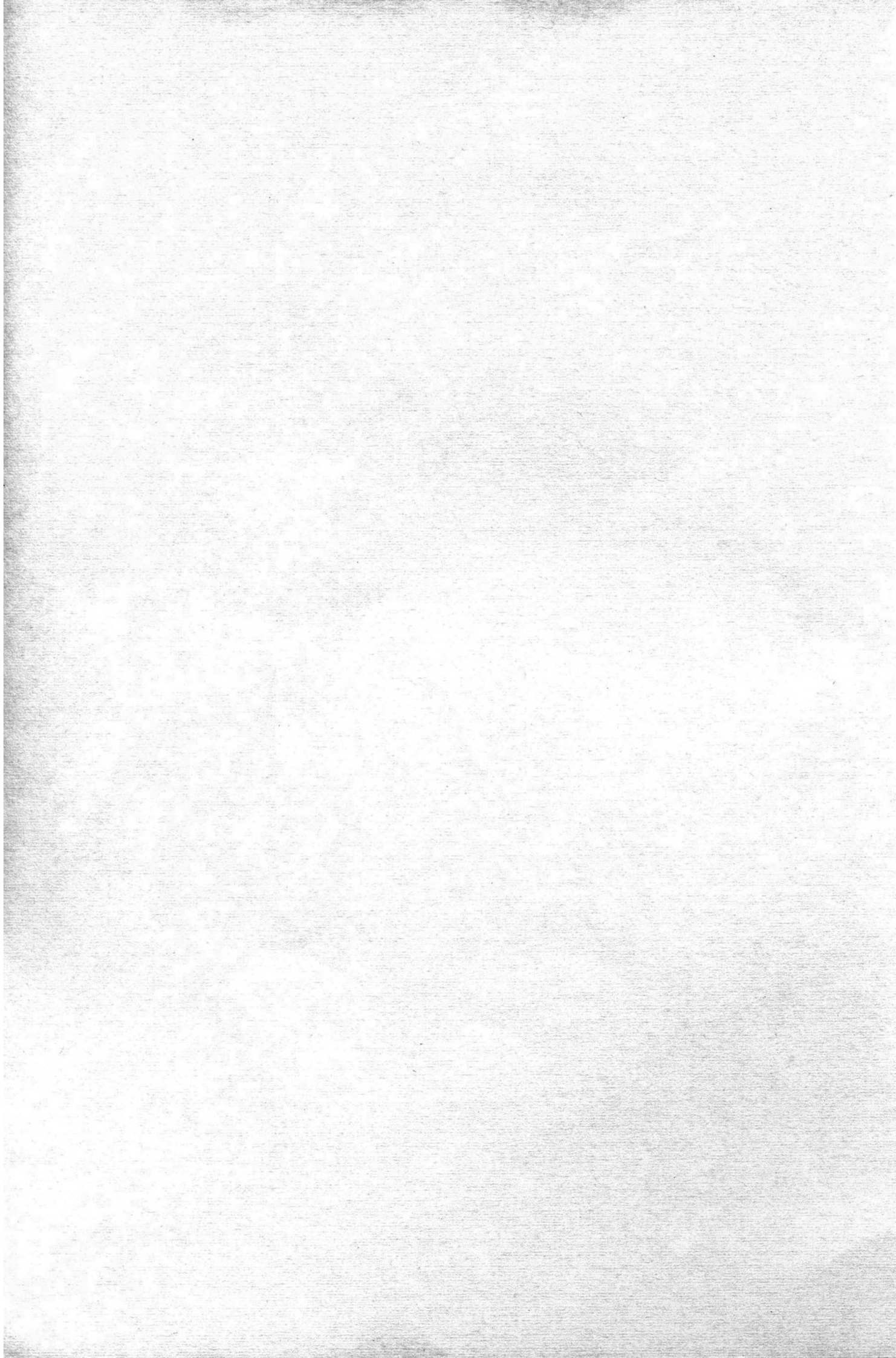
286

2003

ZPRÁVY
VLASTIVĚDNÉHO MUZEA
V OLOMOUCI

286
2003

Prof. MUDr. Jan Kabelík, DrSc. – osobnost preventivního lékařství

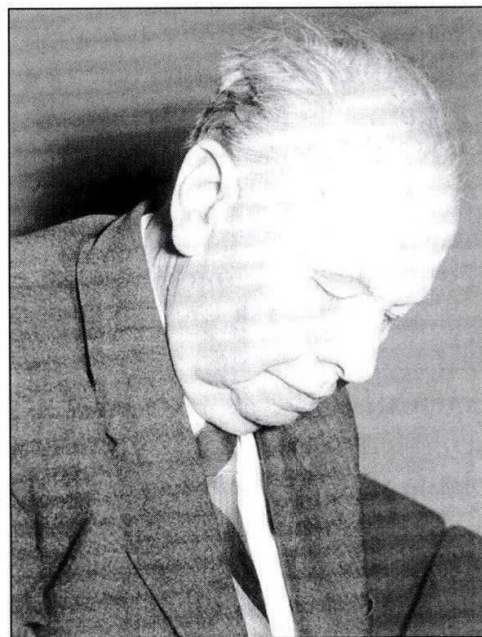
MUDr. Anna Folprechtová, emeritní krajská hygienička Olomouckého kraje, členka VSMO

Dne 29. 10. 2001 uplynulo 110 let od narození prof. MUDr. Jana Kabelíka, DrSc. (*29. 10. 1891 – †14. 7. 1979). Prof. MUDr. Jan Kabelík, DrSc., významná vědecká a kulturní osobnost naší doby, spojil úzce celý svůj život, plný plodné práce, s Olomoucí a jejím krajem, i když jeho činnost měla a má dosah celostátní i zahraniční. Je pokládán za jednoho z posledních našich polyhistorů některých lékařských oborů (mikrobiologie, sérologie, hygiena, epidemiologie, patologická anatomie, biologie, biochemie, fyzika, historie lékařství, zdravotní výchova), zajímala ho dále botanika (se zvláštním zaměřením na léčivé rostliny), filozofie, krásná literatura i umění.

Rodák z Přerova, syn významného českého literárního historika, vyrůstal v kulturním českém domácím prostředí, v pražském bytě jeho rodičů se scházelo mnoho předních kulturních i politických osobností, což zřejmě přispělo k budoucímu cílevědomému úsilí profesora Kabelíka podílet se odbornou prací, včetně sociálně – zdravotní činnosti, na celospolečenském rozvoji.³¹ Své odborné zájmy projevil již za studentských let publikováním prací hlavně z oborů biologie a chemie. Středoškolská studia absolvoval v Přerově, Plzni a v Praze, kde maturoval a následně studoval na lékařské fakultě Univerzity Karlovy a promoval v roce 1914.

Jako vojenský novopečený lékař byl, dle svých publikovaných vzpomínek,¹ přidělen k prof. Dr. Ivanu Honlovi, prosektorovi a bakteriologovi Epidemické vojenské nemocnice vinohradské v Praze (Honlův ústav byl Na bojišti v Praze). U profesora Honla sloužil až do svého odkomandování na podzim 1915 do mobilní nemocnice do Srbska a Albánie. Válečná léta I. světové války tedy prožil na Balkáně, kde v letech 1915 až 1918 byl prosektorem a mikrobiologem mobilní epidemické nemocnice rakouského Červeného kříže ve Skadaru v Albánii (za významné považují, že tam v srpnu 1918 vyšetřoval náhle vzniklou epidemii následně diagnostikované španělské chřipky, na kterou posléze zemřelo více osob za 5 měsíců na celém světě, než bylo zabito v I. a II. světové válce – počet mrtvých v důsledku této pandemie byl odhadován přes 30,000.000 lidí. Prof. Kabelík tyto, dnes historicky i odborně cenné události, publikoval i v olomouckém regionu v roce 1970.²

Domů se vrací v únoru 1919. Přichází na lékařskou fakultu Masarykovy univerzity v Brně, kde v roce 1921 je habilitován pro obor mikrobiologie, rok poté jmenován mimořádným profesorem, a odchází jako prosektor do Moravské zemské nemocnice v Olomouci, kam se v roce 1922 přestěhoval. Přednáší v té době ještě také v Brně a krátce i v Bratislavě. Rodina pana profesora od roku 1928 bydlela ve vlastní vile v Olomouci na tř. Svornosti

Prof. MUDr. Jan Kabelík, DrSc.

č. 18 (v odborné literatuře je uváděna jako „...reprezentační obytné sídlo předního olomouckého vědce a lékaře, s kombinací obytného prostoru s ordinací. Příklad funkcionalistické architektury a tvorby Jindřicha Mergance působícího tehdy v Bratislavě“).³ (V současné době bydlí v této vile vnuk prof. Kabelíka ing. Jiří Žufníček se svojí rodinou. Dle jeho osobního sdělení byl profesor Kabelík členem Svobodné zednářské lóže (také viz pozn. 31)).

V Olomouci od roku 1923 aktivně pracoval v Československém červeném kříži, jako jeho předseda podporoval hnutí proti nastupujícímu fašismu. Pro německé emigranty zřídil v Olomouci tři střediska. Na konci třicátých let, zvláště po mnichovském diktátu, si plně uvědomoval závažnost situace a hledal cesty k jejímu řešení. Z této doby pocházejí jeho myšlenky na evakuační plány k vystěhování nejvíce ohrožených příslušníků českého národa. Hledal diplomatické i finanční možnosti k jejich realizaci a k vyhledání emigračních prostor a veřejně se k těmto problémům vyjadřoval (tisk, rozhlas).³¹

Na počátku roku 1939 se profesor Kabelík cílevědomě chystal odjet do zahraničí a dne 14. 3. 1939 odletěl s rádným pasem a 20.000,- Kč, které dostal na cestu od Baťova ředitele, posledním letadlem z Československa z Prahy do Paříže na půlroční „zahraniční studijní cestu“ studovat tropické nemoci. Cílem jeho cesty však mělo být vyhledání vhodné země pro uprchlíky. Jeho odjezd byl zcela opodstatněný (18. 3. 1939 ho v jeho bytě hledalo gestapo) – druhý den po svém odjezdu se dovídá o zabrání naší republiky Německem. Za změněné situace a v důsledku neúspěšného jednání v Pasteurově ústavu v Paříži změnil svůj plán a pokračoval v cestě do Londýna. Zde pobyl 16 měsíců, pracoval nejprve bezplatně v nemocnici pro tropické nemoci.

V Londýně založil Spolek českých lékařů (jehož byl předsedou) a BRITISH CZECH CLUB, který se stal centrem Čechů žijících v Londýně. Pořádal rovněž kurzy pro ošetrovatelky, které uprchly z Československa do Anglie. Byl tvůrcem a předsedou tzv. Přípravného spolku CZECH WELL-FARE, který po zániku Československého červeného kříže 5. 8. 1940 se v září 1940 přeměnil ve Společnost Československého červeného kříže v zahraničí se sídlem v Londýně. Po vstupu Velké Británie do války s Německem (1. 9. 1939) vznikl zde Československý armádní sbor. Profesor Kabelík do něj vstoupil v hodnosti štábního kapitána a zastával funkci vojenského lékaře, zasloužil se o zařazení českých lékařů-emigrantů do lékařských postů, nikoliv jako řadových vojáků.

V této době obdržel prof. Kabelík z Jižní Ameriky pozvání Jana A. Bati k pokračování akce, kterou zamýšlel při odjezdu z vlasti (jeho poradenská služba u Bati je popsána v literatuře (velmi precizní práce, viz pozn. 31) a následně odcestoval nejprve do USA (New York – zde se setkal s Janem Masarykem, Washington – předání materiálu na ministerstvo války), potom do Jižní Ameriky (Brazílie, Chile, Patagonie). Později se usadil v Brazílii, byl zaměstnán u švýcarské firmy GEIGY jako vedoucí vědeckého oddělení pro zkoumání léčivých rostlin. Později vedl biologickou laboratoř v koželužské firmě v Rio de Janeiru, spolupracoval s tamní botanickou zahradou, publikoval svá entomologická sledování,^{26, 23} získával informace o brazilském lidovém léčení.

V Brazílii se věnoval tedy hlavně problémům farmakologicko-botanickým, pracoval jako mikrobiolog v kožedělném průmyslu, kde se zabýval problematikou plísní a studiem fungicidních prostředků. Pobyt v exotickém zahraničí mu výrazně rozšířil vědecký a společenský obzor, který následně v pozdějších letech uplatňoval ve vědecko-pedagogické a společenské aktivitě.

Pobyt v cizině byl stále doprovázen starostmi o rodinu i o osud vlasti. Po osvobození se přesto nevrací ihned ke své rodině, ale vědom si nutnosti materiální pomoci naší republice, organizuje v květnu 1945 zásilky brazilského a argentinského Červeného kříže pro naši republiku a vrací se v roce 1946 se šesti vagóny léků, potravin a šatstva do osvobozené vlasti.

S nadšením se pustil do vědecké práce. Na základě brazilských zkušeností založil ve Velkých Losinách Ústav hygieny a eugeniky venkova, později zřejmě přejmenovaný na Ústav pro výzkum léčivých rostlin SLUKO (Studijní a lidov ýchovný ústav kraje olomouckého) a věnoval se pěstování a výzkumu léčivých rostlin^{5, 6, 7} (antibiotika vyšších rostlin se stávají středem jeho zájmu),^{8, 9, 10} instituci vedl bezplatně sedm let. Zpočátku zde i bydlel a do Olomouce dojížděl.

Stál při zrodu obnovené olomoucké univerzity, stal se řádným profesorem, budoval na lékařské fakultě Ústav hygieny a epidemiologie a stal se jeho přednostou (1946 – 1962). V roce 1962 byl penzionován.

Věnoval trvalou pozornost reformě studia, postgraduálnímu vzdělání, byl znám svojí vlídností a noblesou. Měl za to, že „...od studentů je lépe žádat při zkoušce málo, ale dobře zažitého, než mnoho rychle naučeného, co se brzy z hlavy vykourí“.³ Byl vždy věrný zásadě, a vedl k tomu i své spolupracovníky, že dokončená práce se má publikovat.

Olomoucká Univerzita Palackého si vážila profesora Kabelíka jako skutečné osobnosti vysokoškolského učitele, který měl autoritu a vážnost, zasloužil se o dobré jméno univerzity a významně přispěl k rozvoji české vědy.

Profesor Kabelík byl oceněn Zlatou medailí Univerzity Palackého, Zlatou medailí J. E. Purkyně, stal se čestným členem Československé lékařské společnosti J. E. Purkyně, čestným členem Společnosti hygieniků Československé lékařské společnosti, nositelem Čestné medaile J. E. Purkyně za celoživotní zásluhy o rozvoj lékařských věd. (Autorem medaile s profilem prof. Kabelíka je olomoucký akademický sochař Karel Lenhart.)

Ve věku svých 70 let přichází díky tehdejšímu okresnímu hygienikovi MUDr. RNDr. PhMr. Václavu Burianovi, CSc., svému žákovi,³ na Okresní hygienicko - epidemiologickou stanici v Olomouci, kde se stává vzácným poradcem v pravém slova smyslu, dovede ihned poradit nebo přesně sdělit, kde lze najít potřebné údaje v literatuře. Z tohoto období pochází další řada jeho publikací věnovaných zejména léčivým rostlinám.

Prof. Kabelík napsal přes 400 vědeckých článků, několik monografií, učebnice – zejména „Nauka o sérových protilátkách“ (1939) a ve spoluautorství s V. Tomáškem „Epidemiologie“ (1953) a „Hygiena III.“⁴ Patří mezi zakladatele Československé společnosti mikrobiologické.⁴

V Olomouci založil před rokem 1930 Lékařský vědecký spolek, byl mezi zakladateli „Domu útěchy“ v Brně, vedl Biologickou společnost v Olomouci. Dlouhodobě spolupracoval s Vlastivědným ústavem v Olomouci, kde byl členem vědecké rady, oblíbeným lektorem a autorem článků v publikacích Vlastivědného ústavu.

V roce 1955 byl mezi zakladateli Kroužku pro dějiny lékařství, který vznikl také při tomto ústavu.¹¹

K zajímavostem ze široké palety činností prof. Kabelíka patří i skutečnost, že to byl právě on, kdo jako prosektor divizní nemocnice v Bratislavě pitval zemřelého M. R. Štefánika a jeho druhy a prokázal, že zahynuli při leteckém neštěstí ve Vajnorech, spolupracoval s Mistrem Otakarem Španielem, známým pražským akademickým sochařem, při snímání posmrtné Štefánikovy masky a ruky (uloženo v muzeu M. R. Štefánika ve Vajnorech).^{3, 12, 13}

(Pozn.: Milan Rastislav Štefánik, jeden ze tří hlavních osvoboditelů a zakladatelů Čs. státu, ministr války naší republiky a generál francouzského letectva, hvězdář, zahynul tragicky ve stáří 39 let při návratu do vlasti při zřícení letadla u Bratislavy krátce před polednem 4. 5. 1919. Odlitek originální posmrtné masky je uložen dle prof. Kabelíka ve Vlastivědném muzeu v Olomouci. Je původní a liší se od reprodukce masky v monografii

o Štefánikovi od Št. Osuckého, B. Pavlů a spol. vydané v roce 1938 v Praze. Odlitek pravé ruky Štefánikovy byl v majetku prof. Kabelíka.¹⁴⁾

Jaký je můj osobní vztah k profesoru Kabelíkovi?

Sama jsem pana profesora poznala při svém studiu na lékařské fakultě Palackého univerzity v Olomouci a v roce 1962 jsme byli posledním ročníkem, který pan profesor zkoušel z hygieny a epidemiologie před svým odchodem na penzi. V mých očích 23-leté studentky to byl již vážený vysoký starý pán. Pamatuji se, že při státnici jsme došli až k prevenci vzniku plochých nohou chůzí malých dětí i dospělých bosky na přírodním nerovném terénu.

Možná zklamání čtenáře sdělením, že nebylo mým záměrem pracovat v hygienické službě (a tedy v jednom z oborů profesora Kabelíka), leč ve smyslu přísloví „Odříkaného chleba největší krajíc“ jsem po promoci nastoupila na Okresní hygienicko-epidemiologickou stanici (OHES) v Olomouci, kde jsem se s panem profesorem setkávala po dobu jeho působení na OHES.

Lituji, že jsem se s ním tehdy častěji nedostávala do bližšího kontaktu, byla jsem asi příliš mladá a nesmělá a nepronikla jsem do odborných a přátelských setkání svých starších a funkčně výše postavených kolegů s panem profesorem, kteří s ním rádi besedovali a čerpali z jeho životních zkušeností a zážitků. Svědčí o tom i jejich vzpomínky na prof. Kabelíka v publikaci „Almanach Okresní hygienické stanice v Olomouci“ z roku 1999, kterou jsem měla možnost a čest sestavit (publikace byla vydána ke 40. výročí slavnostního otevření budovy hygienické stanice v Olomouci).¹⁵⁾ V téměř každém sdělení těch, kteří poznali profesora Kabelíka, se objevuje vzpomínka plná úcty a obdivu. Fotografie pana profesora měla své čestné místo v místnosti krajských a okresních hygieniků v Olomouci.

Byla jsem však i svědkem toho, že mladí lékaři, kteří přicházeli i ze zdejší olomoucké lékařské fakulty, nevěděli, bohužel, již nic o prof. Kabelíkovi, a obávám se, že jeho jméno, snad s výjimkou střední a starší lékařské generace, není v povědomí lékařské, případně hygienické obce.

Prof. Kabelík je oprávněně deklarován jako ojedinělý lékař – polyhistor, jako jeden z posledních, a to pro úžasnou pestrost svého osudu, vědeckou a praktickou činnost svým obsahem a rozsahem zcela výjimečnou.

O všestrannosti pana profesora svědčí i jeho činnost v organizování každoročních konferencí preventivního lékařství. Mnozí z nás si pamatují na celostátní dny v Olomouci s tematikou hygieny komunální (voda, ovzduší, zeleň, hluk a další).

Zdůrazňoval, že pro zdraví národa a jeho sociálně zdravotní ochranu nabývá stále větší význam právě preventivní lékařství.

Ekologii považoval vždy za týmovou práci, kde mají svůj úkol odborníci různých profesí – architekti, biologové, lékaři, vodohospodáři a všichni další, jimž záleží na ochraně životního prostředí.

V roce 1998, z důvodu vyhledání jedné odborné publikace prof. Kabelíka, jsem se obrátila na známého olomouckého lékaře, zabývajícího se i dějinami lékařství, prof. MUDr. Milana Slavětínského, CSc., a hovořili jsme spolu při této příležitosti o prof. Kabelíkovi. Tehdy mě prof. Slavětínský motivoval k tomu, abych navrhla pojmenovat jednu z nově vznikajících ulic v Olomouci po prof. MUDr. Janu Kabelíkovi, DrSc. Podnět k tomu, s rozsáhlým zdůvodněním, jsem písemně podala primátorovi Města Olomouce Ing. Martinu Tesaříkovi dne 14. 6. 2000.

Od roku 1998 se vážně zajímám o život a dílo profesora Kabelíka, při studiu jeho publikací i jeho života žasnu nad obrovským obzorem jeho zájmů.¹⁶⁻³¹⁾

Připomenutí tohoto významného občana města Olomouce, vědce, člověka ušlechtilého, vážícího si vždy lidské důstojnosti, pokládám za mimořádně důvodné.

(Příspěvek byl zkráceně přednesen dne 21. 11. 2001 na vzpomínkovém večeru ke 110. výročí narození prof. MUDr. Jana Kabelíka, DrSc., ve Václavkově sále Vlastivědného muzea v Olomouci.)

Poznámka:

Článek MUDr. Anny Folprechtové byl ve zkrácené verzi přednesen na semináři k příležitosti 110. výročí narození profesora Kabelíka, který inicioval, organizoval a zaštilil předseda VSMO doc. J. V. Musil. Seminář se konal ve Václavkově sále Vlastivědného muzea v Olomouci dne 22. listopadu 2001.

Článek byl publikován ve sborníku vydaném Vlastivědnou společností muzejní v roce 2003:

MUSIL, J. V.: Prof. MUDr. Jan Kabelík, DrSc.: 29. 10. 1891 – 14. 7. 1979 : Zdravý rozum. Olomouc: VSMO, 2003. 60 s. FOLPRECHTOVÁ, A.: Prof. MUDr. Jan Kabelík, DrSc., osobnost preventivního lékařství, s. 21 – 29. ISBN 80-238-8933-8.

Ve Zprávách VMO vychází článek MUDr. A. Folprechtové se souhlasem editora (VSMO) a redaktora sborníku.

Literatura:

1. K a b e l í k, J.: Vzpomínkový fejeton o choleře. Čas. LÉK. ČES. 109 (1970), s. 1193 – 1195.
2. K a b e l í k, J.: Padesát let od Španělské chřipky. Časopis Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, řada přírodovědná, ročník 60, r. 1970, č.1, s. 31 – 35.
3. B u r i a n, V.: Jan Kabelík. Z publikace „Zakladatelé a pokračovatelé – památník osobností obnovené univerzity“ (vydavatelství Univerzity Palackého Olomouc, 1996), s. 83 – 85, celkem 260 s.
4. E b r i n g e r, L. – J o h n, C. – M a t ě j ů, J. – V i n t e r, V.: Kapitoly z historie Československé mikrobiologie. Vydala Československá společnost mikrobiologická, Praha 1998, s. 20 – 21, celkem 261 s.
5. K a b e l í k, J.: Zpráva ústavu pro výzkum léčivých rostlin SLUKO. Zprávy SLUKO, 1952, č. 18, s. 1.
6. K a b e l í k, J.: Ústav pro výzkum léčivých rostlin ve Velkých Losinách. Zprávy SLUKO, 1953, č. 26, s. 4 – 5.
7. K a b e l í k, J.: Ústav pro výzkum léčivých rostlin. Zprávy SLUKO, 1953, č. 29, s. 7.
8. K a b e l í k, J.: Antibiotika vyšších rostlin. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, 1960, s. 38.
9. K a b e l í k, J.: Antibiotika v jinanu... Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1966, č. 129, s. 11 – 51.
10. K a b e l í k, J.: Antibiotika magnolií (magnoliaceae). Vlastivědný ústav Olomouc, 1972, práce odboru přírodních věd Vlastivědného ústavu v Olomouci, č. 24, s. 3 – 14.
11. R o z t o m í l ý, A. – Š u l a, B.: Profesor MUDr. Jan Kabelík, DrSc., 75 let. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, 1966, s. 23.
12. K a b e l í k, J.: Smrt Štefánikova. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1969, č. 144, s. 5 – 10.
13. W o n d r á k, E.: Poznámka k článku Prof. J. Kabelíka „Smrt Štefánikova“ z hlediska úrazového chirurga. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1969, č. 144, s. 10 – 11.
14. K a b e l í k, J.: Ještě ke smrti generála Štefánika. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1970, č. 148, s. 22.
15. Almanach Okresní hygienické stanice v Olomouci. Rok 1999 (uloženo v knihovně Vlastivědného ústavu Olomouc, Státní vědecké knihovně Olomouc, Státním archivu Olomouc).
16. K a b e l í k, J.: Z kulturních tradic Olomouce. Zprávy Krajského vlastivědného ústavu v Olomouci, 1957, č. 72, s. 84.
17. K a b e l í k, J.: Pryšec křížmolitý a skákavé boby mexické. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, 1957, č. 74, s. 121.
18. K a b e l í k, J.: Několik biologických poznámek. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1962, č. 102, s. 15 – 16.
19. K a b e l í k – J., Š u l a, B.: Ke konferenci o hygieně vodních nádrží. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1962, č. 103, s. 21 – 23.
20. K a b e l í k, J.: Purkinjia nodosa. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1963, č. 112, s. 14 – 15.

21. K a b e l í k, J.: Rudolf Pelíšek, bývalý školní inspektor v Olomouci, zemřel. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1964, č. 116, s. 30 – 31.
22. K a b e l í k, J.: Ještě jedna mykologická připomínka. Zprávy Krajského vlastivědného ústavu v Olomouci, 1957, č. 72, s. 84.
23. K a b e l í k, J.: Moje zkušenosti s brazilskými pavouky a jedovatými členovci. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1977, č. 185, s. 16 – 23.
24. K a b e l í k, J.: Stoleté výročí bratrů Lumířů. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1965, č. 121, s. 30 – 31.
25. K a b e l í k, J.: Smrt Ladislava Pohrobka. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1967, č. 133, s. 8 – 16.
26. K a b e l í k, J.: ATTA – SAÚVA. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1968, č. 138, s. 14 – 22.
27. K a b e l í k, J. – Š u l a, B.: Biologické indikátory znečištění ovzduší. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1969, č. 143, s. 28 – 30.
28. Kabelík, J.: Vzpomínka na Rudolfa Pelíška. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, 1979, č. 199, s. 22.
29. K a b e l í k, J.: Sauna. Praktický lékař, 51, 1971, 14, s. 533 – 535.
30. K a b e l í k, J.: Shakespeare dermatolog. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, 1964, č. 120, s. 23 – 24.
31. H ý b l, F.: Z veřejné činnosti a vědeckovýzkumné práce MUDr. Jana Kabelíka v letech 1938 – 1946. Středisko, Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, 1986, č. 10, s. 46 – 60. (Zde na str. 57 – 60 další rozsáhlá literatura.)

Resümee

Prof. MUDr. Jan Kabelík, DrSc., eine Persönlichkeit der Präventivmedizin

MUDr. Anna Folprechtová, emeritierte Kreishygienistin des Olmützer Kreises, Mitglied von VSMO

Am 29. 10. 2001 sind hundertzehn Jahre seit der Geburt des Herrn Prof. MUDr. Jan Kabelík, DrSc. (29. 10. 1891 – 14. 7. 1979) vergangen. Der Professor MUDr. Jan Kabelík, DrSc., eine der bedeutenden Wissenschafts- und Kulturpersönlichkeiten unserer Zeit, verknüpfte sein ganzes voll von fruchtbarer Arbeit gefülltes Leben mit der Stadt Olmütz und ihrer Gegend, auch wenn seine Tätigkeit ein gesamtstaatliches und ausländisches Vermass hat und hatte. Er wird für einen der letzten unseren Polyhistoren einiger medizinischen Fächer gehalten (Mikrobiologie, Serologie, Hygiene, Epidemiologie, pathologische Anatomie, Biologie, Biochemie, Physik, Medizingeschichte, Gesundheitserziehung). Weiter interessierte er sich für Botanik (mit besonderer Ausrichtung auf die Heilpflanzen), Philosophie, schöne Literatur und Kunst.

Geboren als Sohn eines bedeutenden tschechischen Literaturhistorikers in Prerau, wuchs er im kulturellen tschechischen Heimmilieu, was offensichtlich zur zukünftigen, zielstrebigem Anstrengung des Professors Kabelík beigetragen hat, an der gesamtgesellschaftlichen Entwicklung mit seiner Facharbeit teilzunehmen. Seine Fachinteressen kamen schon während der Studienjahre zum Ausdruck, wobei er damals Artikel hauptsächlich aus dem Fachgebiet Biologie und Chemie publizierte. Seine Mittelschulstudien absolvierte er in Prerau, Pilsen und Prag, wo er maturierte. Das darauffolgende Studium an der Medizinischen Fakultät der Karlsuniversität in Prag schloss er mit der Promotion im Jahr 1914 ab.

Die Kriegsjahre des Ersten Weltkrieges verbrachte er auf dem Balkan. Er wirkte hier als Prosektor und Mikrobiologe des epidemischen Mobilkrankenhauses des Österreichischen Roten Kreuzes in Skadar in Albanien und kehrte erst im Januar 1919 heim. Anschließend kam er an die Medizinische Fakultät der Masaryk-Universität in Brünn, an der er sich für das Mikrobiologiefach im Jahr 1921 habilitierte. Im darauffolgenden Jahr wurde er zu außerordentlichem Professor ernannt. Gleich danach übersiedelte er nach Olmütz und fing an als Prosektor im hiesigen Mährischen Landeskrankenhaus zu arbeiten. Er hielt dabei Vorlesungen in Brünn und kürzlich auch in Preßburg in dieser Zeit.

Er war im Tschechoslowakischen Roten Kreuz in Olmütz seit dem Jahr 1923 tätig, unterstützte als sein Vorsitzender die Bewegung gegen den antretenden Faschismus und errichtete drei Zentren für deutsche Emigranten in Olmütz. Aus dieser Zeit stammen auch seine Gedanken auf Evakuationspläne, die sich mit der Auswanderung der meist bedrohten Persönlichkeiten der tschechischen Nation befassten. Er suchte diplomatische und finanzielle Möglichkeiten zu ihrer Realisation.

Zu Beginn des Jahres 1939 traf Professor Kabelík zielbewusst Vorbereitungen zu seiner Abreise ins Ausland. Erst am 14. 3. 1939 gelang es ihm, die Tschechoslowakei mit ordentlichem Pass und mit 20000 Tschechischen

Kronen vom Direktor der Firma Bata zu verlassen. Er ist auf eine „Studienreise“ mit dem letzten Flugzeug aus Prag nach Paris abgeflogen, um tropische Krankheiten zu studieren. Das richtige Ziel seiner Auslandsreise war, geeignete Länder für Flüchtlinge zu finden. Am zweiten Tag nach seiner Abreise erfuhr er, dass seine Heimat vom Deutschen Reich okkupiert worden ist – die Geheime Staatspolizei fahndete nach ihm schon am 18. 3. 1939 in seiner Wohnung. Es änderte seine Pläne aufgrund der neuen Lage und auch aufgrund der erfolglosen Verhandlungen im Institut Pasteur in Paris und reiste nach London ab. Sein Aufenthalt in London dauerte 16 Monate, wobei er da zuerst unentgeltlich im Krankenhaus für tropische Krankheiten tätig war. Er gründete in London unter anderem den Verein der tschechischen Ärzte und wurde zu seinem ersten Vorsitzenden. Nach dem Ausbruch des Zweiten Weltkrieges (1. 9. 1939) ist Kabelík in Großbritannien in das hier neu gegründeten, tschechoslowakischen Armeekorps eingetreten, in dem er den Offiziersrang eines Stabskapitäns bekleidete und die Funktion eines Militärsarztes ausübte. Er hat sich darum verdient, dass die tschechischen Ärzte – Emigranten – ärztliche Funktionen ausübten und nicht als einfache Soldaten dienten.

In jener Zeit bekam Professor Kabelík eine Einladung von Jan A. Bata aus Südamerika, der ihm einen Wissenschaftsposten angeboten hat. Er ließ sich später in Brasilien nieder, wo er bei der schweizerischen Firma GEIGY als Leiter der wissenschaftlichen Abteilung für Erforschung der Heilpflanzen beschäftigt war.

Sein Aufenthalt im Ausland war stets mit Sorgen um seine Familie und um das Schicksal seiner unterdrückten Heimat begleitet. Trotzdem kehrte er nicht gleich nach der Befreiung zu seiner Familie zurück, weil er wusste, dass unsere Republik materielle Hilfe brauchte. Er organisierte Sendungen vom brasilianischen sowie argentinischen Roten Kreuz seit dem Mai 1945 und kehrte mit sechs Eisenbahnwagen voll von Kleidungsstücken, Arznei- und Nahrungsmitteln im Jahr 1946 zurück.

Er nahm am Entstehen der erneuerten Universität in Olmütz teil, wurde da zu ordentlichem Professor ernannt, gründete das Institut für Hygiene und Epidemiologie an der Medizinischen Fakultät und wurde zu dessen erstem Vorstand (1946 – 1962). Im Jahr 1962 wurde er pensioniert. Die Palacký-Universität in Olmütz schätzte den Hochschullehrer Professor Kabelík hoch, weil er eine Autorität in seinem Fach war, die sich um den guten Namen der Universität verdiente und die bedeutend zur Entwicklung der tschechischen Wissenschaft beitrug.

Professor Kabelík veröffentlichte mehr als 400 wissenschaftliche Artikel, einige Monographien, Lehrbücher – namentlich „Die Lehre von Serengegenmitteln“ (1939), in Zusammenarbeit mit V. Tomášek „Die Epidemiologie“ (1953) und „Die Hygiene III“. Er gehörte zu den Gründern der Tschechoslowakischen Mikrobiologengesellschaft.

Er gründete den Ärztlichen Wissenschaftsverein vor dem Jahr 1930 in Olmütz, stand beim Entstehen des „Hauses des Trostes“ in Brünn und führte die Biologische Gesellschaft in Olmütz.

Er arbeitete lange Jahre mit dem Heimatkundlichen Institut in Olmütz zusammen, wirkte als dessen beliebter Lektor, publizierte oft in seinen Publikationen und war hier auch als Mitglied des Wissenschaftsrates tätig. Er gehörte auch zu den Gründern des Interessentenkreises für die Medizingeschichte, der bei diesem Institut im Jahr 1955 errichtet wurde. Interessehalber erinnere ich auch daran, dass Professor Kabelík als damaliger Prosektor des Divisionskrankenhauses in Preßburg die Leichen von M. R. Štefánik und dessen Gefährten sezierete, wobei er nachgewiesen hat, dass sie bei dem Flugunglück in Vajnory ums Leben kamen.

Professor Kabelík ist mit Recht als einzigartiger Arzt – Polyhistor, als einer der letzten deklariert, und das wegen der erstaunlichen Buntheit seines Schicksals, wegen seiner wissenschaftlichen und praktischen Tätigkeit, die durch ihr Inhalt und in ihrem Umfang vollkommen außerordentlich ist.

Die Allseitigkeit des Professors bezeugt auch seine Tätigkeit bei der Organisation der alljährlich veranstalteten Konferenzen der Präventivmedizin.

Er hielt die Ökologie immer für eine Teamarbeit, in der die Fachmänner unterschiedlicher Professionen ihre Teilaufgabe lösen – Architekten, Biologen, Wasserwirtschaftler und alle andere, denen der Umweltschutz anliegt.

Seit dem Jahr 1998 interessiere ich mich ernst um das Leben und Werk des Professors Kabelík. Beim Studium seiner veröffentlichten Arbeiten und seines Lebens staune ich über die große Fassungskraft seiner Interessen. Ich halte deshalb für außergewöhnlich begründet, diesen bedeutenden Bürger der Stadt Olmütz, Wissenschaftler, edel-sinnigen Menschen, der die Menschenwürde immer hochschätzte, in Erinnerung zu bringen.

Übersetzt von M. Papoušek

Drobné památky Olomouce. I. část. Paměť míst zachovaná v krajině olomouckých předměstí

Ján Kadlec, předseda sekce Historická Olomouc VSMO

Motto:

„Jakkoli příroda vše ostatní živé tvorstvo přiměla, aby se za potravou k zemi sklánělo, jen člověka jediného pozvedla a vnukla mu, aby svůj pohled obrátil k nebi...“

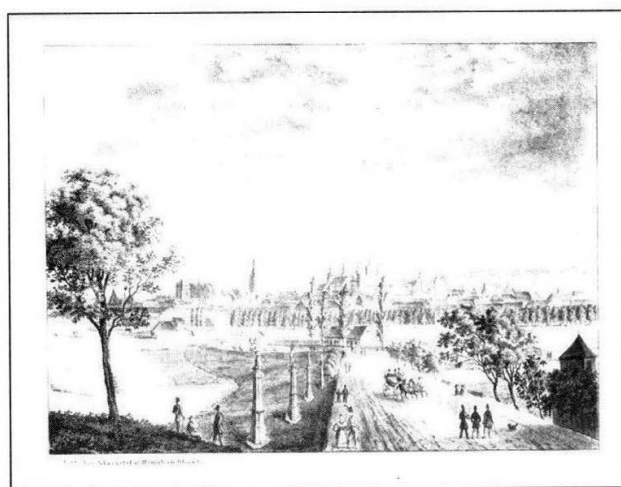
Marcus Julius Cicero

Jako náhrdelník z drobných kamínků, vzácných a lesklých i nenápadných a matných na krku krásné dívky působí věnec kapliček, Božích muk a křížů na území předměstských obcí kolem města Olomouce, které bylo vždy jejich duchovním i ekonomickým centrem.

Dosavadní literatura byla k těmto drobným památkám města a jeho předměstí dosti skoupá, ve stručném přehledu se o některých z nich zmiňuje Kšíř¹, Tichák,^{2,3} Kux.⁴ Jen několik desítek nejvýznamnějších z nich je zapsáno v Seznamu nemovitých kulturních památek Olomouce.⁵

První část přehledu drobných památek Olomouce se zabývá západní částí katastru, vymezenou územím jednotlivých městských částí, převážně na západním břehu Moravy od Nemilan na jihu, až k Chomoutovu a Černovíru na severu. Ve druhé části budou popsány památky na levém břehu, včetně předměstí Nové Sady a Povel. Vymezení je dané stupněm poznání území, všechny památky i místa jejich bývalého umístění autor navštívil.

Osídlení nejbližšího okolí města Olomouce je dané přírodním rámcem, který tvoří pánev Hornomoravského úvalu, mezi nejjižnějšími výběžky Nízkého Jeseníku a sprašovými planinami západně od města. Řeka Morava tvoří osu krajiny od severu k jihu. V místě mezi olomouckým kopcem a Klášterním Hradiskem umožňoval prastarý brod bezpečný přechod přes vodní tok. Lužní lesy, tůně, bažiny a slatinné louky na sever a jih od města byly dlouho překážkou pro pohyb lidí a místo u brodu bylo místem setkávání dálkových cest vedoucích sem ze všech stran. Přírodní podmínky byly dříve pro člověka mnohem důležitější než dnes. Jeho život byl úzce spjat s přírodou, horská zalesněná krajina a bažinaté nížinné lesy se zaplavovaným územím vymezovaly možnosti trvalého usídlení. Nejvhodnější podmínky poskytovaly sprašové plošiny, které se v okolí olomouckého kopce přiblížily až k řece. Skála na michalském návrší byla kultovním místem od pravěku, v jejím okolí se nalézaly početné osady využívající úrodnou půdu, hojnost ryb a zvěře. Na

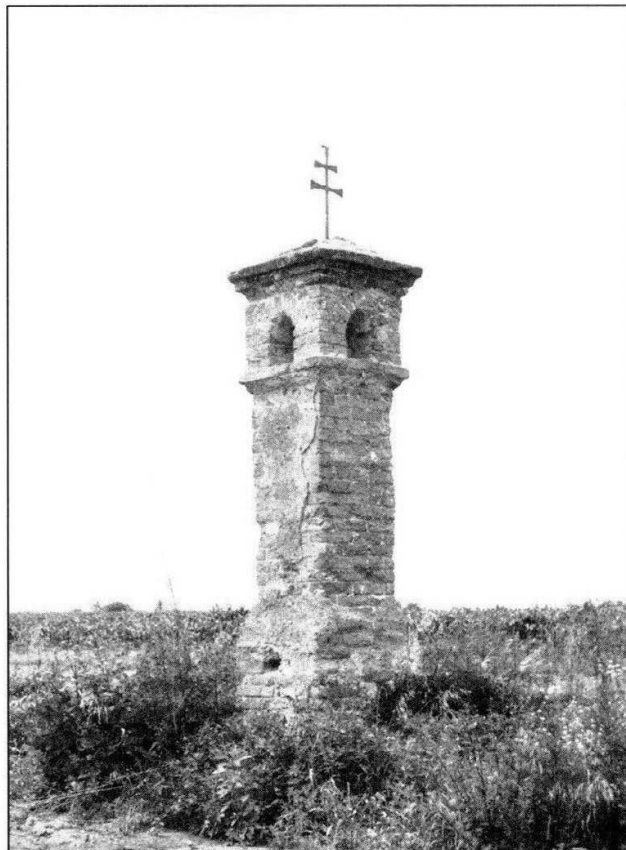
Rytina křížové cesty ke Křížovému pramenu na Nové ulici. Reprofoto autor.

centrálním tržišti se obchodovalo s výrobky místních zemědělců a řemeslníků i se vzácnými předměty, které přiváželi kupci putující po obchodních stezkách směřujících k brodu.

Sedláci, zelináři, mlynáři, rybáři a lovci žijící v předměstských osadách byli úzce svázáni se životem města. Přiváželi na pravidelně se konající trhy dostatek obilí, zeleniny, masa a dalších potravin, které směňovali za výrobky pro ně životně důležité. Všechny obce byly buď v majetku města Olomouce nebo církevních institucí se sídlem ve městě, jako byly biskupství, později arcibiskupství, Metropolitní kapitula a kláštery. Poddaní byli v područí světské nebo církevní vrchnosti, která organizovala hospodářství na svých panstvích a zakládala dvory. Některé vsi se přímo specializovaly na pěstování zeleniny. Stopy tohoto vzájemného fungování předměstí a města můžeme najít dodnes na olomoucké zelinářské tržnici. Nejbližší osady byly přiřazeny k olomouckým kostelům. Samostatné fary byly ve Slavoníně, později na Nové Ulici, v Hejčíně a Klášterním Hradisku. Další fary byla na předměstích Svatý Kopeček, Holice, Chválkovice a Nové Sady.

Pro člověka v pravěku nemělo prostředí stejnou kvalitu, uznával jeho rozdělení na sakrální a profánní. Posvátná místa v krajině byla uctívána pro skryté síly a zvláštní vlastnosti, jež jim byly dané. Jejich význam byl určen a neměnil se od prehistorických dob. Nejdůležitějším byl vždy vrchol olomouckého kopce v místech, kde stojí kostel sv. Michala. Na jeho vrcholu se tyčila skála, pod níž vyvěral pramen vody se zázračnou mocí. Jistě zde rostly i posvátné stromy a tyto tři elementy člověka fascinovaly tak, že zde vytvořil sakrální okrsek, jenž byl ohraničený širokou skalní proláklinou a byl tabu pro osídlení. Při archeologickém průzkumu v Olomouci na Předhradí byl nalezen rituálně uložený šamanský buben z období 4000 let před n. l. V jeho

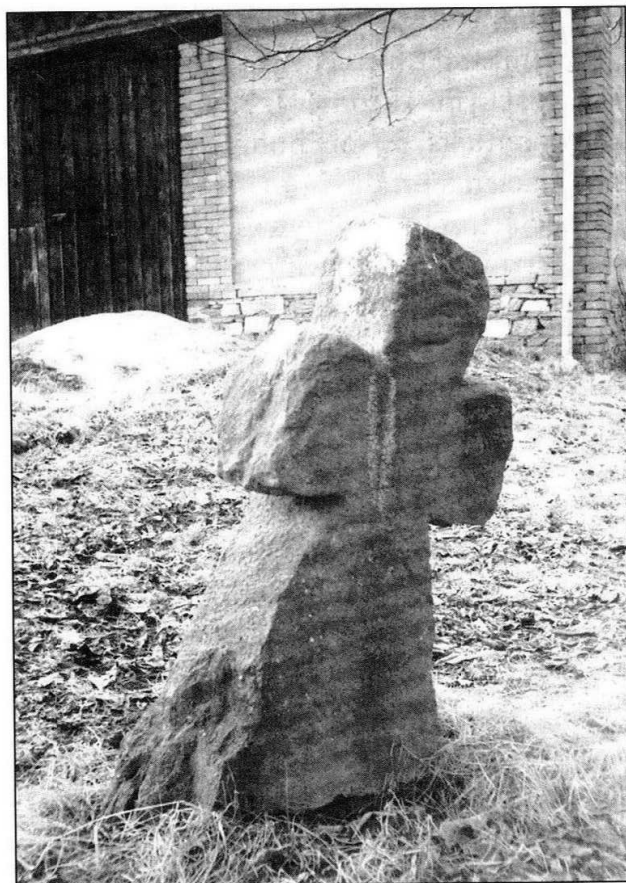

Čtyřhranná sloupková Boží muka, která stála na katastru Nemilan u polní cesty k Nedvězí. Foto autor.

Podstavec piety z roku 1865 v Machátově ulici ve Slavoníně. Foto autor.

sousedství se našly doklady obětín – medvědice, hlava koně i doklady rituálního vykuřování – kadidlo a kadidelnice. Nejčastěji byla posvátná místa daná významnými přírodními charakteristikami. Uctívány byly vrcholy hor, významné skály a kameny v krajině, posvátné byly háje, stromy, studánky a prameny. Tato místa byla tabu pro běžného člověka, znalost rituálů byla známa zasvěceným. Vzpomínka na některá z posvátných míst se zachovala až do dnešní doby. V okolí Olomouce jsou to poutní místa Svätý Kopeček a Dub, na Nové Ulici to býval Křížový pramen. Nově přicházející kultury a civilizace úctu k posvátným místům přebíraly, posvátné v krajině určovalo rytmus života, tato místa tvořila páteř krajiny. Funkci posvátných míst a rituálů převzala později křesťanská církev. Na nejvyšším a nejposvátnějším místě byl postaven kostel svatého Michala, bojovníka proti démonům, jehož zobrazení bylo na standartách nesených do boje. V raných dobách křesťanství požíval mimořádné úcty, byl průvodcem duší, knížetem půdy i posvátných pramenů. Pro nově pokřtěné byl dobře pochopitelný, lépe než jiní. Byl „mezi bytostí“ – poslem a zprostředkovatelem mezi Bohem a lidmi.⁶

Smírčí kříž v Topolanech. Foto autor.

Rituály, příběhy, lidová zbožnost, příklady zasvěcení

Pro každou novou kulturu, která nastoupila na místo staré, znamenalo významné místo pojmenování, jímž se noví obyvatelé zmocnili známé krajiny a jejich dominant. Rituál převzetí území a jeho pravidelné potvrzování se zachoval ve zvycích, které do první poloviny 20. století zachovávali německy mluvící obyvatelé předměstí Slavonín. Pečlivě vymezené území, které dostali do užívání při kolonizaci a vysazení vsi ve 13. století, zachovávali v jarních slavnostech nové setby, jízdách na koních (Saatreiten). Po velké mši o velikonoční neděli se u kaple sv. Floriána na návsi sešli svátečně oděni jezdci na vyzdobených koních. Jezdci přijali požehnání od kněze a kříž (Saatkreuz), s nímž potom objížděli polní tratě a „světli pole“. U kapliček a křížů, kde je čekali majitelé polí, se zastavovali a modlili. Velikonoční objíždky v polích byly především vegetačním obřadem. Hlavním smyslem objíždění, jehož působení posilovala sakrální místa, předměty a nábožná píseň, bylo zajištění úrody a ochrana obce. Slavnostní objetí katastru znamenalo uzavření kruhu a vycházelo z představy magického kruhu, znamenajícího oddělení vymezeného prostoru od škodlivého působení zvenku. Je zde patrný i druhotný právní význam rituálu, jehož podstatou bylo stvrzování hranic. Znamenalo opakování prvotního obřadu převzetí majetku a ustanovení hranice při založení obce německými kolonisty. V české obci Topolany se konala až do druhé světové války jarní prosebná modlení za dobrou úrodu. Svátečně oděni vesničané vycházeli v procesích na všechny světové strany ke křížům

a Božím mukám a modlili se za dobrou úrodu na svých polích. Křesťanství převzalo úctu k posvátným místům a vytvářelo nové. Měnil se způsob pohřbívání, pravidla a rituály, vznikala úcta ke svatým, kteří měli ochrannou funkci. Pohřbívání do země kolem svatyně uprostřed obce se v době osvícenství změnilo. Hřbitovy byly zakládány z hygienických důvodů mimo obytnou část. Na katolických hřbitovech nesměli být ukládáni mrtví, o kterých se nevědělo, jakého jsou vyznání, dále tuláci, odsouzenci, sebevrazi a cizí vojáci. V době morů a epidemií byly kopány společné hroby také mimo obce. Tito mrtví byli často zakopáni na hranici katastru obce, aby byli co nejdále od živých a neškodili. Hroby lidí zemřelých bez posledního pomazání tak doplňovaly kolorit krajiny. Vesničané, kteří většinu roku trávili při práci na polích, tato místa dobře znali. Na místech hrobů býval stavěn kříž, Boží muka nebo kaplička, aby kolemjdoucí mohl smeknout a pokřížovat se. Byly u nich vysazeny stromy, nejčastěji lípa. Kříže byly stavěny také na okraji obce tam, kde pohřební průvod doprovázející nebožtíka opouštěl svoji ves a přecházel na hřbitov do sousední vesnice. Zajímavou památkou jsou kamenné smírčí kříže, jež se na území města dochovaly čtyři. Stavěl je vrah na místě vraždy. Vytesání a zasazení smírčího kříže bylo jednou z podmínek rodiny oběti, které musel splnit, aby si sám zachoval život. Dalšími podmínkami bylo odprošení oběti na jejím hrobě, mše za mrtvého a finanční částka, kterou se musel vykoupit u pozůstalých. Často ještě následovalo dočasné vykázaní z obce. Na původním místě již stojí jen kamenný smírčí kříž s vytesanou sekerou v Topolanech, vedle kterého stála původně ještě sloupková Boží muka. Smírčí kříže ve Slavoníně a v Nedvězí byly přesunuty z jiných poloh. Kříž na hrobě v Neředíně pochází ze Štarnova u Šternberka. Další smírčí kříže stály v Řepčíně u cesty k neředínskému hřbitovu a u rybníka. Kamenné kříže a Boží muka se stavěly na místech neštěstí a někdy také z vděčnosti za záchranu života. Tvoří tak výraznou památku na místa a události, jež se mnohdy již ztratily ve víru dějin.

Náboženství tvořilo v minulosti střed života. Církevní obřady a zvyklosti dávaly řád dne, týdně, roku a celého lidského života. Věřící se účastnili kázání na nedělní mši a udí-

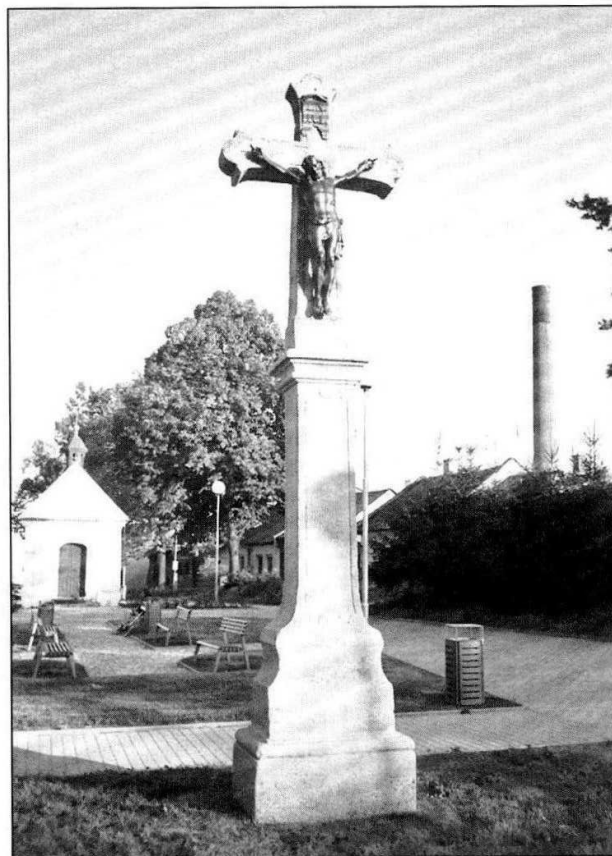
Novogotická Boží muka z roku 1885 v Topolanech. Foto autor.

Fašank u kaple P. Marie Loretánské z roku 1771 v Neředíně. Foto autor.

Socha vzkříšeného Krista z poloviny 18. století u kostela na Nové Ulici. Foto autor.

Kamenný kříž a kaple sv. Jana Nepomuckého v Hejčíně. Foto autor.

lení svátostí. Křest po narození, biřmování, zpověď, svátost oltářní, poslední pomazání a pohřeb sledovaly každého člověka od jeho narození až do smrti. Mimo bohoslužby zde byla široká škála lidové zbožnosti, jako byla účast na poutích a procesích, stavění Božích muk a křížů, pořizování zvonů do kaplí a zvoníc. Bohatí sedláci stavěli soukromé kříže a sochy svatých na svých pozemcích na jejich ochranu. Dříve se stavěly častěji kříže dřevěné, které však neodolaly zubu času a tak je postupně nahrazovaly stavby kamenné. Kapličky, sochy svatých, kříže a Boží muka stavěli věřící obce a církve tento zvyk podporovala. Podmínkou posvěcení byla písemná záruka i určitý peněžní fond určený na udržování památky. V obci Topolany byla v roce 1886 na soukromém pozemku u silnice k Olomouci postavena socha sv. Jana Nepomuckého, jako poděkování za záchranu života Františka Dostála, který byl při kopání studny zasypán zeminou a podařilo se jej zachránit. V Řepčíně byla v roce 1948 obnovena socha sv. Jana Nepomuckého manželi Serbovy, jako dík za záchranu dcerky. Nejvíce byli uctíváni Panna Marie, sv. Jan Nepomucký, barokní český patron, ochránce zpovědního tajemství a ochránce před morem a sv. Florián, patron hasičů a ochránce před ohněm.

Území města je dané přírodními podmínkami a jeho vývoj byl ovlivňován historickými událostmi. Olomouc byla hlavním městem Moravy, sídlem biskupa a od r. 1777 arcibiskupa. Osídlení okolí města bylo vždy závislé na celkových poměrech v zemi. V dobách míru a prosperity předměstí vzkvétala, naopak v době válek byly nechráněné vsi před hradbami vždy jako první ohrožené útočícími armádami. První velké poškození postihlo předměstí při obléhání a obsazení města Švédy v roce 1642. Po dobytí města byla 17. června předměstí vypálena a většina domů byla srovnána se zemí. Kameny a cihly ze zbořených domů byly použity na opravy hradeb. Zlikvidovány byly také sady a zahrady před hradbami, aby stromy nemohly poskytnout ochranu císařským obléhatelům.

Po ukončení třicetileté války a odchodu švédské armády v roce 1650 se obyvatelé předměstí navraceli a obnovovali svůj majetek. Obnova zničených předměstí však již nemohla proběhnout na původních místech, protože pás území o šířce asi 300 metrů se nesměl zastavět. Úplnou likvidaci předměstských ulic a vsí znamenala výstavba pevnosti v letech 1743 – 1758, kdy bylo rozhodnuto o zbourání všech blízkých předměstí. Byly zlikvidovány veškeré stavby v nově stanovené vzdálenosti 800 metrů od bastionové pevnosti. V tomto území se nacházely mimo obytných domů četné památky, jako byly špitál s kostelem sv. Joba a Lazara na Litovelském předměstí, špitál s kaplí Panny Marie v poli na Nové Ulici, kostel sv. Felixe Adauta na předměstí Gošikl, kapličky a kříže a Boží muka. Stěhovány byly hřbitovy, likvidovány byly kanovnické a měšťanské zahrady s kamenickou a sochařskou výzdobou. Velkým zásahem do náboženského živo-

Dřevěné sousoší Ukřížování Krista, sv. Barbory a sv. Pavlíny na bývalé kovárně v Řepčíně. Foto autor.

ta byla opatření císaře Josefa II. koncem 18. století, kterými se snažil omezit moc církve. Znamenalo stěhování památek ze zrušených olomouckých kostelů a klášterů. Barokní sochy a sousoší od té doby zdobí návsi mnoha míst, která byla v majetku města a církve. Můžeme je najít v okolí například v Penčicích, Huzové, Skrbeni, z Olomouce pochází socha Panny Marie v bývalé Zelené Ulici, sochy u kaple v Povlu.

Typologie

Drobné památky olomouckých předměstí můžeme rozdělit na církevní, světské a přírodní, charakter některých míst se však prolíná. Například ke Křížovému prameni na Nové Ulici vedla od města křížová cesta, nad pramenem stála kaple sv. Kříže, kamenný kříž a vše obklopovaly staré památné stromy. Většinu drobných památek tvoří památky církevního charakteru. Dominantu vsi tvořil kostel nebo kaple na návsi, často doplňovaný kamenným křížem. Kaple a kapličky byly stavěny i v polích, předchůdkyní kaple bývala zvonice, dříve většinou dřevěná. Samostatná zvonice, nebo zvon ve věži kaple byl povinnou výbavou každé obce. Zvon sloužil k ohlašování požárů, oznamoval čas, nebo sloužil jako umíráček. K dalším církevním památkám patří Boží muka, sochy svatých, sousoší Kalvárie, Olivetské hory nebo Klanění Tří králů, sloupy, kříže a křížové cesty. K ochraně domů sloužily svaté obrázky nebo sošky. Mezi nejstarší památky patří smírčí kameny, z novější doby patří mezi posvátná místa modlitebny různých církví. Mezi světské drobné památky můžeme zařadit pranýře, kašny, hraniční kameny, mezníky, ukazatele, pomníky a památníky, domovní znamení a reliéfy, úvozy, staré cesty a mosty. Mezi přírodní památky na území města patří památné stromy a aleje, prameny a studánky, brody, skály a kameny, významné vrcholy hor.

Umístění

Nejčastěji jsou drobné památky umístěny na návsi uprostřed osídlení, kde stojí kostely, kaple se zvonící a u nich většinou bývá umístěn kamenný kříž. U starých polních cest můžeme najít polní kapli v Nemilanech, Boží muka ve Slavoníně, Nemilanech, Topolanech, Řepčíně a Černovíře. Kříže a sochy svatých stojí v ulicích uvnitř zástavby, ale najdeme je i u polních cest. Kříže stojí často u vjezdu nebo vstupu do vsi například v Neředíně, na křižovatkách a na

Sloup se sochou sv. Jana Nepomuckého v Řepčíně.
Foto autor.

hranicích katastrů. Areál kostela ve Slavoníně sloužil původně jako hřbitov, kolem něhož byla vybudovaná ve zdi výklenková křížová cesta. Krajinně významný byl areál Křížového pramene, k němuž vedla od města křížová cesta na čtyřech vysokých kamenných sloupech. Katolické hřbitovy jsou vždy označeny kamenným křížem, který je postavený na centrálním místě pohřebiště. Některé památky, původně stojící mimo obec, se ocitly uprostřed zástavby. Soukromé objekty jsou na několika místech vyzdobeny svatým obrázkem, soškou nebo domovním znamením. Výjimku tvoří hodnotné dřevěné barokní sousoší ukřižovaného Krista, svaté Barbory a svaté Pavlína v Řepčíně, které pochází z některého ze zrušených olomouckých kostelů. V Řepčíně je také reliéfy s hanáckými motivy vyzdobený statek v Řepčínské ulici č. 40. Některé památky tvoří významné krajinné dominanty a orientační body, jako je sloup se sochou sv. Jana Nepomuckého na hranici řepčínského katastru. Na olomouckých předměstích byly po druhé světové válce vybudovány pietní areály, určené obětem německých nacistických zvěrstev na konci války. Jsou to pomník na místě střelnice v Černovíře, kde byli zastřeleni účastníci přerovského povstání a pomník obětí z Kožušan, který je na místě popravy ve fortu č. XIII na Nové Ulici. Na hranicích katastrů obcí jsou na několika místech zachovány hraniční kameny, například na hranici mezi Novou Ulicí a Slavonínem.

Změny

Obec Slavonín byla z olomouckých předměstí nejvíce postižena válečnými událostmi v květnu 1945. Těžce byly poškozeny kaple sv. Floriána na návsi, barokní Boží muka a sousoší Piety, jež už nebylo obnoveno, zmizely také Boží muka za kostelem. Mnoho drobných památek bylo zničeno nebo poškozeno v druhé polovině 20. století, která těmto církevním památkám nepřála. Z rozhodnutí funkcionářů, nezájmem traktoristů, změnou hospodaření v zemědělství, při úpravách cest a nové výstavbě, zmizely kaple sv. Josefa v Řepčíně, Boží muka a kříže ve Slavoníně a v Nedvězí, kříž na Lazcích, poškozen byl kamenný kříž v Neředíně. V Nemilanech byl zničen sloup se sochou Panny Marie u polní cesty k Novým Sadům, těžce poškozená je polní kaple.

Drobné památky jsou často poškozovány vandalismem. Z některých sousoší byly ukradeny části výzdoby – například ze sochy sv. Jana Nepomuckého ve Slavoníně, nebo ze sochy Panny Marie na bývalé Zelené Ulici. Mnoho památek bylo poškozeno při katastrofálních povodních v roce 1997, většina jich byla již opravena, dosud se tak nestalo u kaple na Lazcích. V Černovíře zmizel po povodni dřevěný kříž v Peřinově ulici.

Dnešní funkce

Nová výstavba supermarketů, průmyslových zón, dálničních přivaděčů a křižovatek mění krajinu olomouckých předměstí. Jejich drobné památky jsou ve stínu zájmu moderní doby. Náročné hledání zaniklých památek tak vytváří nikdy neukončený seznam zmizelých drobných památek na území olomouckých předměstí.

Dnešní funkce drobných památek je v globalizovaném světě nezastupitelná. Doplňují ve své rozmanitosti jedinečnost každé vsi a její krajiny. Vytvářejí harmonii v prostoru formovaném odedávna lidskými aktivitami, mají pozitivní funkci v téměř intimním soužití člověka s krajinou. Uchovávají kolektivní paměť i paměť jednotlivců, jsou to místa, které často zůstávají posledním orientačním bodem na nově utvářeném horizontu. Jsou ohroženy automobilovou dopravou, nepřízní počasí, novou výstavbou i vandalismem, proto je nezbytná jejich pravidelná údržba a opravy. Na mnoha místech ještě plní svoji funkci v udržování lidové zbožnosti, vyjádření pietní a estetické hodnoty. Důležitá role při udržování drobných památek patří městu, které je většinou jejich majitelem. Jejich uchování však především záleží na iniciativě lidí žijících v jejich bezprostředním okolí. Obyvatelé, kteří mají vztah k minulosti mohou pomoci vzpomínkou i prací na obnově a udržovat tak ducha místa i tam, kde bychom to mnohdy nečekali.

Zkušenost s poznáváním krajiny, památek a lidí v olomouckých předměstích ve všech ročních obdobích je velmi inspirující. Vydejme se na cestu po drobných památkách v krajině, nejlépe pěšky, na kole nebo s městskou dopravou. Poznáme působivou krajinu v její celistvosti, zachovanou přírodu, krásné památné stromy, tichá místa s vysokým modrým nebem nad hlavou...

Katalog

- Slavonín, areál původně gotického kostela sv. Ondřeje a barokní fary, 15 kapliček zastavení křížové cesty z roku 1807 ve zdi kolem kostela, kaple sv. Floriána z roku 1686 na křižovatce v Zolově ulici, smírčí kámen z 15. až 17. století a socha sv. Jana Nepomuckého z roku 1780 v Arbesově ulici, podstavec Piety z roku 1865 v ulici Machátově, barokní Boží muka z 2. poloviny 18. století v Zolově ulici, čtyřhranná Boží muka z 1. poloviny 19. století u silnice do Nedvězí, místo Božích muk u starého hřbitova za kostelem, místo Božích muk nad cihelnou, kamenný kříž z roku 1770 u fary, kamenný kříž z roku 1806 u presbytáře kostela, kamenný kříž z roku 1771 na novém hřbitově, kamenný kříž z roku 1803 u bývalé hvězdárny, místa křížů byly v Arbesově ulici, na Horním Lánu, u Boží

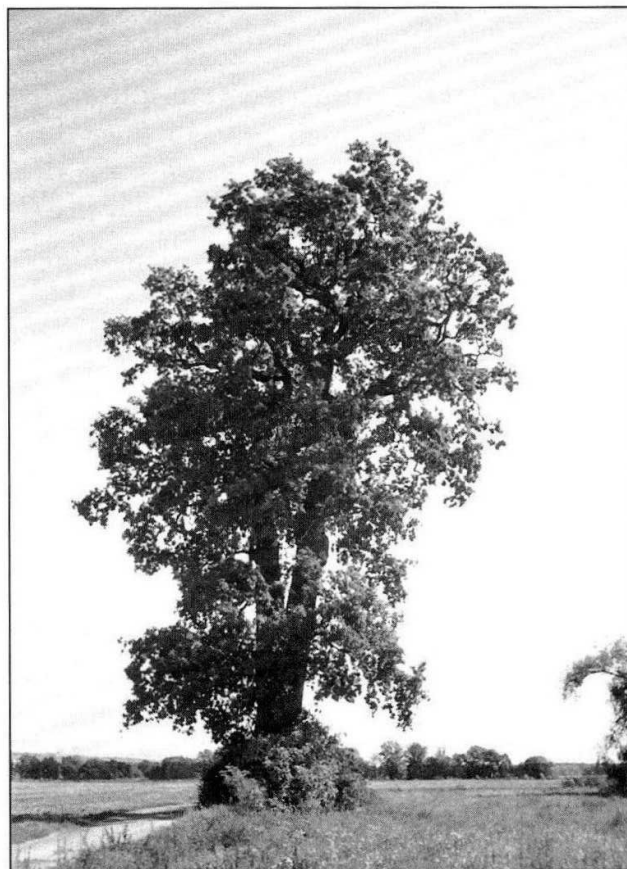

Socha Panny Marie z roku 1889 v Chomoutově.
Foto autor.

muky u silnice k Nedvězí, na staré brněnské silnici u odbočky k fortu č. XIII, pamětní deska na budově školy, památné lípy a kaštiny ve farské zahradě

- Kyselov, kaple sv. Jana Křtitele se zvonící z roku 1875 na Kyselovské ulici, socha sv. Jana Nepomuckého z r. 1807 poblíž fortu č. XI, kamenný kříž u kaple z r. 1836, sv. obrázek na domě v Kyselovské ulici, pomník padlým obětem z první světové války upravený na pomník, hraniční kameny u sochy sv. Jana Nepomuckého

- Nemilany, kaple sv. Jana a Pavla z roku 1825, trosky polní kaple stojící původně v poli u polní cesty k Novým Sadům, dnes na konci Sportovní ulice, zmizelý sloup se sochou Panny Marie z roku 1713 u polní cesty k Novým Sadům, sloup se sochou Panny Marie z roku 1900 v Kožušanské ulici, čtvercová Boží muka z 18. století u zastávky v České čtvrti, čtvercová Boží muka z počátku

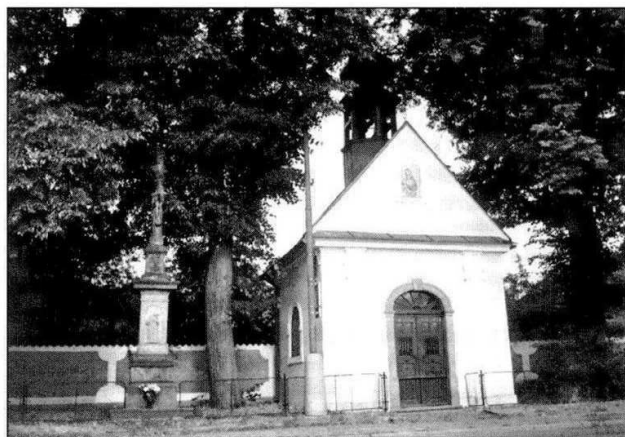

Památní dub u polní cesty k Oskavě v Chomoutově.
Foto autor.

19. století u nadjezdu, čtvercová Boží muka z počátku 19. století nad úvozem, místo Božích muk z 18. století u Nedvězí, kamenný kříž z roku 1848 před parkem v Lidické ulici, kamenný kříž z roku 1868 v humnech, pomník obětem první světové války upravený na památník Rudé armády, hraniční kámen u Boží muky nad úvozem, úvoz staré cesty z Nemilan do Nedvězí, dubová alej na okraji katastru směrem k Novým Sadům

- Nedvězí, kaple sv. Floriána z roku 1794 na návsi, zbořená polní kaple na hranici katastru u silnice ke Slavonínu, smírčí kříž z 15. – 17. století vlevo u vjezdu do obce, kamenný kříž z roku 1850 u kaple, kamenný kříž z roku 1869 před obcí, kamenný kříž z 19. století před hřbitovem, kamenný kříž z roku 1850 na hřbitově, bývalý litinový kříž s kamenným podstavcem z roku 1893 u cesty k Hněvotínu, pomník obětem padlým v první světové válce u smírčího kamene, zmizelá Boží muka a bílé hraniční kameny na hranici katastru s Bystročicemi, reliéf Panny Marie z roku 1934 na domě č. 3 v Jilemnického ulici
- Topolany, kaple sv. Floriána z roku 1739 na horním konci návsi v Nedbalově ulici, kaple Nejsvětějšího srdce Páně z roku 1915 u křižovatky, bývalá zvonice u kaple sv. Floriána, smírčí kámen z 15. až 17. století u silnice k Hněvotínu, socha sv. Jana Nepomuckého z roku 1886 vlevo u silnice k Olomouci, bývalá sloupková Boží muka u smírčího kamene, čtvercová Boží muka z poloviny 18. století u silnice k Ústínu, novogotická Boží muka z roku z roku 1885 a sloup, kde stávala socha Panny Marie Lourské z roku 1885 u silnice k Olomouci, kamenný kříž z roku 1861 na návsi, kamenný kříž z roku 1923 u kaple, kamenný kříž z roku 1827 u cesty k Hněvotínu, kamenný kříž z roku 1893 u silnice k Ústínu, pomník se sochou sv. Václava z roku 1929 od sochaře Julia Pelikána u kaple, pomník padlým vojákům Rudé armády, studánka s léčivou vodou u potoka Stouzky

- Zelená Ulice, socha Panny Marie z roku 1776 nad Brněnskou ulicí
- Nová Ulice, areál kostela Panny Marie Pomocné z roku 1774, socha Vzkříšeného Krista z poloviny 18. století, socha sv. Jana Nepomuckého z roku 1715, socha Panny Marie Immaculaty na kulatém kamenném sloupu z poloviny 19. století, kamenný kříž z roku 1824, areál Křížového pramene, bývalý kostelík sv. Kříže z roku 1676, křížová cesta na čtyřech kamenných sloupech z roku 1744, která vedla ke Křížovému pramenu, nyní umístěná u kostela sv. Michala, kamenný kříž se sochou Máří Magdaleny z roku 1736 na hřbitově, kamenný kříž z roku 1815 před hřbitovem, kamenný kříž z roku 1824 u pramene, kamenný kříž z roku 1842 pod kostelem, Husův sbor církve československé z roku 1926 v ulici u Husova sboru, bývalý pomník padlým v první světové válce vedle kostela, hraniční kámen na rohu ulice I. P. Pavlova, bývalé kříže a hřbitovy, památné stromy buk lesní a dub červený v areálu nemocnice, lipové aleje u hřbitova na Tabulovém vrchu, památná lípa v Čajkovského ulici
- Neředín, kaple Panny Marie Loretánské z roku 1771 na návsi v Neředínské ulici, kamenný kříž z roku 1774 na křižovatce Neředínské ulice a ulice Letců, kamenný kříž z 19. století nad hospodou, podstavec kamenného kříže z 19. století za humny směrem k Nové Ulici, místo sochy sv. Vendelína u polní cesty ke hřbitovu na Nové Ulici, místo kříže u silnice před krematoriem, areál městských hřbitovů s mnoha hrobkami, památníky, pohřebními kaplemi a obřadní síní, pomník obětem první světové války a lípa svobody s pomníčkem obětem druhé světové války
- Lazce, kaple sv. z roku 1841 na Lazecké ulici, bývalý kamenný kříž u kaple, bývalý hraniční kámen ve Florykové ulici, lípa svobody u kaple Hejčín, kostel sv. Cyrila a Metoděje z roku 1932 na Cyrilometodějském náměstí, kaple sv. Jana Nepomuckého z roku 1821 na Mrštíkově náměstí, kamenný kříž z roku 1745 u kaple, kamenný kříž z roku 1883 v ulici Dolní Hejčinská, pomník Rudé Armádě u černovířského mostu, bývalý pomník Sokola z roku 1920 na zrušeném hřišti, pamětní deska Boženy Mrštíkové na domě č. 8 na Mrštíkově náměstí, pamětní deska Antonínu Pinkovi na domě č. 8 v Horní Hejčinské ulici, domovní znamení „Černý orl“ na domě č. 68 v ulici Dolní Hejčinská
- Řepčín, zbouraná kaple sv. Josefa z počátku 20. století na křižovatce Zengrovky a Břetislavovy ulice, kaple sv. Isidora z konce 18. století na Řepčinské ulici, bývalá kaple Královny přesvatého růžence ve zrušeném klášteře dominikánek, socha sv. Jana Nepomuckého na kulatém kamenném sloupu z roku 1707, kamenný kříž z roku 1804 v Řepčinské ulici, dřevěné sousoší Piety z 18. století umístěné na bývalé kovárně v Řepčinské ulici č. 93, sousoší klanění Tří králů z roku 1735 – 1750 uložené v lapidáriu Památkového ústavu, čtyřhranná Boží muka z počátku 19. století u silnice ke Křelovu, pomník obětem světových válek v parku, pomník „Pocta dělníkům“ od sochaře Rudolfa Doležala v areálu Moravských železáren, reliéfy na domě č. 40 v Řepčinské ulici, bývalé smírčí kříže u rybníka a u cesty k Neředínu

Kaple sv. Panny Marie z roku 1863 v Černovíře.
Foto autor.

- Chomoutov, kaple Navštívení Panny Marie z roku 1835 v ulici Hrachoviska, socha Panny Marie z roku 1989 vedle kaple, pomník obětem světové války z počátku dvacátých let 20. století na křižovatce Štěpánovské a Drahlovského ulice, pomník Rudé armády v Dalimilově ulici, zmizelé pamětní kameny Sokola v Dalimilově ulici – Černovír, kaple Panny Marie z roku 1842 v Černovírské ulici, sloup Nejsvětější Trojice z poloviny 18. století v Jablonského ulici, renesanční Boží muka z dvacátých let 16. století v Polní ulici, Boží muka z 1. poloviny 19. století v Hlušovické ulici, Boží muka z 19. století v Čelakovského ulici, kamenný kříž z roku 1863 u kaple, kamenný kříž z roku 1896 na hřbitově, kamenný kříž z roku 1865 u silnice k Chomoutovu, bývalý dřevěný kříž z roku 1934 v Peřinově ulici, evangelický sbor Prokopa Holého z let 1938 – 40 na Frajtově náměstí, pomník obětem padlým v první a druhé světové válce vedle sboru, pomník 21 popraveným občanům Přerova na střelnici, vojenský hřbitov z první světové války, kamenný erb z poloviny 18. století na domě v ulici Jablonského č. 12, památný dub u polní cesty k Oskavě.

Poznámky:

- ¹ K š í r, J.: Evidenční soupis výtvarných památek v okrese olomouckém, Sborník SLUKO, oddíl B, II/1954, str. 97 – 106.
- ² T i c h á k, M.: Paměť olomouckých předměstí. Olomouc 2000.
- ³ T i c h á k, M.: Příběhy olomouckých pomníků. Olomouc 2002.
- ⁴ K u x, J.: Die Deutschen siedlungen um Olmütz. Olomouc 1943.
- ⁵ Seznam nemovitých kulturních památek Olomouce. Olomouc 1996.
- ⁶ B l á h a, J.: Olomouc jako kultovní místo ve světle archeologických nálezů, přednáška konaná 6. 3. 2001 v Olomouci.

Resümee

Kleindenkmäler der Stadt Olmütz, Teil I.

Das Gedächtnis der Stellen, das in der Landschaft der Vorstädte von Olmütz erhalten blieb

Ján Kadlec, Vorsitzender der VSMO – Sektion „Historische Stadt Olmütz“

Der erste Teil der Übersicht über die Kleindenkmäler der Stadt Olmütz befasst sich mit dem westlichen Bereich des Stadtgebietes, der durch die Kataster der einzelnen Stadtteile abgegrenzt ist und sich überwiegend auf dem westlichen Ufer der March befindet. Die Umwelt hatte für den urzeitlichen Menschen nicht dieselbe Qualität, er würdigte ihre Aufteilung auf sakrale und profane. Die geheiligten Stellen in der Landschaft waren wegen der verborgenen Kräfte und besonderen Eigenschaften verehrt. In der Umgebung der Stadt Olmütz sind das die Wallfahrtsorte Heiligenberg und Dub, auf der Neugasse war das einmal die Kreuzquelle. Für jede neue Kultur nahm eine wichtige Rolle die Benennung des Ortes ein, wodurch sich die neuen Einwohner der bekannten Landschaft und ihrer Dominanten bemächtigten. Das Ritual der Übernahme eines Landgebietes und ihre regelmäßige Bestätigung blieben in den Gebräuchen erhalten, die bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts die deutschsprachigen Bewohner von Schnobolin bewahrt haben. In der Gemeinde Topolan fanden bis zum Zweiten Weltkrieg die Frühlingsbittgebeten für gute Ernte statt. Festgekleidete Dorfbewohner hielten eine Prozession in alle Weltrichtungen ab, gingen von Kreuz zu Marterl und beteten für gute Ernte auf den Feldern. Das Christentum übernahm die Verehrung der gesegneten Stellen und schuf die neuen. Auf den katholischen Friedhöfen durften die Toten, von denen man nicht wusste, welcher Konfession sie angehörten, nicht bestattet werden, weiter dann auch Landstreicher, Verurteilten, Selbstmörder und fremde Soldaten. In der Zeit der Pestseuchen und Epidemien wurden Massengräber auch außerhalb der Dörfer ausgehoben. Diese

Toten wurden oft an der Katastergrenze der Gemeinde begraben. Auf den Stellen, wo sich die Gräber befanden, baute man ein Kreuz, einen Bildstock, ein Marterl oder eine Kapelle. Rings um diese Denkmäler pflanzte man Bäume, meistens die Linden aus. Zu den interessanten Kleindenkmälern gehören steinerne Sühnekreuze, von denen sich vier Stück auf dem Stadtgebiet erhielten. Sie wurden von dem Mörder auf der Mordstelle errichtet. Das Ausmeißeln und die Aufstellung des Sühnekreuzes war eine der Bedingungen der Familie des Opfers, die der Mörder erfüllen musste, um sein eigenes Leben zu retten. Auf seiner ursprünglichen Stelle steht nur das steinerne Sühnekreuz mit eingeritzter Beildarstellung in Topolan, neben welchem früher noch ein gemauertes Marterl stand. Die Steinkreuze und Marterl baute man zur Erinnerung an Unglücksfälle und manchmal auch als Ausdruck der Dankbarkeit für die Lebensrettung. Die reichen Bauern ließen private Kreuze und Standbilder auf ihren Grundstücken errichten, um diese zu schützen. Die Kleindenkmäler der Vorstädte von Olmütz können wir in kirchliche, profane und naturgeschichtliche einteilen, aber der Charakter mancher Stellen vermischt sich einander. Beispielsweise aus Olmütz führte zur Kreuzquelle auf der Neugasse der sog. Kreuzweg, über der Quelle stand die Kapelle des hl. Kreuzes und das alles war von alten denkwürdigen Bäumen umgeben. Die Mehrheit der Kleindenkmäler bilden Denkmäler des kirchlichen Charakters. Die Dominanten in den Gemeinden bildeten Kirchen oder Kapellen auf dem Dorfplatz, ergänzt oft um ein Steinkreuz. Die Kapellen wurden auch auf den Fluren errichtet. Zu weiteren kirchlichen Denkmälern gehören Bildstöcke, Marterl, Heiligenstandbilder, Figurengruppen des Kalvarienberges, Steinskulpturen des Jesus auf dem Ölberg und des Dreikönigsverehrens, Kreuze und Kreuzwege. Zum Schutz der Häuser dienten Heiligenbilder oder -figuren. Unter die profanen Kleindenkmäler können wir Pranger, Brunnen, Grenzsteine, Wegweiser, Gedenksteine, Mahnmale, Hauszeichen, Reliefe, Hohlwege, alte Wege und Brücken einreihen. Zu den Naturdenkmälern auf dem Stadtgebiet von Olmütz gehören denkwürdige Bäume und Alleen, Quellen und Quellbrunnen, Furten, Felsen und Steine, bedeutende Berggipfel. Am häufigsten befinden sich die Kleindenkmäler auf einem Dorfplatz inmitten der Siedlung, auf dem die Kirchen und Kapellen mit Glockenturm ihren Standort haben, und daneben steht meistens ein Steinkreuz. An den alten Feldwegen sind das die Feldkapelle in Nimlau, die gemauerten Marterl in Schnobolin, Nimlau, Topolan, Hřebschein und Černowier. Kreuze und Heiligenfiguren stehen meistens auf den Strassen inmitten der Verbauung, aber sie sind auch an den Feldwegen zu finden. Die Kreuze stehen oft an der Zufahrtstrasse in die Gemeinde, wie z. B. in Neretein, oder auf den Kreuzungen und an den Katastergrenzen. Das Areal rings um die Kirche in Schnobolin diente ursprünglich als Friedhof und in dessen Umfassungsmauer befand sich ein nischenförmiger Kreuzweg. Bedeutend für die örtliche Landschaft war das Areal der Kreuzquelle, zu dem aus der Stadt Olmütz der Kreuzweg mit vier hohen Steinsäulen hinführte. Die katholischen Friedhöfe sind immer mit einem Steinkreuz bezeichnet, das auf der Zentralstelle des Friedhofs aufgestellt ist. Die Gemeinde Schnobolin war durch die Kriegsereignisse im Mai 1945 am schwersten getroffen. Beschädigt waren die Kapelle des hl. Florian, das barocke gemauerte Marterl und die Statuengruppe Pieta. Die letztgenannte wurde nicht mehr rekonstruiert. Das Marterl hinter der Kirche ist auch verschwunden. Viele Kleindenkmäler wurden zerstört oder beschädigt in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts, weil diese Zeiten den kirchlichen Denkmälern nicht förderlich waren. Auf solche Weise verschwanden die Kapelle des hl. Josef in Hřebschein, die Marterl und Kreuze in Schnobolin und Nedweis und weiter das Kreuz in Laska. In Nimlau wurde die Säule mit der Darstellung der hl. Jungfrau auf dem Feldweg in Richtung Neustift zerstört, stark beschädigt ist hiesige Feldkapelle. Die Kleindenkmäler werden oft durch Wandalismus beschädigt. Von manchen Figurengruppen wurden ihre Verzierungsteile gestohlen, wie z. B. vom Standbild des hl. Johannes von Nepomuk in Schnobolin oder der hl. Jungfrau in ehemaliger Grüngasse. Viele Denkmäler wurden durch das katastrophale Hochwasser im Jahr 1997 beschädigt. Heutige Funktion der Kleindenkmäler ist in der globalisierten Welt unverzichtbar. Durch ihre Vielfältigkeit ergänzen sie die Einzigartigkeit jeder Gemeinde und derer Landschaft. Sie schaffen Harmonie im Gemeindeforum, der von alters her durch menschliche Aktivitäten gestaltet war, und überdies spielen sie positive Funktion im intimen Zusammenleben des Menschen mit der Natur. Sie bewahren das Gedächtnis der Gemeinschaft und auch der Einzelwesen. Im vorgelegten Katalog sind die erhaltenen sakralen, profanen und naturhistorischen Denkmäler auf dem bestimmten Gebiet angeführt.

Übersetzt von M. Papoušek

Hrací strojky

Xenie Sofková, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Jak vytvářet hudbu, když chybí nadání a talent? Jak se z hudby těšit, když na žádný hudební nástroj neumím hrát? Tyto otázky provází lidstvo již staletí. V počátcích lidského muzicírování člověk používal primitivní hudební nástroje a svůj hlas. S výjimkou lidského hlasu, který je úplně nemechanický, byly postupně všechny hudební nástroje mechanizovány a stupeň mechanizace byl určen používáním lidských orgánů, hlavně rukou, úst a plic, k vytváření tónů. Čím méně byly využity lidské orgány, tím vyšší byl stupeň mechanizace. Na konci této vývojové řady, na jejímž počátku stojí lidský hlas, jsou automatofony, tedy zcela mechanizované nástroje.

Jejich historie byla úzce spjata s dějinami hodinářského umění, rozmach nastal až v době, kdy byly přesýpací a vodní hodiny nahrazeny hodinovými stroji. Rozvoj mechanických hodin nastal na sklonku 13. století a za jejich kolébku je považována západní Evropa. Velké věžní hodiny byly používány ve spojení s jednoduchými mechanismy umožňujícími hraní melodie – zvonkohrami. Ty byly do Evropy dovezeny z Číny a velkou oblibu si získaly hlavně ve Flandrech a Holandsku. Patří k automatofonům nazývaným idiofony úderné, jejichž zvuk je tvořen pomocí chvění pružného tělesa. Nositelem hry je hrací válec s kolíčky, který je uváděn do pohybu hodinovým strojem pomocí klávesnice nebo mohou být zvonky rozeznány i ručně. Jedna z nejstarších zvonkových her byla instalována ve štrasburské katedrále ve 14. století, ale nejstarší vyobrazení zvonkové hry na pilíři dómu v Orvietu je již ze století 13.¹ Po vynalezení pérového mechanismu byly zvonkohry vkládány i do přenosných hodin. Zpočátku to byly mechanismy velmi nákladné, které si mohli dovolit jen ti nejbohatší, až do poloviny 18. století, kdy začali vyrábět levné zvonkohry hodináři v Schwarzwald,² často se skleněnými zvonky a melodiemi lidových písní.

Ve Vlastivědném muzeu v Olomouci je ve sbírce Hodin uloženo pět předmětů se zvonkohrou:

1. CH 257   hodinový stroj se zvonkohrou, kolem roku 1850, š. 50 cm, hl. 21,5 cm, v. 21,5 cm /fond Historické hodiny/;
2. CH 948   hrací válec a hřeben, část hudebního mechanismu olomouckého orloje z 16. – 17. století, d. 53 cm, průměr 39 cm /fond Historické hodiny/;³

Polyfon z 19. století. Foto Pavel Rozsival.

3. CH 1100 hodiny nástěnné dřevěné se skleněnou zvonkohrou, Schwarzwald, 2. pol. 18. století, v. 43 cm, š. 19,5 cm, hl. 20 cm /fond Historické hodiny/;
4. CH 1115 hodiny nástěnné dřevěné s figurálními automaty a zvonkohrou, pol. 19. století, v. 46 cm, š. 39 cm, hl. 25 cm, /fond Historické hodiny/;
5. CH 1135 hodiny stojací se zvonkohrou, pol. 18. století, v. 230,5 cm, š. 38,5 cm, hl. 30 cm /fond Historické hodiny/.

Největší oblibu získaly hřebíčkové hrací strojky, které také patří mezi idiofony, tentokrát trsací. Vznikly mnohem později než zvonkohry až počátkem 19. století⁴ a popularita jim vydržela až do vynálezu Edisonova fonografu i po něm. Vynikaly čistotou zvuku, nízkou cenou a malými rozměry, které umožňovaly vkládat je do hodin, šitíček, hracích krabiček i tabatěrek. Zpočátku se vyráběly jako hračka většinou v kulaté krabičce na kličku. V průběhu 19. století snad nebylo domácnosti, která by nějaký ten hřebíčkový hrací strojek nevlastnila. Byl tvořen kovovým válcem

Hřebíčkový hrací strojek. Foto Pavel Rozsival.

s hřebíčky, které rozeznávaly řadu vyladěných zoubků nestejně délky na ocelovém hřebenu. Pohon byl pérový. K nejznámějším českým výrobcům těchto strojků patřila pražská firma Willenbacher a Řebíček, založená v roce 1829, která vyvážela své výrobky do řady evropských zemí, či jiná pražská firma Slawik a Preiszler. Výrobci hřebíčkových hracích strojků sledovali pečlivě vkus zákazníků a tak se repertoár melodií měnil. Na začátku 19. století to byly hlavně operní melodie, kolem poloviny století vlastenecké a národní písně, později valčíky.⁵ Ze zahraničních firem vynikala hlavně ženevská firma bratří Nicolů, založená v roce 1815, která důsledně vycházela vstříc zákazníkům i co se vybavení a ozdob týkalo.

6. ZH 2831 hrací strojek na kličku v kulaté plechové krabičce, 19. století, š. 8 cm, v. 4,5 cm /fond Zábava a hry/;
7. UP 8444 zasklená figurální skupina – Svatá rodina – z barevného biskvitu se zabudovaným hracím strojkem, 2. pol. 19. století, 70 x 52 cm /fond Umělecký průmysl/;
8. 23/87 album na fotografie se zabudovaným hracím strojkem, začátek 20. století, š. 21,5 cm, v. 27 cm, hl. 5,5 cm /fond Novodobé dějiny od roku 1848/;
9. 45/99 dózička v podobě koncertního křídla se zabudovaným hracím strojkem, 2. pol. 20. století, š. 16 cm, hl. 18 cm, v. 11,2 cm /fond Zábava a hry/;
10. E 14708 krabička na šití se zabudovaným hracím strojkem, 2. pol. 19. století, v. 11 cm /fond Etnografie/;

11. CH 261 hrací obraz s hodinami, kolem roku 1850, š. 100 cm, v. 102 cm, hl. 11 cm /fond Historické hodiny/;
12. CH 262 hrací obraz s hodinami, kolem roku 1810, š. 77,5 cm, v. 98,5 cm, hl. 16,5 cm /fond Historické hodiny/;
13. CH 263 hrací obraz s hodinami, kolem roku 1840, š. 90 cm, v. 86 cm, hl. 13 cm /fond Historické hodiny/;
14. CH 264 hrací obraz s hodinami, kolem roku 1850, š. 92 cm, v. 83 cm, hl. 10 cm /fond Historické hodiny/;
15. CH 265 hrací obraz s hodinami, kolem roku 1830, š. 117 cm, v. 104 cm, hl. 12,5 cm /fond Historické hodiny/;
16. CH 714 hrací obraz s hodinami, kolem roku 1850, š. 67 cm, v. 56 cm, hl. 9 cm /fond Historické hodiny/;
17. CH 726 hrací obraz s hodinami, kolem roku 1850, š. 110 cm, v. 93 cm, hl. 11,5 cm /fond Historické hodiny/;
18. CH 2 hodiny stolní skříňové s hracím strojem, výrobce Fr. Bayer, Olomouc, pol. 18. století, v. skříňky 49 cm, v. stroje 32 cm /fond Historické hodiny/;
19. CH 166 stolní hodiny s hracím strojem, výrobce Joseph Lintner, Brno, kolem roku 1780, š. 51 cm, hl. 16 cm, v. 179 cm /fond Historické hodiny/;
20. CH 186 hrací budík, výrobce fy Junghans v Německu, kolem roku 1900, š. 13 cm, hl. 9,5 cm, v. 14,4 cm /fond Historické hodiny/;
20. CH 286 hrací stroj na mosazné desce, výrobce A. Olbrich, Vídeň, 1. pol. 19. stoletím , š. 15,5 cm, hl. 6 cm, v. 9 cm /fond Historické hodiny/;
21. CH 479 nástěnné hodiny s hracím strojkem, kolem roku 1900, š. 25 cm, hl. 15 cm, v. 51 cm /fond Historické hodiny/;
22. CH 680 stolní hodiny sloupkové s hracím strojem, výrobce A. Olbrich, Vídeň, kolem roku 1830, š. 37 cm, hl. 12 cm, v. 62,5 cm /fond Historické hodiny/;
23. CH 814 kapesní hodinky s hracím strojkem, Švýcarsko, 1. pol. 19. století, průměr 5,8 cm, v. 8 cm /fond Historické hodiny/;
24. HU 1979 hřebíčkový hrací strojek, kolem pol. 19. století, Švýcarsko, š. 45 cm, hl. 21,5 cm, v. 14 cm /fond Hudební/;
25. HU 1980 hřebíčkový hrací strojek, Švýcarsko, konec 19. století, š. 37 cm, hl. 19 cm, v. 13 cm, /fond Hudební/;

26. HU 1984 hřebíčkový hrací strojek se zvonkohrou, stř. Evropa, pol. 19. století, š. 61 cm, hl. 35 cm, v. 105 cm /fond Hudební/.

Neustálým opakováním hrané melodie se hraní stávalo nudným, a proto výrobci tento problém řešili výměnou válečků, ale opravdový pokrok nastal až když Němec Lochman použil místo hřebíčkového válce vyměnitelný dírkovaný kotouč a zrodil se symfonion, nazývaný také polyfon. Tyto hrací skříňky s vyměnitelnými kotouči se vyráběly převážně v Německu a Švýcarsku, vyráběla je i firma bratří Františka a Gustava Řebíčkových z Prahy, která ale v rostoucí konkurenci v roce 1897 zanikla. Polyfony byly často kombinovány se zvonkohrou.

27. HU 1977 symphonion zn. BREVETÉ – PATENT, Německo, zač. 20. století, š. 17 cm, hl. 17 cm, v. 8 cm /fond Hudební/ ;

28. HU 1978 symphonion zn. BREVETÉ – PATENT, Německo, zač. 20. století, š. 17 cm, hl. 17 cm, v. 8 cm /fond Hudební/;

29. HU 1981 polyfon zn. PATENT BREVETÉ, Německo, konec 19. – zač. 20. století, š. 19 cm, hl. 17,5 cm, v. 10,5 cm /fond Hudební/;

30. HU 1982 polyfon v kombinaci se zvonkovou hrou, stř. Evropa, zač. 20. století, š. 32 cm, hl. 29 cm, v. 20 cm /fond Hudební/;

31. HU 1983 polyfon, stř. Evropa, zač. 20. století, š. 26 cm, hl. 24 cm, v. 16 cm /fond Hudební/;

32. HU 1985 polyfon – mechanika namontovaná na dřevěné desce, stř. Evropa, zač. 20. století, š. 60 cm, hl. 45 cm, v. 22 cm /fond Hudební/;

33. HU 1987 symphonion zn. Komet Victoria s kovovou deskou postavenou kolmo, stř. Evropa, konec 19. století, š. 58 cm, hl. 31 cm, v. 70 cm /fond Hudební/;

34. HU 1988 symphonion zn. BREVETE PATENT, Německo, konec 19. století, š. 31 cm, hl. 31 cm, v. 15 cm /fond Hudební/;

35. HU 1989 polyfon zn. Alois Novák s kovovou deskou postavenou kolmo, Praha, konec 19. století, š. 41 cm, hl. 24 cm, v. 63 cm /fond Hudební/;

36. HU 1990 polyfon s kovovým nosičem postaveným kolmo, stř. Evropa, konec 19. století, š. 84,5 cm, hl. 55 cm, v. 102,5 cm /fond Hudební/;

37. HU 1991 polyfon, stř. Evropa, konec 19. století, š. 69,5 cm, hl. 42 cm, v. 97 cm /fond Hudební/;

38. HU 2026 polyfon zn. Orphenion Musik Automat, výrobce G. Riedel Reibersdorf bei Zittau i/S, Německo, konec 19. století, š. 50 cm, hl. 30 cm, v. 71 cm /fond Hudební/.

K dalším oblíbeným automatofonům patřily hrací strojky s průraznými jazýčky. Nositelem chodu byl perforovaný pás nebo kotouč, jehož otvory představovaly notový záznam skladby. Kovová tlakadla jednotlivých jazýčků byla stlačována tímto dírkovaným kotoučem. Ruční klikou se uvedly do chodu měchy a dírkovaný kotouč, který při otáčení stlačovala tlakadla spojující záklopy jazýčků podle vyražených dírek. V hudebním fondu Vlastivědného muzea v Olomouci je zajímavá ukázka manopanu se sadou perforovaných pásů⁶ i několik inton.

39. HU 1992 intona Ariosa, stř. Evropa, konec 19. – zač. 20. století, š. 36 cm, hl. 33 cm, v. 18 cm /fond Hudební/;
40. HU 1993 intona Ariosa, stř. Evropa, konec 19. – zač. 20. století, š. 38 cm, hl. 34 cm, v. 23 cm /fond Hudební/;
41. HU 1993 ariston, stř. Evropa, konec 19. – zač. 20. století, š. 40 cm, hl. 40 cm, v. 22 cm /fond Hudební/;
42. HU 1995 manopan s papírovými nosiči, štítek s nápisem C.K. Dvorní dům se zbožím ozdobným U města Paříže, v Praze, Celetná ulice č. 15, konec 19.– zač. 20. století, š. 73 cm, hl. 41 cm, v. 34 cm /fond Hudební/;

Další skupinu hudebních automatofonů nazýváme aerofony, neboli vzduchové automatofony. K nejznámějším a nejrozšířenějším patřily kolovrátky. Objevovaly se všude tam, kde se hudba provozovala veřejně. Po technické stránce byl jejich vývoj završen v 18. století, i když zprávy o nich jsou mnohem starší. Za jejich předchůdce je pokládána niněra, jiným názvem kolovratec.⁷ Princip chodu spočívá v ručním otáčení kliky, která otáčí válcem opatřeným hřeby otvírajícími záklopy vzdušnice. Současně se při otáčení klikou poháněly menší měchy dodávající vzduch píšťálám. Nejraději a nejjednodušší formou byly ptačí kolovrátky,⁸ které sloužily k výuce zpěvu domácího ptactva. V průběhu 18. – 19. století nastupovaly kolovrátky s varhanovými píšťálami, které byly na sklonku 19. století nahrazovány kolovrátky – flašinety s průraznými jazýčky. V hudebním fondu Vlastivědného muzea je několik kolovrátků, převážně prací již neexistující firmy Franz Kolb – Söhne, Orgelbaufabrikantalt, Beckengrund, Mähren, tedy pocházející z obce Pekařov na Šumpersku. Továrnička byla v provozu od druhé poloviny 19. století až do II. světové války.⁹ Zajímavostí je flašinet na podstavci, který hraje Píseň práce, ale i krásný kolovrátek s varhanovými píšťálami.

43. HU 1996 ptačí varhánky /serinette/, 18. století?, š. 25 cm, hl. 19 cm, v. 15 cm /fond Hudební/;
44. HU 1997 kolovrátek varhanový, výrobce Fr. Kolb, Pekařov, 2. polovina 19. století, š. 57, hl. 35 cm, v. 60 cm /fond Hudební/;
45. HU 1998 kolovrátek s fremolem, výrobce Fr. Kolb, Pekařov, přelom 19. – 20. století, š. 60 cm, hl. 33 cm, v. 59 cm /fond Hudební/;
46. HU 1999 kolovrátek, výrobce Fr. Kolb, Pekařov, datovaný 1918, š. 43 cm, hl. 27 cm, v. 32 cm /fond Hudební/;

47. HU 2000 koloarátek, výrobc Fr. Kolb, Pekarov, začátek 20. století, š. 45 cm, hl. 26,5 cm, v. 30 cm, /fond Hudební/;
48. HU 2001 koloarátek, výrobc neveden, str. Evropa, začátek 20. století, š. 40,5 cm, hl. 25 cm, v. 30 cm /fond Hudební/;
49. HU 2002 koloarátek, výrobc Fr. Kolb?, Pekarov, přelom 19. – 20. století, š. 42,5 cm, hl. 26 cm, v. 30 cm /fond Hudební/.
- Do stejné skupiny vzduchových aerofonů patřily mnohem nákladnější a reprezentativnější flétnové hodiny s retnými píšťalami většinou dřevěnými, zřídka cínovými, s výměnitelným válcem a měchy, jejichž mechanismus uváděl do činnosti hodiny k nim připojené. Byly oblíbené od poloviny 18. století po celou dobu biedermeieru většinou v bohatě zdobených schránkách.¹⁰ Skladby pro ně komponovali i nejslavnější hudební skladatelé. Pod inventářním číslem HU 2004 jsou v olomouckém muzeu uloženy zejména flétnové hodiny s otočným číselníkem ve tvaru koule z 2. poloviny 19. století. Několik flétnových hodin se nachází i ve fondu hodin – sloupkové flétnové hodiny až 3 metry vysoké nebo naopak malé hodiny na zavěšení na zed s malovaným pohledem na Olomouc.
50. CH 122 flétnové hodiny s malbou Olomouce, Čechy – Praha?, polovina 18. století, š. 34 cm, hl. 25 cm, v. 54 cm /fond Historické hodiny/;
51. CH 492 konzolové flétnové hodiny, str. Evropa, konec 18. století, š. 37 cm, hl. 18 cm, v. 33 cm /fond Historické hodiny/;
52. CH 1159 podlahové flétnové hodiny, str. Evropa, 1. polovina 19. století, š. 66 cm, hl. 32 cm, v. 292 cm /fond Historické hodiny/;
53. HU 2004 flétnové hodiny s otočným číselníkem tvaru koule, str. Evropa, 2. polovina 19. století, š. 63 cm, hl. 35 cm, v. 106 cm /fond Hudební/.
- Flétnové hrací stroje se vkládaly i do nábytku.
54. HU 2003 flétnový hrací stroj v sekretáři, str. Evropa, kolem poloviny 19. století, š. 95 cm, hl. 44 cm, v. 149 cm /fond Hudební/;
- Další skupinou hudebních strojů jsou chordofony, tedy nástroje u nichž je zvuk využíván rozecchvívanou strunou. K nejsložitějším patřily pianoly nebo též fonoly vznikající koncem 19. století. Jsou to zařízení stojící na samém konci řady vývoje hudebních automatofonů. Základem je pneumatiko - mechanické zařízení, které ovládá klavír či píano podle založeného programu na perforovaných papírových pásch.
55. HU 2025 pianola, výrobc Wilhelm Spaethe, Německo, konec 19. – začátek 20. století, š. 104 cm, hl. 44 cm, v. 102 cm /fond Hudební/;¹¹

Orchestriony vznikly ze snahy napodobit zvuk celého orchestru. Jsou založeny buď na pneumatickém systému s píšťalami nebo na kladívkovém mechanismu se strunami. Doplňovány jsou dalšími nástroji, zejména bicími – bubínky, činely, xylofony. Nositelem hry jsou vyměnitelné hrací válce.¹² Orchestriony se používaly v tančírnách a zábavních podnikách ještě v 1. polovině 20. století.

56. HU 2006 kladívkový orchestrion doplněný bicím zařízením, výrobce firma Klepetař Praha, začátek 20. století, š. 98,5 cm, hl. 46 cm, v. 220 cm /fond Hudební/;
57. HU 2007 kladívkový orchestrion s malým bubnem, činelem a trianglem, značen Continental Orchester, stř. Evropa, začátek 20. století, š. 130 cm, hl. 59 cm, v. 225 cm /fond Hudební/;
58. HU 2008 kladívkový orchestrion doplněný činelem a trianglem, stř. Evropa, začátek 20. století, š. 97 cm, hl. 51 cm, v. 230 cm /fond Hudební/;
59. HU 2009 kladívkový orchestrion se dvěma bubínky, činelem a trianglem, stř. Evropa, začátek 20. století, š. 110 cm, hl. 52 cm, v. 216 cm, /fond Hudební/;
60. HU 2010 kladívkový orchestrion s bubínkem a trianglem, výrobce A. Obalil Praha, začátek 20. století, š. 82 cm, hl. 51 cm, v. 193 cm /fond Hudební/.

Spojené automatofony se vyráběly i v pozdějších letech. Mimořádně zajímavou ukázkou v hudebním fondu VMO je americký výrobek violano virtuoso založený na elektromagnetickém principu, využívající housle a klavír, kde nositelem melodie jsou papírové pásy.¹³

61. HU 2005 violano virtuoso – strunný automatofonický nástroj, výrobce MILLS NOVELTY CO. CHICAGO, 20. – 30. léta 20. století, š. 110 cm, hl. 78 cm, v. 163 cm /fond Hudební/.

Z předloženého výčtu hudebních automatofonů v hudebním fondu Vlastivědného muzea v Olomouci je patrné, že tato skupina hudebních nástrojů hraje ve fondu nezastupitelné místo a dobře reprezentuje vývoj a druhy hudebních automatů.¹⁴

Poznámky:

- ¹ B u c h n e r, A.: Hudební automaty. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění. Praha 1959, s. 44.
- ² M i c h a l, S.: Hodiny / Od gnómonu k atomovým hodinám/. Státní nakladatelství technické literatury. Praha 1987, s. 211.
- ³ Č e r m á k, M.: Olomoucký orloj. Vlastivědné muzeum Olomouc 1997.
- ⁴ Podle B u c h n e r a kladou někteří autoři vznik hřebíčkových hracích strojků i do dřívějších století, ale přesný datum není znám.
- ⁵ B u c h n e r, A.: České automatofony. Sborník Národního muzea v Praze. Svazek XI – A – Historický č. 2 a 3. Praha 1957, s. 19.
- ⁶ Nositelem melodie jsou papírové pásy, v hudebním fondu VMO je jich 54 kusů.

- ⁷ V hudebním fondu VMO jsou dvě pod inventárními čísly HU 2027 a HU 2028.
- ⁸ Německy Vogelorgel, francouzsky serinette od slova serin – čížek.
- ⁹ V a l í č e k, J.: Pozoruhodný flašinet šternberského muzea. In: Zprávy VMO, 1963, s. 17 – 18.
- ¹⁰ Výtvarnou stránkou se zabýval Č í ž e k, B.: Mechanické hudební nástroje jako výtvarná díla. In: Starožitnosti a užité umění 9/1995, s. 2 – 5.
- ¹¹ S o f k o v á, X.: Hrací zařízení Spaethe z hudebního fondu Vlastivědného muzea v Olomouci. In: Zprávy VMO, 2001, s. 78 – 79.
- ¹² Velmi známou konstrukcí na Moravě byl klavírový orchestrion brněnského stavitele K. Čecha, který je kombinací klavíru, bubnů, xylofonu a houslí – O l š a n s k ý, M.: Hudební automatofony. In: Časopis společnosti přátel starožitností /100/1/1992., s. 12.
- ¹³ V Hudebním fondu VMO je pouze jeden nosič s populární hudbou z 20. – 30. let 20. století.
- ¹⁴ Mechanické hudební nástroje ze sbírky VMO byly vystaveny v roce 1984 v rámci výstavy Historických hudebních nástrojů KVMO, v roce 1988 pod názvem Spoutaný zvuk a v roce 1999 s názvem Krabičky na písničky.

Resümee

Mechanische Musikinstrumente

Xenie Sofková, Heimatkundemuseum in Olmütz

Die Menschheit begann die mechanischen Musikinstrumente zu erfinden und herzustellen, weil nicht jeder Mensch eine Anlage zum Musiker hat und zum Musikbetreiben talentiert ist. Nur die menschliche Stimme ist ganz unmechanisch. An der letzten Stufe allmählicher Mechanisierung der Musikinstrumente stehen gerade die mechanischen Musikinstrumente. Zuerst kamen mechanische Glockenspiele auf, die im Zusammenhang mit der Entwicklung der Uhrwerke am Ende des 13. Jahrhunderts erschienen und die hauptsächlich in Flandern und Holland sehr beliebt waren. Das mechanische Glockenspiel arbeitete mit einer drehbaren Stiftwalze, die mit Hilfe des schon erwähnten Uhrwerkes in Bewegung gesetzt wurde und durch Drehungen Glocken aufklingen ließ.

Den größten Anklang fanden aber Nagelmusikautomaten, die zu Idiophonen gehören, d. h. zu den selbstklingenden Musikautomaten. Sie bestehen aus einer Metallwalze mit Nagelstiften, welche einen Stahlkamm ertönen lässt. Diese mechanischen Musikwerke waren sehr klein und hatten einen zärtlichen Klang, deshalb legte man sie in die Schmuck- und Gebrauchsgegenstände hinein. Die Stiftwalze wurde später durch Metallplatte abgelöst und es kamen beliebte Polyphone, Intone und andere zur Welt. In die Gruppe der Aerophone, bei welchen der Klang durch die Pressluft erzeugt wird, die entweder Zungen ertönen lässt oder Pfeifen durchströmt, gehören vor allem die Leierkasten, die noch in den ersten Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts benutzt waren. Eine Flötenuhr gehörte zu den luxuriöseren Objekten.

Die dritte Gruppe ist durch Chordophone gebildet, bei welchen der Klang durch ins Schwingen gebrachte Saite hervorgebracht wird. Einen der perfektsten Musikautomaten dieser Art stellt Pianola dar, bei dem die Melodie auf perforierten Notenrollen aus Papier aufgenommen war und durch ein Piano oder Klavier mit Hilfe einer elektrisch - pneumatischen Einrichtung reproduziert war. Aus der Strebung nach Nachahmung des Klanges eines ganzen Orchesters entstanden dann zusammengesetzte Musikautomaten, die auf pneumatischem Mechanismus oder einem Hammermechanismus basierten und um weitere Instrumente ergänzt waren, vor allem um Schlaginstrumente. Wechselbare Spielwalzen trugen mehrere Musikstücke. Solche Musikautomaten hießen Orchestrione.

Übersetzt von M. Papoušek

Průběh obnovy Klášterního Hradiska v letech 1991 – 1997

Josef Šváb, člen sekce Historická Olomouc VSMO, bývalý ředitel VNO

Odstup šesti let po dovršení generální obnovy fasády Klášterního Hradiska je dostující pro zpětné zhodnocení úspěchů i neúspěchů celé této akce. Tedy k vyhodnocení příčin relativního úspěchu, ale i ke konstatování alespoň těch základních chyb a omylů. Po uvedeném časovém odstupu je také potřeba uvést širokou veřejnost na správnější a odpovídající náhled na zásluhy organizací i jednotlivců. Přitom je účelné připomenout mnohé dnes již zapomínané okolnosti, které dopomohly k úspěšnému výsledku, nebo které byly naopak kontraproduktivní.

Některá důležitá data z historie kláštera

Průběh zdánlivě velkolepé renovace Klášterního Hradiska byl ovlivněn významností budovy jakožto mimořádné národní historicko-umělecké kulturní památky.

Rok 1659 uváděný některými historiky jako počátek výstavby areálu Hradiska je mylný. V roce 1659 se začalo se stavbou centrálního konventního kostela Nanebevzetí P. Marie. Během následujících let byly nouzově opraveny zbylé trosky ve třicetileté válce zničeného středověkého kláštera, aby alespoň dočasně mohla tam být usídlena tehdy nepočtená dvaadvacetičlenná premonstrátská kanonie. Nynější budova Klášterního Hradiska byla postavena až v letech 1686 – 1737 na zcela nových základech. Projekt sídla hradišské kanonie premonstrátů vypracoval vídeňský dvorní architekt Ital Giovanni Pietro Tencalla. Později tento projekt doplnil a částečně přepracoval další významný italský architekt Domenico Martinelli. První část budovy, konvent, byla postavena za opata Norberta Želeckého z Počenic v letech 1686 až 1709. Reprezentativní část budovy, prelatura s kostelem sv. Štěpána, byla postavena v letech 1726 až 1739 za opata Roberta Sancia a opata Norberta Umlaufa.

Do postavené budovy pokračovaly výrazné stavební zásahy i ve všech následujících letech po roce 1739. Některé z nich byly pozitivní, jako např. změna otevřených arkád vnitřních nádvoří na uzavřené chodby. Mnohé jiné byly zase negativní, jako např. krátkodobá přeměna oken budovy Hradiska na střílny během prusko-rakouské války v červenci 1766. Avšak největší negativní zásah byl způsoben změnou funkčního využití budovy po zrušení hradišské premonstrátské kanonie dne 18. srpna 1784 císařem Josefem II.

Klášterní areál byl předán nově ustavené „Náboženské matici“ a určen za sídlo „Generálního semináře pro výchovu kněží na Moravě“. Došlo k naprosto odlišnému a většinou nevhodnému využití právě těch umělecky nejhodnotnějších místností.

Neúspěšný Generální seminář byl zrušen dne 4.7.1790 a budova bývalé premonstrátské kanonie byla předána rakouské armádě. Vojenská správa budovu po deset let používala jako augmentační sklad vojenského materiálu. V roce 1800, po přebudování většiny místností na vězeňské cely, byl na Hradisku zřízen tábor pro zajaté francouzské vojáky z napoleonských válek.

Zajatecký tábor existoval v prostorách Hradiska jen krátkou dobu. Když se Napoleonova armáda přibližovala, v lednu 1802 byla na Hradisko urychleně přestěhována

vojenská nemocnice, sídlící do té doby v bývalém jezuitském konviktu v centru města Olomouce. Od té doby až do dnešních dnů je budova po premonstrátské kanonii stále plně využívána vojenskou nemocnicí.

V celém tomto dvoustletém období, ať to bylo v rámci c. k. rakousko-uherské armády, armády ČSR, armády Velkoněmecké říše v době Protektorátu, lidové armády ČSR, ČSSR, ČSFR, nebo nyní, v rámci armády České republiky, ve všech těchto historických obdobích vojenská zdravotnická instituce umístěná na Hradisku neoplývala financemi, tedy nikdy nedostala z celostátního armádního rozpočtu tak vysokou finanční dotaci, která by nemocnici dovolila potřebnou, avšak velmi nákladnou přestavbu areálu pro vhodnější a účelnější zdravotnické využití. Zachování památečných prostor Hradiska tedy není způsobeno nějakým historickým citem velitelů k památkám, ale je to důsledek nedostatku finančních prostředků, neboť i ke zničení a likvidaci staveb jsou potřebné dost vysoké částky peněz. A tak na Hradisku docházelo jen k zabílení štuk a fresek váp-
nem. Díky těmto okolnostem má Olomouc, Morava a ČR naprosto jedinečný, relativně zachovaný barokní komplex, s kterým, samozřejmě po nutné restauraci, se může honosit jako s unikátní světovou barokní architektonickou památkou.

Přestože vojenská nemocnice neměla potřebné finance k radikální přestavbě areálu, tak se armáda snažila za všech okolností alespoň o zachování stávající budovy. Tak např. v r. 1904 byly opraveny poškozené části fasády a celá budova byla nalíčena zelenavou barvou. Dokonce i Němci v době Protektorátu opravili fasádu jižního traktu a začali osazovat chodby dvojitými okny.

Po roce 1945 byly finanční prostředky směřovány k záchraně výrazně poškozených štuk a olejomalby na Andělských schodech, štuk a fresek v knihovně a ve slavnostním sále. Zasluhou náčelníka vojenské nemocnice plk. MUDr. Hájka došlo v padesátých letech k ekonomicky velmi náročné instalaci ústředního topení do všech místností Klášterního Hradiska. Tím pádem chyběly prostředky na opravu rozpadající se vlastní budovy. Postupně chátrající a opadávající fasáda byla ponechána svému osudu.

Snahy o obnovu fasády Hradiska před listopadem 1989

Již totalitní režim si uvědomil nezbytnost generální opravy fasády Klášterního Hradiska. Projekt na její obnovu byl vypracován Ateliérem Brno 05 roku 1970. Po zdoluhavých jednáních byla generální obnova fasád zařazena do 9. pětiletého plánu, celková investice na tuto akci se v té době odhadovala na částku 89 miliónů Kčs se zamýšleným ukončením obnovy fasády v roce 2002.

Avšak totalitní režim nikdy nezahájil generální obnovu zevního pláště budovy Klášterního Hradiska. Totiž v té době se v ČSSR nenašla firma, která by byla schopna obnovu fasády realizovat na potřebné a odpovídající úrovni. Namísto naplánovaného zahájení generální opravy fasád byl opravován hlavní průjezd do budovy Hradiska a restaurovány některé interiéry, které v té době už také byly v havarijním stavu.

Pokles hladiny spodních vod způsobil destrukci základového dřevěného roštu s následným porušením statiky v severozápadní části budovy Hradiska. Proto byly v říjnu roku 1988 zahájeny akce na zajištění statiky včetně rekonstrukce severozápadní věže.

Po listopadu 1989 došlo ke vzniku nestátních stavebních podniků, které byly schopné na podkladě zkušeností ze zahraničí zajistit kvalitní výsledek obnovy fasády Klášterního Hradiska. Plány na generální opravu byly vypracovány Státním ústavem pro rekonstrukce památkových měst a objektů (SURPMO) pod vedením ing. arch. Přídala a architektem ing. Škamradou. Vlastní provedení rekonstrukce fasády převzala Stavební huť – výrobní

družstvo z Frýdku-Místku a hlavně její dceřinná firma REFAS Olomouc spol. s.r.o., která celou akci také zdárně dokončila.

Celé období generální rekonstrukce je nutno rozdělit do dvou částí. První, probíhající do 1. července 1994, kdy celou akci řídila a dotovala Vojenská ubytovací a stavební správa (dále VUSS). Následné druhé období probíhalo po 1. červenci 1994, když se Vojenská nemocnice Olomouc (dále VN) stala příspěvkovou organizací a převzala generální opravu fasád v celém rozsahu do své vlastní péče.

Obnova v rámci rozpočtu Federálního ministerstva obrany

VN byla v tomto období rozpočtovou organizací Federálního ministerstva obrany (dále FMO) a veškerá stavební činnost byla řízena FMO přes VUSS. Ta všechny stavební akce organizovala a byla za ně plně odpovědná, včetně správného využití přidělených finančních kvót.

VUSS po celou dobu své existence se snažila zabránit destrukci Hradiska a záchranu té části budovy Hradiska, která se rozpadala, považovala za prioritu své činnosti. V té době FMO přidělovalo finanční prostředky pouze na provoz a z této přidělené kvóty se financovaly i veškeré stavební akce. Teprve během roku 1990 byla poprvé generální oprava fasády Hradiska zahrnuta do investic v rámci rozpočtu FMO, ale jako každá rozpočtová oblast byla i nadále řízena cestou VUSS.

Pro vedení VN byl naprosto neprůhledný rozsah přidělovaných finančních prostředků, jejich rozdělení a určení, stejně jako výběr firem a definitivní způsob renovace Hradiska. Navíc v armádě všechno podléhalo nějakému stupni vojenského utajení. Vedení VN bylo proto informováno pouze o nezbytném rozsahu prováděných stavebních akcí a vše další zůstávalo utajené.

Vlastní generální oprava fasády začala během let 1990 – 1991 v úseku jihozápadní věže a západní strany budovy Hradiska. Tedy v dobře patrném pohledu z protějších břehů řeky Moravy, odkud mohl být olomouckými občany velmi dobře sledován postup prací. Při mém nástupu do funkce náčelníka VN v prosinci 1991 byla převážná část opravy fasády západní strany Hradiska již hotova, ale na několika nepřehlédnutelných místech tato nová fasáda znovu opadala pro zatékající dešťovou vodu. Takže pohled na provedenou část generální opravy fasády u každého olomouckého občana vzbuzoval dojem zbytečné a pochybené akce, marného a nekonečného sisyfovského úsilí.

Současně v této době docházelo k opakovanému poškozování těch nejcennějších fresek nejen zatékající dešťovou vodou z poškozené a neopravené střešní krytiny, ale také z vadného odpadního potrubí ve zdech. Nečekaný nálezný pokročilý destrukce jedné z nejvýznamnějších fresek Daniela Grana della Tore „Proměnění Páně na hoře“ v tzv. Tereziánském pokoji vyvolal trestní oznámení na neznámého činitele, který zavinil poškození fresky svou nedbalou péčí. Vojenská prokuratura toto oznámení sice opakovaně odložila a nakonec nic nevyšetřila, ale publikování této iniciativy vyvolalo pozornost nadřízených míst a tím také i následný odpovědnější přístup všech orgánů na všechny ostatní žádosti a připomínky z VN.

Vedení VN se neustále snažilo zasáhnout do procesu obnovy fasády bez ohledu na pravidla vojenské podřízenosti. Podařilo se pozastavit dosavadní probíhající generální opravu a před pokračování opravy fasád zařadit definitivní opravu střech, protivlhkostní intervenci do zdiva a dokončení akcí na zajištění statiky. Tato změna postupu si vyžadovala další několikamilionové finanční prostředky, s kterými nebylo a ani nemohlo být původně počítáno.

Získání potřebných finančních prostředků bylo mimořádně těžké pro právě přijaté reorganizační změny československé armády. Právě v Olomouci v Žižkových kasárnách bylo v letech 1991 – 1992 budováno „Vojenské velitelství Střed“, jehož realizace si vyžádala finanční náklady ve výši 120 milionů Kčs. VUSS musela na tuto akci opět přesunout finanční prostředky z ostatních dříve plánovaných stavebních činností.

V této situaci nebylo možné získat další potřebné finance z VUSS. Jako jediná cesta se jevilo přidělení dalších finančních prostředků přímo z FMO, nebo až z úrovně federální vlády a Federálního shromáždění. Za tímto účelem bylo nutné přesvědčit všechny důležité politické činitele o nutnosti investovat potřebné státní finanční prostředky do záchrany budovy Klášterního Hradiska. Pro takový postup bylo samozřejmě nezbytné mít

podporu co nejširší občanské veřejnosti a také všech společenských institucí. Bez této zásadní podpory zezdola bylo nemožné ovlivnit politiky a bez pomoci politických činitelů nebylo možno ovlivnit přerozdělení armádních finančních prostředků.

Vedení VN v této době nemohlo počítat s podporou armádních funkcionářů. Ti upřednostňovali doplnění neustále nedostačujících nákladů na probíhající reorganizaci armády. Naštěstí v této době úsilí o záchranu Hradiska plně a bezvýhradně podporovala Zdravotnická správa FMO, jmenovitě její náčelník gen. MUDr. Milan Suchomel. Ten byl další důležitou osobností, která významně pomohla při obnově budovy Klášterního Hradiska. Díky jemu se velmi rychle podařilo dosáhnout osobní návštěvy a prohlídky celého areálu Klášterního Hradiska federálním ministrem obrany Lubošem Dobrovským dne 15. 1. 1992.

Na vlastní oči se ministr obrany přesvědčil o dosavadních chybných postupech a o nutnosti upřednostnění opravy střešní krytiny. Tak byl získán příslib finančních prostředků na střešní krytinu ve výši 8 – 10 mil. Kčs. Avšak k pozitivnímu výsledku ministrova slibu už nedošlo, neboť mezitím bylo rozhodnuto o rozdělení Československé federativní republiky a v důsledku toho i o rozdělení armády. A toto rozdělení dosud společné armády si vyžádalo další neplánované a navíc nemalé finanční náklady.

Naštěstí v té době stáli v čele vedení města Olomouce, Okresního úřadu a prakticky všech veřejných institucí příznivci Hradiska. Tyto významné olomoucké osobnosti považovaly zachování památek na Klášterním Hradisku a zlepšení péče o ně za důkaz mimořádně vyspělé kulturní úrovně nejen celé v době totality přehlížené Olomouce, ale také mnohem širšího okolí, dokonce i Moravy a celé České republiky. Památky Hradiska byly jedinečnou připomínkou historické důležitosti Olomouce.

Vedení VN využilo celkových politických změn a veškeré své další akce na získání potřebných finančních obnosů činilo ve spolupráci a za podpory většiny olomouckých institucí. Bez podpory olomoucké veřejnosti a olomouckých občanských institucí a sdělo-

Detail jižní vnější fasády kláštera před obnovou.
Foto archiv autora.

vacích prostředků by nikdy nedošlo k obnově Hradiska a k zachování VN. Bohužel tato stránka pomoci a vlivu olomouckých veřejných činitelů stejně jako regionálních institucí stále zůstává nedoceněna.

Pro informaci uvádím opakované intervence za přidělení slíbených finančních prostředků na obnovu střechy Hradiska a společné dopisy z května a června roku 1992 federálnímu ministru obrany, podepsané kromě náčelníka VN přednostou Okresního úřadu JUDr. Neplechem a primátorem města Olomouce Milanem Hořínkem. Určitě jako nejvýznamnější se ukázal bezprostřední a okamžitý telefonický apel primátora Hořínka na právě nastoupivšího posledního federálního ministra obrany a připomenutí závazného slibu předešlého ministra obrany, že na kalamitně poškozenou střechu Hradiska budou bezodkladně poskytnuty tři miliony Kčs.

Ministr Andrejčák obratem splnil příslib daný telefonicky primátorovi Hořínkovi a tak tyto první přidělené tři miliony dovolily zahájit výměnu střešní krytiny. Generální oprava střechy Klášterního Hradiska započala dnem 1. 9. 1992 jako nezbytný předpoklad pro úspěšné pokračování obnovy fasády.

Obnova poškozených střech Hradiska neznamenalá pouhé sejmutí dosavadní krytiny a její náhrada památkáři odsouhlasenými taškami „BRAMAC“. Zatékání dešťové vody do podkroví způsobilo na mnohých místech poškození letitého krovu, rozšíření dřevomorky a další destruktivní změny dřevěných částí krovu. Proto bylo nutné také vyměnit poškozené části krovu a celý krov impregnovat proti dřevokazným plísním a houbám včetně protipožárního nástřiku. Avšak ještě před tímto ošetřením krovu bylo nezbytné zlikvidovat značnou vrstvu holubího trusu. Po několik desetiletí ponechávaná volnost v usídlení zdivočelých holubů v půdních prostorách Hradiska způsobila, že nikdy neodstraňovaný nános holubího trusu v některých místech dosahoval výšky téměř 50 cm.

Totíž výnosem Ministerstva národní obrany ČSR č. j. 39700 byla na půdě Klášterního Hradiska dnem 2. ledna 1923 v jihovýchodním traktu hlavní budovy zřízena armádní stanice poštovních holubů. Dne 3. ledna 1927 intendance 7. pěší divize v Olomouci v rámci přidělovaných účetních jednotek zřídila na Hradisku pro předpokládané vojenské použití poštovních holubů jednak stabilní vojenský holubník č. 1/I a jednak pojízdný holubník olomoucké 7. pěší divize, a oba holubníky svěřila do péče hospodářské správě VN. Když 15. března 1939 došlo k zrušení české, původně československé armády a všech jejích institucí, tak se na existenci armádních holubníků na Hradisku zřejmě zapomnělo. Poštovní holubi pád republiky a její armády přežili, naopak se neustále a nekontrolovaně rozmnožovali, ale poztráceli vlastnosti poštovních holubů a postupně zdivočeli. Poškozená krytina Hradiska a také působení trusu poškozovalo všechny přístupné památky. Nakonec části zdivočelých hejn holubů se začali přesídlovat i do dalších vhodných památečních budov historického centra Olomouce.

Odstranění dlouholetého nánosů holubího trusu s pravděpodobně přítomnými choroboplodnými zárodky, bezpečná likvidace tohoto rizikového odpadu, jakož i sanace krovu znamenala pro Hradisko další, nikoli státní, ale milionové navýšení nákladů. Avšak také specifická prostora Hradiska, v kterém jen při poněkud silnějších větrech neustále docházelo k opakovanému odtržení a úletu částí střešní krytiny a ohrožení chodců si vyžádala na dokonalejší zabezpečení úchyty tašek další dodatečné investice ve výši více jak jednoho milionu korun.

Jednou zahájená výměna střešní krytiny nemohla být přerušena v žádné své části ani při vyčerpání poskytnuté části financí. Přerušování této akce by mohlo způsobit nezvratné poškození velmi hodnotných fresek a štuk a takovou odpovědnost nechtěl převzít žádný z vysokých činitelů. První tři miliony určené na opravu střechy se tak staly odrazovým můstkem

pro celou generální opravu Hradiska. Nebylo nikterak složité, aby všechny další akce byly do sebe vklíněny tak, že v každém dalším období nebylo možné celou akci zastavit, ba ani pozdržet pro zdůvodnitelné možné poškození památek.

Další milion Kč se podařilo získat za pomoci olomouckého Památkového ústavu ze střešního fondu Ministerstva kultury. Ačkoliv nastaly komplikace s převedením této účelové pomoci pro překážku v předpisech nedovolující převod finanční částky od Ministerstva kultury do rozpočtové organizace Ministerstva obrany, byl tento milión Kč koncem roku 1993 proinvestován do střech Hradiska.

Také další postup při restauraci fasád byl proti původnímu plánu obrácen naruby. V dalším průběhu při opravě fasád byla upřednostněna pro veřejnost nejméně viditelná část budovy Hradiska.

Pokrytí západního křídla Hradiska novou střešní krytinou umožnilo koncem listopadu 1992 opravit poškozenou fasádu západní strany a severozápadní věže a pokračovat v opravě fasády na severní straně a na severovýchodní věži Hradiska.

Přesto v následujících letech z příslibených finančních částek na generální opravu Hradiska přicházelo stále méně a méně. Opakované interpelace četných poslanců na ministra obrany byly zcela neúčinné. Soustavná neprůhlednost skutečné velikosti poskytnutých a nakonec proinvestovaných dotací vyvolávala pochyby o věrohodnosti předkládaných finančních informací Ministerstvu obrany.

Rozběh obnovy fasády v rámci účelové dotace

K podstatné změně došlo po 1. červenci 1994, kdy se VN stala příspěvkovou organizací Ministerstva obrany ČR. Investice určené na obnovu fasády začaly být poskytovány přímo VN bez dosavadních mezičlánků. Tím, že VN dostala právo zasahovat do průběhu stavebních akcí, že samostatně rozhodovala o výsledku výběrových řízení a sama přímo kontrolovala a prověřovala výsledky odvedených prací, se celá další obnova urychlila a podstatně zlevnila. Dosud zcela neprůhledné a skryté financování stavebních akcí se přechodem na příspěvkovou organizaci zprůhlednilo. Pracovníci vedení VN začali kontrolovat plnění sjednaných časových harmonogramů stavebních firem a tok financí do smluvených stavebních akcí.

V rámci nové příspěvkové organizace VN ztratila velmi aktivního pracovníka, který se do té doby nejvíce zasloužil o obnovu a propagaci kulturních akcí na Hradisku a o rozběh činnosti založené nadace. Plukovník Jaroslav Potměšil navíc iniciativně zajišťoval potřebný vliv na mnohé významné osobnosti a mnoho z nich získal pro podporu našich žádostí o získání potřebných investic. Naštěstí plk. Potměšilovi přirostlo Klášterní

Pohled na centrální věž před obnovou.
Foto archiv autora.

Hradisko natolik k srdci, že i ze své následné funkce v Domě armády stále pomáhal řešit všechny obtíže vznikající během generální opravy.

Ve struktuře vedení příspěvkové organizace VN byla nově vytvořena funkce ekonomického náměstka ředitele VN. V jejím obsazení ing. Zdeňkou Vodičkovou byl pro celé další období učiněn ten nejvýznamnější přínos pro další průběh generální opravy fasády. Najednou mezi poslušnými a vždy souhlasícími vojenskými stereotypy se objevila jako občanská zaměstnankyně ekonomka, jejíž činorodosti může Hradisko děkovat, že se generální oprava fasád uskutečnila v naplánovaném termínu a za cenu odhadnutou v roce 1990, tedy ještě před několikanásobným zvýšením cen stavebních materiálů. Hned po prvních intervencích ing. Vodičkové na patřičných odborech Ministerstva obrany a Ministerstva financí byl získány informace, o kterých dosud vedení VN ani netušilo.

To, že vláda ČR už v roce 1990 zařadila obnovu Hradiska mezi akce sledované vládou (č. j. 0162/21-57-OF) a že celkové náklady na obnovu fasády byly odhadnuty na 91,977 mil. Kčs. To, že už v roce 1990 byly tyto odhadnuté náklady rozděleny na jednotlivé roční dotace, podle nichž měla výše státního příspěvku na opravu fasády činit v roce 1990 devět milionů, v letech 1991, 1992 a 1993 měl být po deseti milionech, v roce 1994 šest milionů, v letech 1995 a 1996 po dvaceti milionech a v roce 1997, kdy měla být generální oprava fasády Hradiska dokončena, měl příspěvek činit zbývajících 6,977 milionu Kčs. Současně získala ing. Vodičková další velmi důležitou informaci, a sice, že příspěvek Ministerstva obrany na generální opravu fasády byl od konce roku 1993 přerážen do systémových dotací každoročně odsouhlasených Poslaneckou sněmovnou.

Roční plán dotací schválený vládou v roce 1990 nebyl nikdy dodržen. Nejdříve bylo snížení dotací zdůvodňováno celospolečenskými změnami, v jejichž důsledku musela armáda přednostně zajistit dislokační a reorganizační změny. V roce 1991 byla část dotací převedena na vybudování „Vojenského velitelství Střed“. Dotace na rok 1992 byla snížena na 4,3 mil. Kčs.

V roce 1993 redukovaný příslib 4,9 mil. Kčs byl dne 20. 2. 1993 zkrácen pro finanční provisorium na 4,5 mil., ale nakonec na generální opravu fasády bylo zasláno 4,1 mil. Kčs. (Příčemž ve stejné době bylo ÚVN Praha-Střešovice poskytnuto na investice 496 mil. Kčs.) Na rok 1994 byl původní plán snížen na 5,7 mil. Kč, ale do poloviny roku došlo jen 2,0 mil. Kč.

Po převedení VN na příspěvkovou organizaci se nepodařilo od VUSS získat ekonomické podklady o dosud proinvestovaných nákladech. Účetní doklady získané od příslušných stavebních firem dokazovaly celkovou dosavadní výši investice na obnovu fasády zahrnující i další přidružené stavební akce, že bylo proinvestováno 31,6 mil. Kčs. Avšak Ministerstvu financí byla nahlášena výše této vydané částky 37,4 mil. Kčs. Nejvyšší kontrolní úřad, prověřující hospodaření s investicemi při přechodu VN na příspěvkovou organizaci, uvedl k 1. 7. 1994 dokonce 39,4 mil. Kčs proinvestovaných pouze do generální opravy fasád. Ve skutečnosti bylo vydáno na vlastní opravu fasád pouze 21,7 mil. Kčs. Příčinu těchto rozdílných údajů lze snadno vysvětlit. VUSS, pravidelně oznamující proinvestované částky při opravě fasády Hradiska Ministerstvu obrany a Ministerstvu financí a později i Nejvyššímu kontrolnímu úřadku, zařazovala do seznamu všechny stavební akce probíhající v rámci VN. Do hlášení byla zařazena i oprava havarovaného mostu před Hradiskem, instalace nových rentgenových přístrojů, rekonstrukce elektrického vedení v budově chirurgie na Pasteurově ulici, instalace dvou trafostanic a náhradních zdrojů elektrického proudu, rekonstrukce parovodů a výměňkových stanic a náhrada havarovaného zevního kanalizačního potrubí. Do těchto hlášení byla zahrnuta i cena za střešní krytinu a za sanaci krovu, která nikdy nebyla uvedena v plánu generální opravy fasády

Hradiska. A Ministerstvo obrany v hlášení Ministerstvu financí zahrnuje do částek poskytnutých na generální opravu fasády Hradiska od Ministerstva obrany i příspěvek jednoho milionu Kč poskytnutých Ministerstvem kultury ze střešního fondu a další příspěvek tři milionů od Ministerstva kultury z fondu na záchranu architektonického dědictví.

Neustálé jednání, ekonomická argumentace, dokonalá účetní průhlednost a pravděpodobně i úpornost a neústupnost vedení VN spojená s širokou podporou veřejnosti, jednoznačnou podporou tisku, rozhlasu i televize, samozřejmě i všech komunálních politiků, ale i poslanců a senátorů Parlamentu České republiky nakonec způsobila, že plánované dotace Ministerstva obrany na rok 1995, 1996 a rok 1997 byly více než dodrženy. Systémová dotace zůstala ve výši naplánované roku 1990 přes trojnásobné zvýšení cen stavebního materiálu a stále rostoucí ceny stavebních prací.

Stavební firmy pracující na Hradisku při generální opravě fasády odvedly mimořádně kvalitní práci. Je nutné uvést, že všechny tyto firmy byly vybrány v konkurenci, při nichž byly upozorněny na to, že VN má omezené finanční zdroje, a proto nemůže mrhat penězi. Z toho důvodu že každá firma může počítat jen s minimálním výdělkem, a proto tedy nebude jejich odměnou vysoký zisk, ale vědomí, že právě jejich firma se účastnila na obnově Hradiska.

Podíl veřejnosti na obnově Hradiska

Na příznivém výsledku obnovy Hradiska zdaleka nemá zásluhu jenom vedení VN. Bez podpory veřejnosti, olomouckých veřejných pracovníků, památkářů, známých i neznámých organizací a hlavně bez podpory všech veřejných sdělovacích prostředků by Hradisko ještě dnes bylo v původním stavu pokračujícího pozvolného rozpadu.

Představitelé olomouckých organizací pomáhali již v období existence VN jako rozpočtové organizace FMO. V roce 1992 VN hledala cestu, kterou by bylo možno případné účelové dary možných sponzorů investovat do obnovy památek Hradiska.

Totíž každý příspěvek od sponzora, každý sebenepatrnější dar, např. i každou částku za prodanou vstupenku na kulturní akci, musela VN odvést do státního rozpočtu, a to bez jakékoli možnosti návratu takové částky na zamýšlený účel.

Při hledání východiska z této neuvěřitelné situace se v roce 1992 nabídla možnost založit nadaci pro obnovu Hradiska, která by pak legálně mohla zajišťovat jak průvodcovskou službu po památkách Hradiska, tak vybírat vstupné, organizovat a platit kulturní akce a při pozitivním ekonomickém výsledku své činnosti investovat uspořené prostředky do těch památek, na jejichž záchranu nebyly přiděleny peníze z rozpočtu FMO.

Proto dne 1. 7. 1992 byla založena „Nadace pro památkovou ochranu Hradiska u Olomouce a za další rozvoj kulturního, uměleckého a duchovního života a humanitní zdravotní péče na něm“. Zakladateli nadace se kromě VN stali Okresní úřad Olomouc, Magistrát města Olomouce, Universita Palackého Olomouc, Památkový ústav v Olomouci, státní podnik Farmakon a později jeho nástupce Farmak a.s. a Vojenský opravárenský podnik 026 ve Šternberku. A také významné osobnosti mající osobní zásluhy o Klášterní Hradisko, jako prof. Antonín Schindler a poslankyně a pozdější senátorka MUDr. Eva Nováková.

Nadace ihned po svém vzniku zajistila pravidelné prohlídky historických interiérů Hradiska. Tak poprvé od doby zrušení premonstrátské kanonie na Hradisku císařem Josefem II., po dvousetletém období armádou omezovaného přístupu široké občanské veřejnosti, byly otevřeny a zpřístupněny všechny památečné prostory Hradiska. V téže době dne 11. 7. 1992 správa sociálního řízení FMO vydala Jaroslavem Potměšilem připra-

veného „Populárního průvodce po současném Hradisku u Olomouce“. Založená nadace pomáhala informovat veřejnost o Hradisku, zajistila vydávání pohlednic a videokazet z Hradiska. S postupem času se nadace spoluúčastnila na organizaci stále častějších odborných setkání lékařů, historiků a dalších organizací v prostorách Hradiska.

Kulturní a společenský vliv Klášterního Hradiska na oblast Olomoucka a celé Moravy od počátku 18. století byl natolik rozsáhlý a nesrovnatelný s jinými institucemi, že pozdější rozhodnutí císaře Josefa II. o zrušení premonstrátské kanonie na Hradisku bylo Olomoučany hodnoceno jako „konec všestranné hluboké vzdělanosti, vědy a umění na Olomoucku“. Jenže po dvousetleté péči vojenské správy o Hradisko, když se celá tato lokalita stala typicky vojenskou utajovanou oblastí, tak koncem 20. století už téměř nikdo z olomoucké a moravské veřejnosti nevěděl o dřívějším dějinném významu Klášterního Hradiska a o jeho významných kulturních počinech. V tomto rámci byly utajovány a nakonec zapomenuty i dávné historické vědomosti z nevojenské oblasti. Bylo nutno dosáhnout nápravu této neznalosti historie především u olomouckých občanů, a tak následně zvýšit zájem široké veřejnosti na zachování alespoň těch dosavadních památek na Hradisku.

Od 15. 7. 1992 „Nadace pro památkovou obnovu Hradiska“ začala organizovat pro veřejnost kulturní akce v areálu Hradiska, jako koncerty, vzpomínkové akce na historické osobnosti z Hradiska, setkání s žijícími významnými osobnostmi atd. Všechny kulturní akce se setkaly s mimořádným zájmem olomoucké veřejnosti. Připomínám např. vzpomínkový večer „Modrý abbé Josef Dobrovský a Olomouc“, večer bájí a legend z Hradiska od spisovatelky Heleny Lisické a akademika Josefa Poulíka, večer „Olomouckých vojenských a makarónských písní“, večer barokní hudby a veršů o Olomouci a o Hradisku, slavnostní provedení děl L.v. Beethovena věnovaných Olomouci a nesmírný počet dalších koncertů. Tímto způsobem byla olomoucká veřejnost a nakonec i celý region vtažen a informován o dosud neznámých historických aspektech z dějin Klášterního Hradiska.

Návštěvníci všech těchto akcí také konečně uviděli stav zdevastovaných prostor včetně poškozených fresek a štuk a především zblízka si mohli prohlédnout katastrofálně poškozenou omítku, s břízami, jívami a planými růžemi vyrůstajícími na rozpadajících se venkovních stěnách Hradiska dokonce až v prvním poschodí. Obnova kulturních akcí z dob premonstrátů pomohla zajistit solidaritu celé olomoucké veřejnosti s úsilím vedení VN o záchranu památek.

Teprve s podporou široké veřejnosti a olomouckých společenských organizací a následné podpory správních úřadů bylo možno zajistit trvalý vliv, souznění a podporu i těch nejvyšších politiků. Ukázalo se jako vhodné a účelné pokud možno všem činitelům majícím vliv na další průběh obnovy Hradiska ukázat a předvést všechny neznámé památky hradiského areálu a při této příležitosti připomenout zapomenuté historické děje spojené s Hradiskem, které by mohly v současné době příznivě ovlivnit myšlení naší společnosti. Vznik česko-moravské vzájemnosti započal na Hradisku v době pobytu Břetislava a Jitky v Olomouci jako prvních vládců z přemyslovského rodu na Moravě. Založení kláštera na Hradisku jejich synem Otou Sličným, následné sepsání hradištských análů ve zdech tohoto kláštera benediktýnským mnichem považovaným za otce moravských historiků, rozsáhlá kulturní činnost v období premonstrátů, jejich podpora českému králi Jiříkovi z Poděbrad i za cenu zničení kláštera, tyto všechny dávno zapomenuté skutečnosti bylo možno využít.

Nová dosud všeobecně neznámá odhalení historiků o úspěšné domestikaci některých zelenin na Hradisku a jejich následném rozšíření v moravskočeské oblasti (květák, baklažány, salát), o hradištském původu různých receptur (např. pražské šunky), o podílu premonstrátů na zaznamenání a uchování národopisných zvyklostí okolních moravských oblastí – to vše se stalo nezbytným doplňkem průvodcovského vyprávění. A také byly

Klášterní Hradisko.

připomenuty málo známé skutečnosti o převzetí četných českých výrazů místního obyvatelstva do spisovné češtiny díky pobytu osvícence Josefa Dobrovského na Hradisku.

A postupně později byli návštěvníci Hradiska informováni o vlivu premonstrátů na kulturní dění celé Moravy, především o jejich pozapomínaných mimořádných zásluhách v divadelnictví a hudbě.

Vedení VN vycházelo z předpokladu, že pokud si Olomoučané, Moravané, ale i Češi uvědomí současný význam historického poselství všech těchto dávno zapomenutých aktivit vycházejících z Klášterního Hradiska, tak takové uvědomění našich občanů pomůže vyvinout potřebný tlak na politické představitele k zachování zbývajících památek. A poté už ani politici nepřipustí rozpad zbývajících dědictví po premonstrátech a nedovolí další přerozdělování finančních prostředků.

V rámci pořádání kulturních akcí v prostorách Hradiska účinkovali významní čeští a někdy i zahraniční umělci. Pro ně Hradisko bylo dosud zcela neznámým objektem, který kompletně u všech vyvolal překvapení a následný zájem o další vystoupení na Hradisku. Tak se Hradisko pozvolna dostávalo do povědomí kulturních pracovníků i mimo Olomouc a mimo Moravu.

Tyto snahy vedení VN Olomouc našly pozitivní odezvu nejen v široké olomoucké veřejnosti a v celém olomouckém regionu, ale u všech dalších návštěvníků Hradiska, ať pocházeli odkudkoli z České republiky. Přesto s podivem je nutné konstatovat, že nejvýraznější podpora vždy zazněla od zahraničních návštěvníků. Od počátku výrazně převažoval zájem o návštěvu Hradiska u zahraničních turistů. Ale i pro zástupce armád sousedních států a pro armádní delegace z NATO se Hradisko stalo pravidelnou zastávkou. Také opakované návštěvy představitelů armády sousedního Rakouska a jejich povzbuzující a velmi přátelský postoj dokazoval správnost postupu vedení VN. Avšak nejvíce překvapivého ocenění Hradiska a VN se dostalo od zástupců složek americké armády při jejich stále častějších návštěvách. Jejich hodnocení odborné zdravotnické úrovně jako velmi vysoké

a pak následně tlumočené na nejvyšších místech v Praze bylo důležitým příspěvkem pro všechny další snahy vedení VN.

Historie Klášterního Hradiska byla spojená s řádem benediktinů a premonstrátů a samozřejmě s olomouckým biskupstvím. Pro vedení VN bylo velmi důležitou a samozřejmě činností získání podpory pro obnovu Hradiska od všech církevních institucí včetně od znovu obnovených církevních řádů. Výrazná podpora arciepiskopa Opaska z Břevnova a hlavně opata Královské premonstrátské kanonie na Strahově Michaela Pojezdného O. Praem. a želivského opata Dr.h.c. Bohumila Tajovského O. Praem. umožnila další spolupráci v oblasti historie Hradiska. A také opakované návštěvy všech moravských biskupů a hlavně stálá a nenarušená spolupráce s olomouckým arcibiskupstvím, jak s arcibiskupem Mons. Janem Graubnerem tak s biskupem Mons. Josefem Hrdličkou a opakovaná návštěva vatikánského nuncia arcibiskupa Mons. Giovanniho Coppy na Hradisku způsobila přizvání vedení VN k účasti při přípravě a pak i při vlastní návštěvě papeže Jana Pavla II. v Olomouci. Přátelské styky vedení VN byly navázány i se všemi ostatními církvemi. Je nutné uvést výraznou podporu Církve československé husitské a osobně biskupa Zítka, ale i Církve pravoslavné a představitelů olomoucké Židovské obce.

Nezbytná byla podpora od památkových pracovníků, a to jak z Památkového ústavu v Olomouci a z Okresního úřadu, tak od odborníků z Palackého university. Když se Klášterní Hradisko v srpnu 1995 stalo národní kulturní památkou, tak se podporovateli akcí na záchranu památek stali pracovníci ze Státního ústavu památkové péče v Praze a z Ministerstva kultury ČR. Pro veřejnost může připadat podpora památkových pracovníků v úsilí při obnovení pláště Hradiska jako jejich samozřejmá pracovní náplň. Avšak pro vedení VN to byl často spíše boj za poněkud jiný výsledek památkové záchrany než byl odborný předpoklad památkářů. Totiž v současné existující společnosti památkářů převládá názor, že poškozené části památky se nemají opravovat, ale jen konzervovat. Tedy památky se nemají restaurovat, aby se nepokazil původní duch autora a aby se umožnilo jen přežít památky.

Mezi představiteli památkářů jsou dokonce tak extrémní názory, že se památky nemají ani konzervovat, neboť i konzervace památky je závadná a ničí stopy umělcovy ruky, která toto dílo vytvořila. Vedení VN naproti těmto odborným názorům hájilo názor široké veřejnosti, totiž, že památka má být obnovena do původního vzhledu vytvořeného autorem, tedy včetně doplnění zničených a poškozených částí tak, aby výsledek vyvolal u diváka obdobné pocity, jaké chtěl svým dílem dosáhnout autor. Nikoli temné, zašlé, popraskané dílo se zakonzervovanou špínou a změnami barev, takže by sám autor svůj výtvar po dvou stoletích už ani nepoznal. Ne vždy se podařilo tento názor VN prosadit.

Všechny tyto uvedené činnosti spojené s podporou široké veřejnosti ve svém důsledku ovlivnily výraznou část našich předních politiků. Prostory Hradiska nakonec navštívil i prezident ČR Václav Havel. Samozřejmě opakovaně vícekrát navštívili Hradisko všichni ministři obrany a ministři kultury. Díky nezastupitelné podpoře tisku, rozhlasu a televize byla získána pro prospěch Hradiska významná část poslanců a senátorů. Všichni tito zvolení zástupci z našeho regionu, ale navíc několik desítek dalších poslanců a senátorů si Hradisko prohlédlo a pak mnozí z nich na příslušných místech tlumočili svůj vlastní názor na další cestu obnovy Hradiska. Připomínám opakované interpelace mnohých poslanců ve prospěch Hradiska, konkrétně Ing. Pavla Šafaříka, MUDr. Milady Kadlecové a především poslankyně a později senátorky MUDr. Evy Novákové.

Díky tomuto sdruženému úsilí všech, nejen olomouckých osobností, ale i postojů mnohých neznámých příznivců Hradiska, byl dosažen kladný přístup ve prospěch obnovy Hradiska jak v Parlamentu České republiky, tak na Ministerstvu obrany a na

Ministerstvu kultury. To vše ve svém důsledku způsobilo, že od roku 1994 byly finanční prostředky na obnovu fasády Hradiska poskytovány v původně předpokládané výši a pak dokonce doplněny o neposkytnuté částky z počátku devadesátých let.

Přes všechny počáteční překážky a dezinformace se nakonec podařilo dokončit obnovu fasád Hradiska v předpokládaném datu, tedy do konce roku 1997.

Ekonomická náročnost generální opravy fasády

Před generální opravou fasády bylo nutno odstranit všechny nepříznivé vlivy způsobující soustavné poškození fasády. Především bylo nezbytné vyloučit další zatékání dešťové vody. Proto byla poškozená střešní krytina nahrazena taškami „Bramac“ na celé budově. Finanční částka na tuto akci přesáhla jen o něco málo deset milionů Kč, výměně střešní krytiny samozřejmě předcházela sanace krovu v hodnotě 6,5 milionu Kč, tedy výměna částí napadené dřevokaznými houbami a následná protihoubová a protipožární impregnace celého krovu. Bylo nutno také dokončit práce na zabezpečení statiky severozápadní části budovy a provést hydroizolace stěn, kde byla zjištěná vztlínající vlhkost. Tato opatření navýšila náklady o další 2 miliony Kč.

Jenom vlastní generální obnova fasády na celé budově Hradiska si vyžádala náklady zhruba 54 miliony Kč. K tomu je nutno připočítat obnovení původního barokního vzhledu střední hlavní věže Hradiska, tato akce si vyžádala dalších téměř 11 milionů Kč. Úprava ploch čtyř nádvoří, vysázení zeleně, vydláždění prvního a druhého nádvoří, jejich osvětlení a obnova barokní kašny na prvním nádvoří – to vše způsobilo zvýšení nákladů o dalších téměř 14 milionů Kč.

Náklady na vlastní generální opravu fasády tedy nepřekročily původní odhad 91,977 milionů Kč. Do plánované obnovy fasády tehdy nebyla započítána výměna střešní krytiny a sanace krovu. A do generální opravy fasády nebyla započítána ani v této souvislosti provedená kompletní výměna a částečně zavedení nové odpadní kanalizace jak uvnitř budovy Hradiska, tak v prostoru mimo Hradisko.

Na celé investici kromě Ministerstva obrany se podílelo Ministerstvo kultury. Jeden milion Kč byl získán ze střešního fondu na výměnu poškozené střešní krytiny a 10,2 milionu Kč přidělilo Ministerstvo kultury z fondu na záchranu architektonického dědictví. Tedy v rámci účelové dotace Ministerstva obrany řízené Ministerstvem financí a sledované Sněmovnou ČR bylo poskytnuto 90,9 milionu Kč.

V oblasti záchrany poškozených památek na Hradisku bylo mimo uvedenou účelovou dotaci investováno v letech 1992 – 1997 dalších několik milionů Kč. Konkrétně na sondáže a průzkumy vnitřních ploch konventního kostela, na průzkum soch, na zrestaurování sousoší sv. Jana Nepomuckého před Hradiskem, restaurování fresky Daniela Grana a Wiedonovy malby v tzv. Tereziánském pokoji, na restaurování Handkeho fresky a stěn bývalé opatovy kaple, na restaurování Fissého fresky a Fontanových štuk v bývalé sakristii, na restaurování poškozené fresky Antonia Tassiho na klenbě v předsálí a na obnovení poškozených částí ilusivní Tassiho kresby ve slavnostním sále.

V uvedených letech kromě generální opravy fasády a restaurování uvedených poškozených štuk a fresek probíhala rekonstrukce a modernizace některých nemocničních oddělení za náročnějších a nákladnějších podmínek památkové péče. Byla uskutečněna obnova vnitřních prostorů celého přízemí středního traktu: přízemí bývalého konventního kostela, sakristie, střední věže a prostorů pod knihovnou. A také za obdobných podmínek proběhla generální rekonstrukce dvou podlaží bývalého konventního kostela, nového skladu lékárny a dalších prostorů Klášterního Hradiska.

Kromě těchto stavebních akcí velmi těsně souvisejících s památkovým objektem budovy Klášterního Hradiska několik dalších nákladných stavebních akcí se dotýkalo památné budovy jen okrajově. V tomto období musely být ve VN instalovány dva náhradní zdroje elektřiny a dvě trafostanice, výměníky plynů a dvě výměňkové stanice včetně nového vedení parního potrubí.

Také byl nainstalován nový nákladní výtah pro proviant a nové RTG a laboratorní přístroje, sonografy a CT. Navíc musela být provedena nová elektroinstalace prošlého a normám neodpovídajícího elektrického vedení v budově chirurgie. Bylo vybudováno oddělení výpočetní techniky a také došlo ke generální opravě oddělení psychiatrie a psychologie. V celém tomto období nemohlo stagnovat přístrojové vybavení VN a rozvoj v této oblasti musel být udržen v souladu s vývojem s vybavením ostatních srovnatelných nemocnic. To vše si vyžádalo další desetimilionové investice, které VN získala především za svou zdravotní činnost nebo z malé části od sponzorů.

Resümee

Verlauf der Instandsetzungsarbeiten im Kloster Hradisch in den Jahren 1991–1997

Josef Šváb, Mitglied der VSMO-Sektion „Historische Stadt Olmütz“, ehemaliger Direktor des Militärkrankenhauses

Mit der Renovierung der beschädigten Fassaden des Klosters Hradisch hat man zwar schon im Jahr 1990 begonnen, aber ihre Realisation ist in Stocken geraten, weil die ursprünglich geplante Zuwendung vom Föderalen Verteidigungsministerium gekürzt war. Die Fassadenrenovierung musste darüber hinaus um weitere notwendigen Instandsetzungsmaßnahmen wie statische Sanierung, Wiederherstellung der beschädigten Dachkonstruktion sowie Dachdeckung und Isolierung der Wände gegen Feuchtigkeit ergänzt werden. Die geplante Sanierung kam erst seit dem Jahr 1994 gut voran, als das Militärkrankenhaus zu einer selbständigen Beitragsorganisation geworden ist und die Fassadenrenovierung in seiner eigener Regie durchführen konnte. Die Eröffnung der Denkmalräume des Klosters Hradisch für breite Olmützer Öffentlichkeit und ausländische Gäste und vor allem die darin veranstalteten Kulturaktionen zeigten sich als sehr geeignet, denn jeder Besucher konnte sich auf diese Weise mit dem Zustand der beschädigten Denkmale im Kloster Hradisch vertraut machen. Gutgesinnte Unterstützung der Olmützer Öffentlichkeit sowie sämtlicher Institutionen einschließlich der städtischen Repräsentanten und ausdrucksvolle Unterstützung der Medien beeinflussten auf wesentliche Weise die Zuwendung des ursprünglich geplanten Zuschusses vom Verteidigungsministerium. Es ist dadurch sogar gelungen, die Unterstützung der Mehrheit der Abgeordneten und Senatoren des Parlaments der Tschechischen Republik zu gewinnen, was die Erfüllung der ursprünglich geplanten Zuwendung vom Verteidigungsministerium an die Renovierung der Fassaden des Klosters Hradisch zum Schluss sehr ausdrucksvoll beeinflusste.

Das Endergebnis aller dieser angeführten Faktoren war die Renovierung der Fassaden des Klosters Hradisch auf dem sehr hohen Niveau und in dem festgesetzten Termin.

Gleichzeitig und ohne den Zuschuss vom Verteidigungsministerium der Tschechischen Republik waren auch alle nicht weiß übertünchten Fresken und Stuckornamente restauriert. Die Stadt Olmütz, das Land Mähren und die Tschechische Republik können sich zur Zeit mit diesem bedeutenden architektonischen Barockareal prahlen, das als Nationales Kulturdenkmal aufgelistet ist und einzigartig in seinem ursprünglichen historischen Erscheinungsbild erhalten blieb.

Übersetzt von M. Papoušek

---

drobnosti

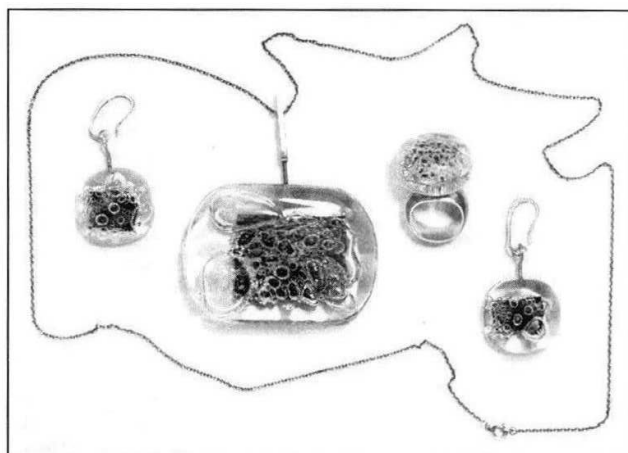
Český a moravský šperk 2. poloviny 20. století ve sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci

Ivana Bortlová, Vlastivědné muzeum v Olomouci

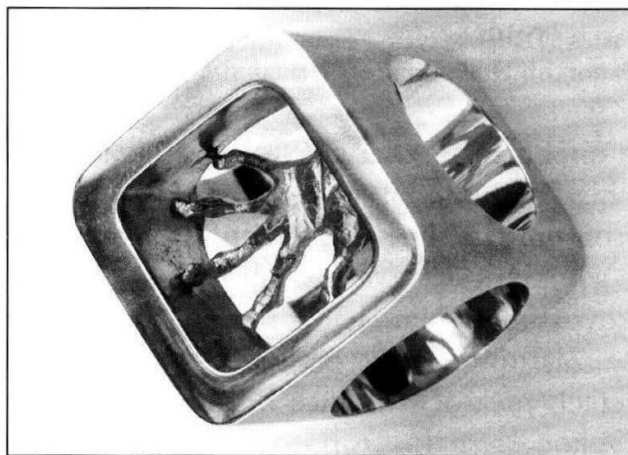
Vývoj individuálního šperku má u nás poměrně krátkou tradici, jelikož se začal formovat v podstatě až koncem 60. let 20. století. Prvním programovým počátkem rychlého vývoje našeho uměleckého šperku, byla výstava několika absolventů Vysoké školy uměleckoprůmyslové v roce 1963, v galerii Svazu čs. architektů, kterou nazvali Ateliérová bižuterie. Výhradním materiálem výtvarníků této výstavy byly barevné kovy, dřevo a sklo. Jejich hlavním přínosem byl však tvůrčí přístup. Změnilo se totiž zásadně pojetí šperku jako takového. Hodnotovým měřítkem přestal být výlučně materiál, ale stala se jím především umělecká kvalita. Umělecký šperk se tak stal samostatnou výtvarnou disciplínou, jejímž prostřednictvím vyjadřuje výtvarný umělec svoji dobu. V tomto novém pojetí přestává být šperk doménou pouze profesionálních zlatníků. Zlato a stříbro je často nahrazováno obecnými kovy, místo drahokamů a polodrahokamů se začíná používat dostupných nerostů. Zajímavé šperky vznikají také z přírodních surovin – dřeva, kosti, rohoviny, kůže apod. Někteří šperkaři používají jako materiálů i sklo, ocel a umělé hmoty a vytvářejí z nich velmi působivé artefakty.

Tvorbou moderního šperku se u nás kromě několika profesionálních zlatníků zabývají hlavně sochaři, malíři, skláři a glyptikové. Ve sbírkovém fondu uměleckého průmyslu VMO je prezentace moderního uměleckého šperku poměrně rozsáhlá. Jsou zde šperky předních českých a moravských výtvarníků střední a starší generace, jako je např. Laděna Víznerová, Jiří Drlík, Blanka Nepasická, Eleonora Reytharová, Pavel Herynek aj., a to jmenuji pouze ty autory, kteří jsou zastoupeni větším počtem děl.

Sklářská výtvarnice L. Víznerová používala jako materiálů výhradně sklo a kov. Její skleněné šperky tvoří osobitou enklávu ve vývoji našeho moderního šperku. Objekty

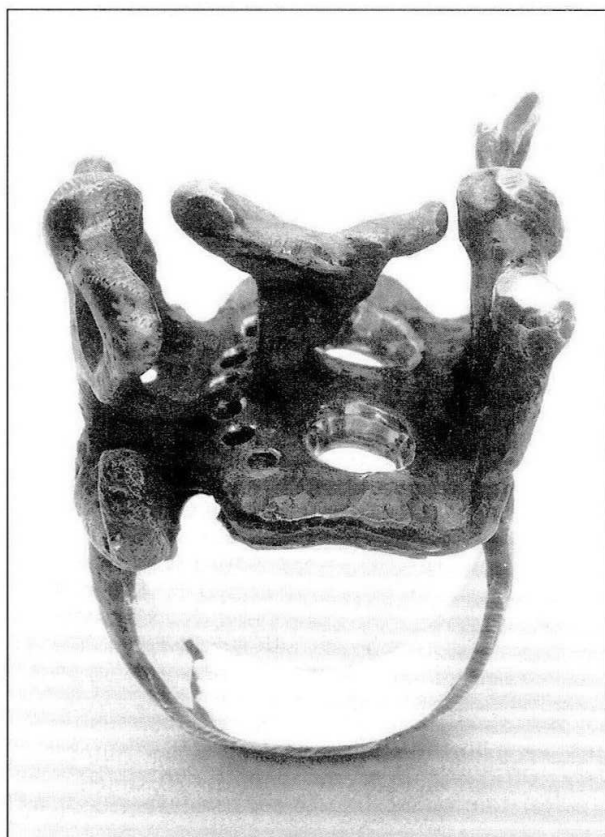
Náušnice, náhrdelník, prsten – sklo, stříbro. Autor: Laděna Víznerová, Praha. 60. – 70. léta 20. století.

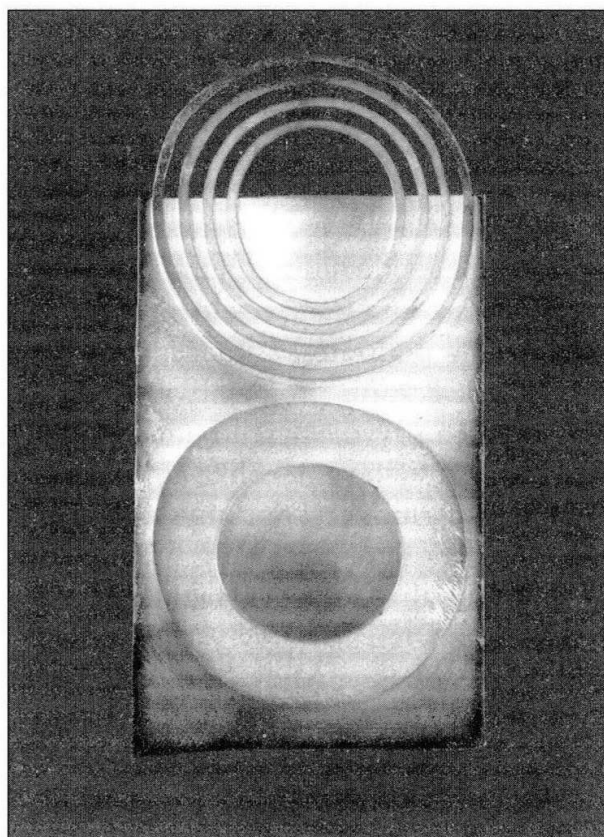
Prsten „Ruka“ – zlato. Autor: Jiří Drlík, Brno. 60. léta 20. století.

drobnosti

Prsten „Dábelská tvář“ – zlato, stříbro.
Autor: Jiří Drlík, Brno. 60. léta 20. století.

Brož – stříbro. Autor: Blanka Nepasická, Jablonec.
60. léta 20. století.

z čirého nebo zbarveného skla se zatavenými kovovými vlákny, mřížkami, nebo vzduchovými bublinami, které autorka vytvarovala v huti ve spolupráci se sklářským mistrem, jsou pokaždé jiné a originální. Jsou to mikrosvěty neživé přírody, které jsou zarámovány v geometrickém tvaru. Stříbrná montáž šperku je řešena individuálně buď řetízkem nebo kovovým kruhem, jehož prostřednictvím je šperk kompozičně dotvořen.

Zlatník J. Drlík zaujímá ve šperkařství bezesporu průkopnické postavení. Už v 60. letech překročil hranice běžného zlatnického řemesla a povýšil je na vrcholné umění. Dokonalá znalost tohoto řemesla a schopnost využívat zlatnických technik se mu staly prostředkem ke vzniku výtvarných děl, která nezůstala pouze šperkem, ale stala se samostatným uměleckým objektem. Zpracovával, jak již bylo uvedeno, především zlato a stříbro, kde využil efektu dokonale vyleštěných ploch, stýkajících se v ostrých geometrických hranách, nebo v konkávních či konvexních oblínách s kapkami kovu nebo drahokamů. Ve své tvorbě setrval u klasických zlatnických technik a materiálů. Hlavní doménou jeho tvorby jsou bezesporu prsteny, brože a náramky. Jsou to zlatnické práce, které nejen podtrhují osobnost své nositelky, ale mohou stejnou měrou existovat samostatně jako drobná sochařská dílka. Některé jeho prsteny jsou amorfního tvaru připomínající mořskou flóru, jiné jsou přísně geometrické a kompaktní.

Blanka Nepasická se stala výraznou osobností v oblasti tvorby šperku již od svých studijních let. Charakteristický je pro ni montovaný stříbrný šperk s osobitým autorským rukopisem. Stříbrnou plochu svých broží oživila jemným reliéfem, broušením nebo

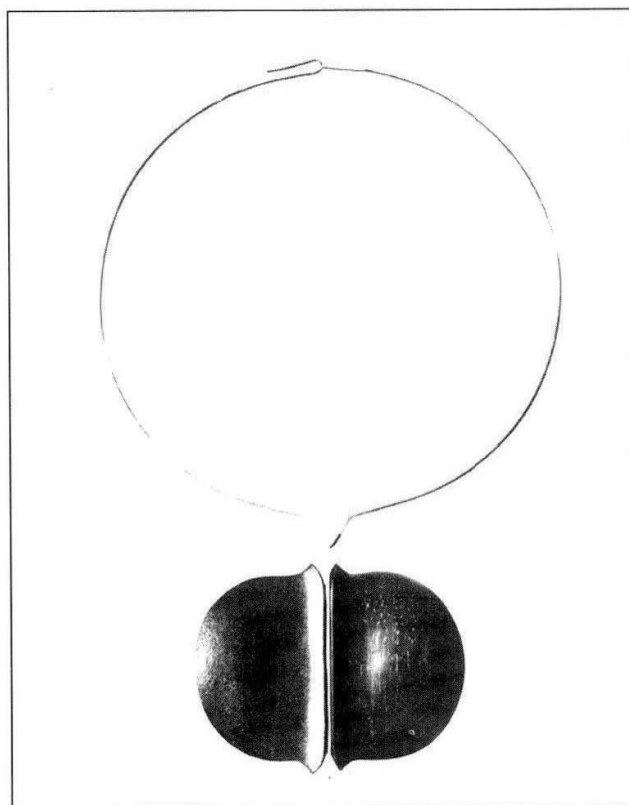
drobnosti

kontrastní kombinací leštěných a matovaných prvků. V její tvorbě se výrazně uplatnila technika lití, u níž autorka záměrně využila efektu vytvářeného stopami odlévání z voskového modelu.

Eleonora Reytharová je původním povoláním sochařka. Po praxi průmyslové návrhářky bižuterie a divadelního výtvarníka se začala věnovat volné tvorbě. Pro její šperky je charakteristická práce ze stříbrného drátu a hladkých, ručně leštěných stříbrných ploch.

Pavel Herynek, který je ve sbírkovém fondu VMO zastoupen největším počtem děl, patří k nejvýznamnějším umělcům svého oboru. Zpočátku vytvářel šperky především z ušlechtilých dřev, jak domácích, tak i cizokrajných v kombinaci s bílým kovem, kostí, perletí, kameny a rohovinou. Od poloviny 80. let začal experimentovat s materiály z umělých hmot, papíru a kovu. Pro toto jeho období jsou příznačné ozdoby válečků z umělých hmot a papíru, povrchově upravené lesklým emailem v kombinaci s textilem. Těžištěm jeho šperkařské tvorby jsou hlavně brože a závěsy. Po stránce formální jsou pro jeho šperky charakteristické dva směry – jeden vycházející z přírody, který evokuje přírodní tvary/mušle, mořské lastury, listy/, a druhý – abstraktně geometrizující.

Unikátní umělecký šperk se u nás rozvinul jako samostatná disciplína, která upoutává stále pozornost odborné i laické veřejnosti. Zároveň se stal předmětem zájmu veřejných muzejních i galerijních sbírek i soukromých sběratelů. Přesto, že Vlastivědné muzeum v Olomouci není specializovaným muzeem, vlastní ve své uměleckoprůmyslové sbírce početnou kolekci moderního šperku od našich předních autorů především z období 70. až 90. let 20. století.

Závěs – ebenové dřevo, stříbrný kov.
Autor: Pavel Herynek, Olomouc. 80. léta 20. století.

Náhrdelník – stříbro, ocel, smalt, sklo.
Autor: Laděna Víznerová, Praha. 80. léta 20. století.

---

drobnosti

Literatura:

- 1 Soudobý československý šperk. Muzeum skla a bižuterie v Jablonci n. Nisou, 1978. Katalog.
- 2 Užité umění MG. Moravská galerie v Brně, 1980. Katalog.
- 3 MG Přírůstky 1981 – 1992. Katalog MG v Brně.
- 4 D r l í k, Jiří: Šperky. Katalog. Moravská galerie v Brně, 1984, Galerie výtvarného umění v Hodoníně, 1985.
- 5 V o k á č o v á, Věra: Současný šperk, Praha 1979.

Resümee

Der böhmische und mährische Schmuck der 2. Hälfte des 20. Jahrhunderts in den Sammlungen des Heimatkundemuseums in Olmütz

Ivana Bortlová, Heimatkundemuseum in Olmütz

Die Anfänge des böhmischen und mährischen Schmucks reichen bis zum Ende der 60er Jahre des 20. Jahrhunderts. Seine Entfaltung hing mit der Auffassungsänderung des Schmucks als solchen. Das Material des Schmucks hörte auf als Wertmaßstab zu dienen und war vor allem durch künstlerische Qualität des Schmucks ersetzt. Unedles Metall ersetzte oft Gold und Silber. Man fing an, auch neue Materialien wie Glas, Stahl und Kunststoff zu verwenden.

Das Heimatkundemuseum in Olmütz beherbergt in seiner kunstgewerblichen Sammlung eine zahlreiche Kollektion des modernen Schmucks von unseren führenden Autoren aus dem Zeitabschnitt der 70er bis 90er Jahre des 20. Jahrhunderts. Es handelt sich zum Beispiel um Schmuckgegenstände von Laděna Víznerová, Jiří Drlík, Blanka Nepasická, Pavel Herynek und anderen.

Übersetzt von M. Papoušek

Barokní glóby v kartografických sbírkách olomouckého muzea

Ludmila Drtílková, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Ve sbírkovém fondu Kartografie Vlastivědného muzea v Olomouci jsou uloženy mapy, plány, atlasy a glóby z poloviny 17. století do současnosti. Jeho počátky sahají do 80. let 19. století, kdy v městském historickém muzeu začal nesoustavný sběr mapového materiálu. Zvláštní zmínky zasluhují akvizice muzea u pařížských antikvářů, kde byla získána mimořádně cenná moravika, dvě vydání Fabriciovy mapy, sedm vydání Komenského mapy Moravy a řada listů Müllerových map moravských krajů.

V roce 1903 došlo k významnému obohacení sbírek městského muzea převodem dvojice rozměrných glóbů Johanna Grünskele a soupravy tří glóbů Guiljelma Blaeuwa z tehdejší Studijní knihovny. Původně glóby zdobily knihovní interiér staré olomoucké univerzity.¹ Vedle těchto dvou sérií byla převzata i dvojice vzácných vydání glóbů Vincenza Coronelliho. Tyto exempláře vznikly v olomouckém klášteře augustiniánů a po jeho zrušení byl osud glóbů pravděpodobně shodný s předešlými předměty.

---

drobnosti

Za tehdejších podmínek nemohlo být o glóby postaráno v takovém měřítku, jak vyžadoval jejich kulturní význam. Zvláště glóby Johanna Grünskleee byly pro svou rozměrnost obtížně skladovatelné. Stěhování a nouzové uložení zanechalo stopy na všech exemplářích. Po sloučení olomouckých muzeí v roce 1951 byly postupně hledány cesty k zabezpečení bývalých univerzitních glóbů.

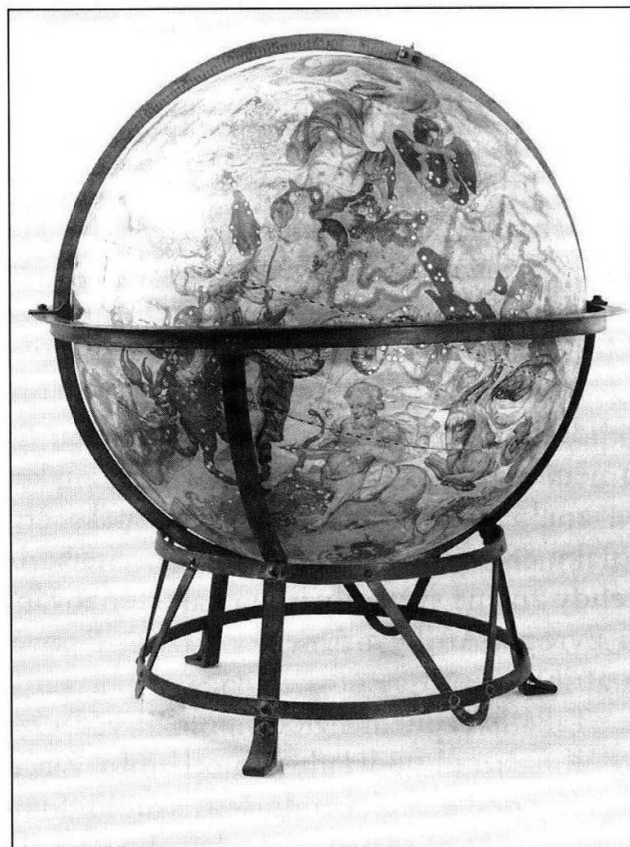
Převzetím budovy někdejší jezuitské školy v Denisově ulici získalo muzeum v roce 1959 i vhodné prostory pro uložení glóbů, takže jejich umístění nyní zhruba odpovídá původnímu prostředí. Již v následujícím roce přikročilo muzeum k restaurování všech sedmi předmětů, neboť již byly v dezolátním stavu. Restaurátorské práce provedené zkušeným restaurátorem Josefem Bartlem² zabezpečily tyto cenné památky na příští léta. Další restaurátorské zásahy byly provedeny v roce 1978 na glóbech Guiljelma Blaeuwa a v roce 1981 na glóbech Vincenza Coronelliho. Obě dvojice prošly restaurátorskou dílnou Josefa Dřeva z Prahy.³ Restaurování se týkalo vlastních glóbů, poledníkových a obzorníkových kruhů i dřevěných stojanů.

Především restaurátorské práce v roce 1960 daly řadou objevů podnět k výzkumu historie glóbů.⁴ Pro odbornou i širokou veřejnost by bylo jistě zajímavé také geografické a astronomické zhodnocení, což bude úkolem specialistů.

Od roku 1963 je kolekce barokních glóbů součástí samostatného sbírkového fondu kartografie Vlastivědného muzea. K nejstarším exponátům patří zemský a hvězdný glóbus, dílo holandského astronoma, zeměpisce a tiskaře Guiljelma Blaeuwa.⁵ Tato dvojice tištěných glóbů⁶ byla zhotovena krátce po roce 1640, jak vyplývá z datování na hvězdném glóbu.

Blaeuwovy glóby mají u nás častou obdobu. Podobné jsou uloženy např. ve Strahovském klášteře v Praze a v zámecké knihovně v Kroměříži. Olomoucké exempláře výtvarně sjednocují dřevěné podstavce bohatě zdobené řezbou s rostlinným dekorem. Zemský glóbus má průměr 67 cm, celková výška se stojanem je 141 cm. Hvězdný glóbus má průměr 70 cm, jeho výška včetně stojanu je 142 cm.

Během restaurování glóbů v roce 1978 vynikl jejich původní povrch v překvapivé zřetelnosti a čitelnosti. Při renovaci hvězdného glóbu byl rovněž zřetelně emblem na severní polokouli, který zachycuje jméno autora i datování rokem 1640.⁷ V soupravě glóbů Guiljelma Blaeuwa tvoří unikátní kus armilární sféry.⁸ Výrobce ani datování nejsou uvedeny, avšak vzhledem k obdobné úpravě i zpracování podstavce lze toto dílo spo-

Hvězdný glóbus Johanna Grünskleee z roku 1695.
Foto Pavel Rozsival.

drobnosti

lehlivě přiřadit k dvojici Blaeuwových glóbul, s nimiž vytváří jednotný stylový celek.

K historicky nejcennějším patří zemský a hvězdný glóbus z roku 1695,⁹ jejichž hlavním tvůrcem je profesor teologie Johann Grünskle. V olomoucké kolekci představují největší exempláře, neboť jejich průměr je 125 cm a obvod 397 cm.

Restaurátorské práce provedené v roce 1960 přinesly nové poznatky týkající se techniky výroby glóbul i jejich autorství. Při restaurování byly z obou glóbul vyňaty dva latinské pamětní záznamy.¹⁰ Jejich hlavním obsahem je soupis 101 jmen posluchačů a příslušníků konviktu i semináře a jména osob, které se podílely na řemeslné výrobě pod vedením Johanna Grünskle. Zápis ve hvězdném glóbulu hovoří o určení pro výzdobu knihovny a akademické účely. Oba pamětní záznamy jsou datované rokem 1695.

Inspirátorem výroby glóbul v prostředí olomoucké univerzity byl profesor Johann Grünskle. Práci vědce předcházelo mistrovské řemeslné dílo. Pláště obou glóbul jsou dílem truhláře Jiřího Ecka. Skládají se z dřevěných segmentů řezaných z lipového dřeva. Glóby jsou osami uloženy v kovových meridiánech zhotovených kovářem Kryštofem Kesselmayrem. Meridiány spočívají na železných podstavcích, které však nejsou původní.

Heraldická část na zemském glóbulu (146 znaků) znázorňuje schematické vyjádření tehdejšího mocenského rozdělení světa. Střed schématu tvoří znaky církevního státu a německého císařství. S papežským znakem jsou svázány znaky sedmi italských měst, se znakem německého císařství znaky čtyř velmocí. Velmi početnou skupinu tvoří znaky 88 hodnostářů německého císařství a 45 znaků různých zemí.¹¹ Všechny čtyři tehdy známé světadíly jsou charakterizovány stručnou zeměpisnou legendou, napsanou u Evropy, Afriky a Ameriky na volně pověšené drapérii rámované různými kartušemi a atributy.

Také hvězdnému glóbulu položil vědecký základ Johann Grünskle, který na hotové kouli načrtnul podklady pro celé dílo. Zlacené kroužky jednotlivých hvězd jsou odstupňovány podle velikosti do šesti skupin. Souhvězdí jsou tvořena 74 alegorickými obrazy, z nichž některé se nedochovaly nebo jsou zlomkovité. Malířské práce provedl olomoucký malíř Ferdinand Naboth, který byl předchůdcem a učitelem jednoho z předních představitelů pozdně barokního malířství na Moravě Jana Kryštofa Handkeho.

Coronelliho hvězdný glóbus upravený roku 1738 pro A. M. Krbosche. Foto Pavel Rozsival.

drobnosti

Souprava glóbů G. Blaeuwa z roku 1640 v muzejní expozici Od orloje k hodinám.
Foto Pavel Rozsíval.

Třetí párovou sérii tvoří zemský a hvězdný glóbus, jejichž autorem rytin je významný reprezentant pozdní italské kartografické renesance Vincenzo Coronelli.¹² Ve zmíněné kolekci patří k nejmladším exponátům. Tato dvojice¹³ poměrně vzácných vydání Coronelliho glóbů byla upravena roku 1738 pro probošta augustiniánského kláštera v Olomouci Alexandra Maxmiliána Krbosche. K jeho osobě se také vztahují textové a heraldické doplňky na glóbech i podstavcích. Na zemském glóbu je uveden tištěný vysvětlující nápis. Na hvězdném glóbu se objevují osobní znak proboštův a řádový znak spolu s kartuší s vrocením „Anno 1738“. V tomto roce byly nepochybně na glóby nalepeny a kolorovány Coronelliho rytiny. Vysvětlující nápis a oba sdružené znaky se střídají v oválných kartuších rovněž na podstavcích.

Glóby mají průměr 48 cm a obvod 151 cm. Celková výška se stojanem je 134 cm. Jsou zasazeny v bohatě řezaných a zlacených podstavcích, z jejichž stvolů vyrůstá trojice konzol zakončených ženskými polopostavami, které drží na ruku rovníkový prsteneček.

Z muzejního pohledu patří glóby k divácky atraktivním exponátům, a proto jich lze s úspěchem využívat při výstavní i expoziční činnosti muzea a rovněž k reprezentativním účelům. Glóby Johanna Grünskele a Vincenza Coronelliho byly v letech 1992 – 1999 instalovány v kartografické expozici Morava a Slezsko na dobových mapách a vedutách v litovelském muzeu. Glóby Guiljelma Blaeuwa byly v minulých letech zapůjčeny na

Pražský hrad, kde zdobily reprezentační sály prezidenta republiky. V roce 2004 si budou moci návštěvníci Vlastivědného muzea prohlédnout celou kolekci těchto skvostů na rozsáhlé výstavě starých map, atlasů a glóbů z kartografického sbírkového fondu.¹⁴

Glóby Guiljelma Blaeuwa, Johanna Grünsklee a Vincenza Coronelliho představují ve sbírkách olomouckého muzea barokní dílo značné historické a umělecké hodnoty.

Poznámky:

- ¹ Po zrušení olomoucké univerzity v roce 1860 z bývalé univerzitní knihovny vznikla Studijní knihovna.
- ² B a r t l, J o s e f: Zpráva o restaurování 7 barokních glóbů pro Krajské muzeum v Olomouci. Brno 1960. 2 strany textu, 96 fotografií.
- ³ Restaurování se uskutečnilo prostřednictvím Díla, podniku Českého fondu výtvarných umění v Praze.
- ⁴ B u r i a n, V á c l a v: Olomoucké barokní glóby. In: Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky 9. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1964, s. 219 – 229.
- ⁵ G u i l j e l m B l a e u w (1571 – 1638), významný kartograf, rytec, výrobce glóbů, zakladatel dílny vydávající atlasy světové úrovně.
- ⁶ Inventární číslo zemského glóbu KG 2484, hvězdného glóbu KG 2485.
- ⁷ D ř e v o , J o s e f: Zpráva o restaurování dvou glóbů a armilární sféry pro Vlastivědný ústav v Olomouci. Praha 1978. 3 strany textu, 28 fotografií.
- ⁸ Inventární číslo armilární sféry KG 2486.
- ⁹ Inventární číslo zemského glóbu KG 2487, hvězdného glóbu KG 2488.
- ¹⁰ Text pamětních záznamů uveden v příloze příspěvku V á c l a v a B u r i a n a Olomoucké barokní glóby. In: Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky 9. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1964, s. 229 – 230.
- ¹¹ Soupis znaků uveden v článku V á c l a v a B u r i a n a Olomoucké barokní glóby. In: Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky 9. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1964, s. 224.
- ¹² V i n c e n z o M a r i a C o r o n e l l i (1650 – 1718), italský zeměpisec, kosmograf Benátské republiky, vydavatel téměř 400 map a spisů, specialista v sestrojování glóbů Země a nebeské klenby, zakladatel nejstarší geografické společnosti v roce 1680.
- ¹³ Inventární číslo zemského glóbu KG 2489, hvězdného glóbu 2490.
- ¹⁴ Výstava se uskuteční ve Velkém výstavním sále od května do října 2004.

Coronelliho zemský glóbus upravený roku 1738 pro A. M. Krbosche. Foto Pavel Rozsival.

---

drobnosti

Resümee

Die Barockgloben in der kartographischen Sammlung des Heimatkundemuseums in Olmütz

Ludmila Drtílková, Heimatkundemuseum in Olmütz

Im Sammlungsfond der Kartographie des Heimatkundemuseums in Olmütz ist eine Kollektion der sieben kostbaren Barockgloben aufbewahrt, welche in die hiesigen Museumssammlungen aus der damaligen Studienbibliothek im Jahr 1903 gelangten. Das Museum gewann nach der Übernahme der alten Universitätsgebäude in der Denis-Straße im Jahr 1959 auch geeignete Räumlichkeiten für die Anbringung der Globen. Alle Exemplare waren im darauffolgenden Jahr restauriert. Die Restaurierungsmaßnahmen sicherten diese kostbaren Denkmale für die Zukunft und ermöglichten durch eine Reihe der Entdeckungen ihre historische Bewertung.

Die Globenkollektion bildet den Bestandteil des Sammlungsfonds der Kartographie des Olmützer Museums seit dem Jahr 1963. Zu den ältesten Exponaten gehören der Erdglobus und der Himmelsglobus von Guiljelm Blaeuw, dem Astronomen, Geographen und Drucker aus Holland. Dieses Paar gedruckten Globen wurde kurz nach dem Jahr 1640 geschaffen, wie es aus der Datierung auf dem Himmelsglobus hervorgeht. Man kann zu dem Globenpaar von Blaeuw auch das Unikatstück der Armillarsphäre zuverlässig einreihen.

Zu den historisch kostbarsten Exponaten gehören der Erdglobus und der Himmelsglobus aus dem Jahr 1695, derer Hauptschöpfer Professor der Theologie Johann Grünsklee zusammen mit dem Maler Ferdinand Naboth waren. Dieses Globenpaar stellt die größten Exemplare in der Olmützer Kollektion dar, denn ihr Durchmesser beträgt 125 cm.

Das dritte Globenpaar bildet der Erdglobus mit dem Himmelsglobus, derer Autor der Gravierungen der italienische Geograph Vincenzo Coronelli war. Dieses Globenpaar gehört zu den jüngsten Exponaten der erwähnten Kollektion und war für den Probst des Augustinerklosters zu Olmütz, Alexander Maxmilian Krbosch im Jahr 1738 geschaffen.

Aus der Musealsicht zählen die Barockgloben zu sehr attraktiven Exponaten, und man kann sie deshalb zu Ausstellungs- und Expositionstätigkeit sowie zu Repräsentativzwecken erfolgreich verwenden. Die Kollektion der Globen von Guiljelm Blaeuw, Johann Grünsklee und Vincenzo Coronelli stellt in den Sammlungen des Heimatkundemuseums in Olmütz ein Barockwerk mit sehr hohem historischem und künstlerischem Wert dar.

Übersetzt von M. Papoušek

Přehled církevních svátků a lidových zábav během roku

Veronika Hrbáčková, Vlastivědné muzeum v Olomouci

V tradici evropských národů byly výchozími body pro lidové zábavy, oslavy a svátky, tak jak je známe v současnosti, různé předkřesťanské projevy lidové víry a obřadnosti. Pohanské náboženství bylo mezi lidem silně zakořeněno a dostávalo se do střetu s církví, která proti němu zpočátku marně bojovala svým křesťanským učením. Jelikož nebylo v moci církve pohanské mýty beze zbytku vymýt, zvolila následující taktiku: ve svém kalendáři dala pevné místo světcům podle významných událostí jejich života, což vedlo k překrytí rozmezních dnů starého pohanského kalendáře, a mnohé lidové oslavy tak do-

---

drobnosti

---

staly křesťanský obsah. Přes neobyčejnou snahu církve lidové kultury a legendy „posvětit“, proniklo do lidových obyčejů a obřadů mnoho pohanského, které se s křesťanstvím spojilo natolik, že je dnes již nelze od sebe oddělit.

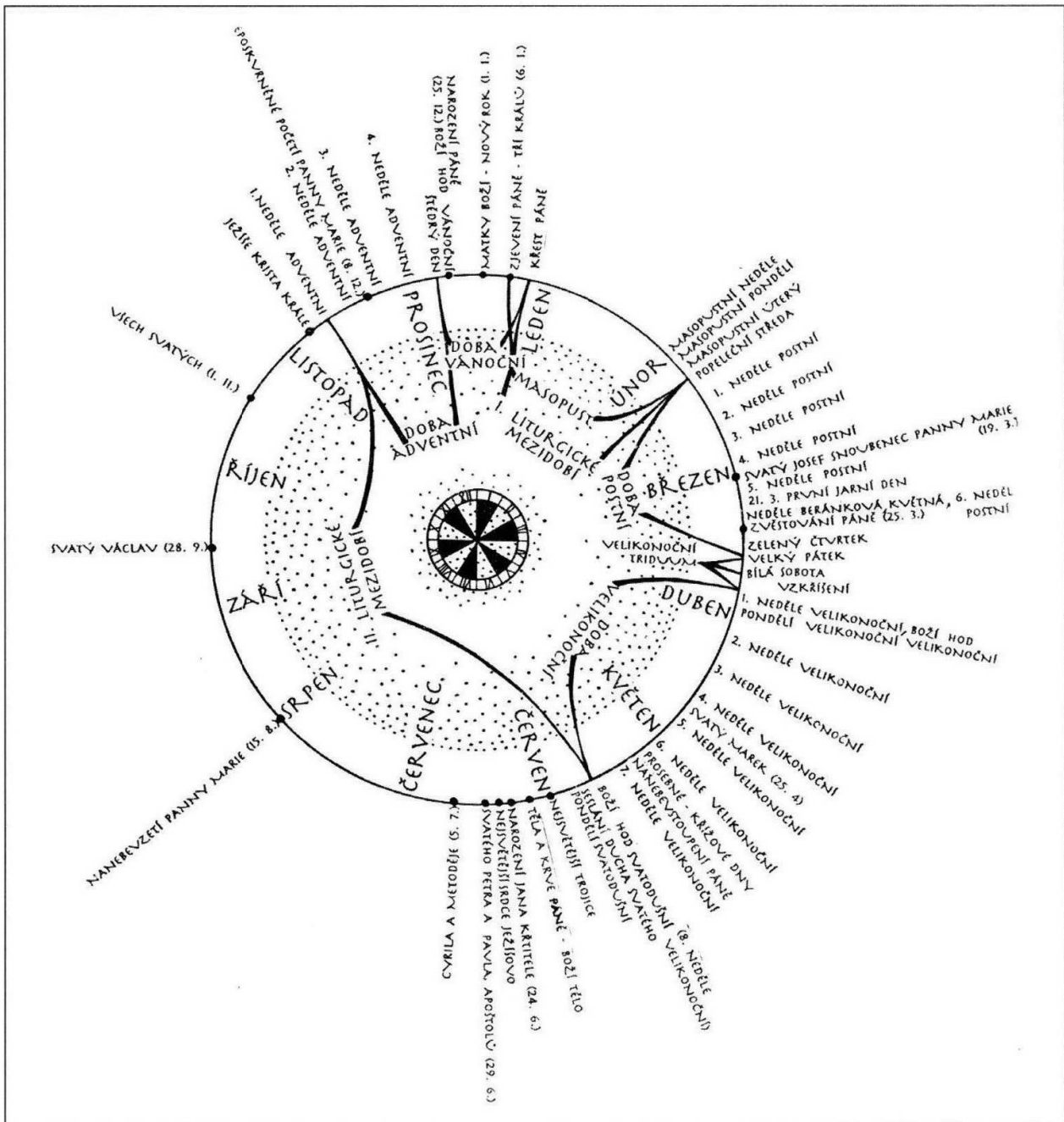
Mnohé svátky mají kromě svých církevních názvů také různá lidová označení. Některé svátky mají svá pevná data v kalendáři, jiné jsou tzv. pohyblivé. Které svátky to jsou a podle čeho se vypočítávají – na to má odpovědět tento shrnující příspěvek, a to formou přehledu slavení církve během tzv. liturgického roku i jednotlivých lidových zábav během kalendářního roku.

Na rozdíl od občanského nebo též kalendářního roku se tedy rok posvěcený římskokatolickou církví, jak už je naznačeno výše, nazývá církevní neboli liturgický. Církevní rok vznikl odvozením ze dvou základních událostí Kristova života: Kristovo vtělení a narození (Vánoce) a jeho utrpení a vzkříšení (Velikonoce). Podle hlavních svátků Páně se dělí na tři různě dlouhá období: vánoční, velikonoční a liturgické mezidobí, přičemž liturgické mezidobí má v průběhu roku dvě části. Středem prvních dvou jsou slavnosti již lidově zvané Boží hod (Jde o Boží hod vánoční, Boží hod velikonoční a Boží hod svatodušní). Vánoce a Velikonoce jsou hlavní a společné sváteční období jak církevního, tak občanského roku. Čím se ale rok církevní především liší od roku občanského? Podstatným rozdílem mezi nimi je den, kterým daný rok začíná. Zatímco občanský rok začíná vždy 1. ledna, církevní rok počíná první nedělí adventní a to proto, že období adventu je přípravou na příchod Vykupitele. Počátky tohoto předvánočního období, které samozřejmě stanovila církev, spadají do 8. století n. l. Advent se postupně ustálil na celkem čtyři adventní neděle, které předcházejí Vánocům a začíná vždy nejbližší nedělí k datu 30. listopadu – sv. Ondřeji. Začátek adventu je tedy pohyblivý a může být nejdříve 27. 11. a nejpozději 3. 12. V lidovém prostředí tak po skončení rolnických prací nastává zimní doba klidu a půstu, kdy se nekonaly ani zábavy ani svatby. Začíná však doba přástek a jiných svépomocných prací. V tuto vážnou dobu se konaly různé občůzkové obyčeje. Nejznámější jsou v předvečer svátku sv. Barbory (4. 12.), sv. Mikuláše (6. 12.), sv. Lucie (13. 12.). Kromě občůzek tzv. barborek, mikulášů a lucek domy obcházely další tajemné bytosti, z nichž některé chodily po celý předvánoční i vánoční čas.

Na advent bezprostředně navazuje doba vánoční, která začíná večer na Štědrý den tj. 24. 12. a končí svátkem Křtu Páně, tedy nedělí po 6. lednu. V církvi začíná první část liturgického mezidobí, přičemž svátek Křest Páně se slaví místo první neděle v mezidobí. Toto období trvá až do Popeleční středy. Do lidových slavností, které nepatří do církevního kalendáře, ale časově probíhají téměř souběžně s první částí liturgického mezidobí je doba masopustu. Jeho slavení je vymezeno církevní slavností Zjevení Páně – svátku Tří králů (6. 1.) a Popeleční středou. Masopust nikdy neobsahoval žádné křesťanské prvky a dosud je záležitostí pouze společenskou, především zábavnou. Jeho poslední tři dny: neděle zvaná Quinquagesima, pondělí a úterý nazývané „ostatky“, byly vyvrcholením masopustního období. Lidé se v tuto dobu bavili hodokvasem, pitkami, zpěvem hudbou a tancem, aby se vydovářeli před čtyřicetidenním postem, který předchází Velikonocům. Je zřejmé, že někdy trvá masopust jen měsíc, jindy dvojnásobnou dobu, což souvisí s pohyblivostí data Popeleční středy a sice v závislosti na Božím hodě velikonočním. Tuto středu, kterou označujeme též jako „Popelec“, určíme tak, že od Božího hodu ve-

drobnosti

Pro úplnost církevních slavností římskokatolické církve je na kružnici černým bodem vyznačeno všech šestnáct slavností. Některé mají pevné datum (je uvedeno v závorce), jiné jsou pohyblivé (kromě slavností Nejsvětější Trojice a Těla a krve Páně to jsou Nejsvětější Srdce Ježíšovo = pátek po druhé neděli po seslání Ducha svatého a Ježíše Krista Krále = neděle před první nedělí adventní). Kresba grafu Radmila Jarešová.

likonočního (1. velikonoční neděle) odečteme zpětně šest postních neděl, nebo čtyřicet všedních dnů – přičemž neděle nepočítáme. „Průměrným“ datem Popeleční středy je 21. únor, z čehož vyplývá, že v některém roce končí masopust již počátkem února, v jiném až v březnu, jak ukazuje grafické znázornění.

Čtyřicetidenní postní doba se formovala ve 4. – 6. století. Její začátek byl původně stanoven na první neděli postní a končila na Zelený čtvrtek. V raně středověkém pojetí převládalo chápání této doby jako doby odříkání (postu). Byly z ní ovšem vyjmuty neděle

---

drobnosti

(je jich šest), poněvadž křesťané se v neděli nepostili. Místo nedělí se proto přidalo šest jiných dnů: čtyři dny „dopředu“ (Popeleční středa, čtvrtek, pátek, sobota) a dva dny „dozadu“ (Velký pátek a Bílá sobota). Čtyřicetidenním postem si křesťané připomínají dobu, kterou Ježíš strávil v poušti před svým veřejným působením. Popeleční středa a Velký pátek jsou i dnes pro křesťany dny přísného postu.

Na Popeleční středu světi kněz popel z ratolestí (odtud i název), které byly svčeny na Květnou neděli minulého roku, a dělá věřícím na čele z popelu křížek se slovy: „Pomni člověče, že prach jsi a v prach se obrátíš“, aby tak připomněl lidskou pomíjivost.

Jarní lidové občůzkové obyčje patří, podle toho na který středeční den v lednu či únoru připadne Popeleční středa, buď do období masopustu, nebo do doby postu. Jsou to například žakovské občůzky na den sv. Blažeje (3. února) nebo divadelní hry o životě sv. Doroty.

Po Popeleční středě následuje šest postních nedělí a pašijový¹ nebo také svatý týden. Postní neděle mají odedávna své zvláštní lidové názvy, napovídající jaká jídla, obyčje nebo obřady lidé strojili. Ve zkratce připomeňme některá jejich jména, která jsou však dostatečně známá: 1. neděle postní byla známá jako pučálka, černá, pytlková, liščí, 2. neděle postní jako černá, prážná, sazometná, 3. neděle postní jako kýchavná, 4. neděle postní jako opět liščí nebo družebná, 5. neděle postní jako smrtná nebo též černá související s dávným obřadem vynášení smrti a 6. neděle postní tzv. květná, případně i beránková. Také ve svatém týdnu si lidé pojmenovali jeho první dny: modré pondělí, žluté úterý, škaredá – sazometná středa. Zelený čtvrtek, Velký pátek, Bílá sobota a Boží hod velikonoční jsou dny, jejichž názvy jsou společné jak věřícím tak nevěřícím. Nejdůležitější tři dny uzavírající pašijový týden a tvořící v liturgickém roce tzv. Velikonoční triduum jsou ovšem Velký pátek – symbolizující Ukřižování Páně, Bílá sobota – odpočívání v hrobě a Neděle velikonoční – oslavující Vzkříšení Páně. Slavnostní Vzkříšení se v církvi ale koná již v noci ze soboty na neděli.

K různým lidovým zábavám a obyčejům během svatého týdne patřilo především „honnění Jidáše“, ale též obřadné omývání studenou vodou na Velký pátek.²

Velikonoce jsou na rozdíl od Vánoc svátky pohyblivé, to znamená, že každým rokem připadnou na jiný den během března nebo dubna. Jejich datum je výchozím bodem pro odvození většiny ostatních pohyblivých svátků, významných dnů liturgického roku a některých lidových slavností a zábav. Boží hod velikonoční (první velikonoční neděle) si můžeme sami snadno odvodit: jde vždy o první neděli po jarním úplňku, jak rozhodl již roku 325 Nikajský sněm a přes různé snahy velikonoce pevně ustálit, platí dodnes. Velikonoční neděle může tedy konkrétně připadnout na den od 22. 3. do 25. 4. Hod Boží velikonoční je největším svátkem celého církevního roku, protože Ježíš vstal z mrtvých a vykoupil svět. Na začátku velikonočního období je nejznámější lidová tradice pomlázky.

Velikonočních nedělí je celkem osm. Hned na začátku tohoto období – v Pondělí velikonoční je nejpopulárnější v lidovém prostředí tradice pomlázky. Do velikonočního období časově spadají i takzvané prosebné dny, v užším slova smyslu „křížové dny“. Konaly se na den svatého Marka (25. 4.) a tři dny před Nanebevstoupením Páně³ (jsou to křížové pondělí, křížové úterý, křížová středa). Šlo o prosebné průvody do polí ke křížům (odtud název), a to na všechny světové strany. Kněz se zde modlil – prosil za zemskou

---

drobnosti

úrodu, za odvrácení různých pohrom. Hned další neděli, označovanou církví jako osmou velikonoční, se slavíval Hod Boží svatodušní (seslání Ducha svatého), lidově nazývané letnice (letní svátky). Jiným způsobem je možné letnice vypočítat buď jako desátý den po Nanebevstoupení Páně nebo padesátý den od „vzkříšení“. Mezi tradiční lidové zábavy a zvyky o letnicích patřily: stavění májů, občůzkové slavnosti, volby letničního krále – Jízda králů, královničky, zdobení příbytků čerstvými ratoolestmi, obyčejně spojené s prvním výhonem na pastvu a další. Letnice mohou připadnout na datum mezi polovinou května a polovinou června.

Tímto dnem končí v církevním kalendáři velikonoční období a pondělí (lidově zvané též svatodušní) zahajuje druhou část liturgického mezidobí, jež trvá až do začátku adventu. K církevním slavnostem tohoto období se mimo jiné řadí slavnost Těla a krve Páně, což je vlastně známý zlidovělý svátek Božího těla s procesím, uctívající hostii (Kristovo živé tělo) v monstranci. Jde o připomínku a liturgickou oslavu Poslední večeře Páně na Zelený čtvrtek. Tento svátek připadá na druhý čtvrtek po letnicích. Jeho datum se může pohybovat v intervalu od poslední třetiny května do doby letního slunovratu (21. 6.). Mezi další lidové zábavy patřily v tomto období různé zvyky prováděné na svatého Jana Křtitele (24. 6.), dožínky, hody – posvícení, pouti, a začátek prástek.

Poznámky:

- ¹ Pašije = Ježíšovo utrpení a muka, která zažil od své modlitby v Getsemanech až po smrt na kříži na Golgotě a jeho uložení do hrobu.
- ² Obřadní koupání a umývání není ovšem vázáno s jediným termínem, vyskytuje se při různých svátcích od Vánoc po letnice.
- ³ Nanebevstoupení Páně připadá na čtyřicátý den od Vzkříšení (počítá se od první neděle velikonoční), a sice vždy na čtvrtek před sedmou nedělí velikonoční.

Resümee

Übersicht über die Kirchenfeste und Volksunterhaltungen im Verlauf des Jahres

Veronika Hrbáčková, Heimatkundemuseum in Olmütz

Das bürgerliche Jahr beginnt mit dem 1. Januar. Dasselbe Jahr, das von der römisch-katholischen Kirche eingeweiht ist, beginnt mit dem ersten Adventssonntag. Die bedeutendsten Feste des Bürger- und Kalenderjahres sind Weihnachten und Ostern. Die vorgelegte Übersicht resümiert, welche weitere Feste und Feier für das Bürger- und Kirchenjahr gemeinsam sind, welche nur dem Kalender- oder bloß dem liturgischen Jahr angehören, welche ihr bestimmtes Datum im Kalender haben oder zu den sogenannten „beweglichen“ gehören. Die Volksfeste und Feier wurzeln in vorchristlichen Zeiten. Aufgrund der Christianisierung wurden die alten Festgebräuche den neuen christlichen Festen angepasst. Die heidnischen Vorstellungen und christlichen Ideale vermischten sich einander, dass es sehr schwierig ist, diese voneinander zu trennen.

Übersetzt von M. Papoušek

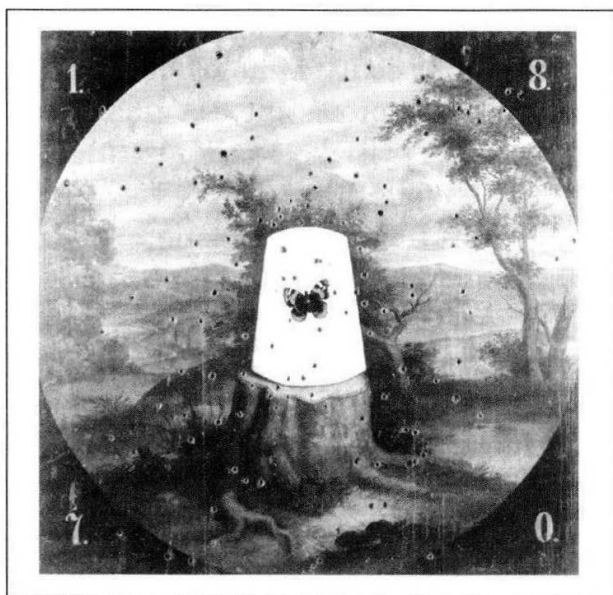

Terče olomouckých ostrostřelců

Jaroslava Kunzfeldová, *Vlastivědné muzeum v Olomouci*

Olomoucké střelecké terče, uložené ve sbírkách Vlastivědného muzea patří k nejpočetnějším svého druhu v České republice. Kolekce, která vznikla činností olomouckých ostrostřeleckých společností, čítá více než dvě stě střeleckých terčů.

Historie olomouckých ostrostřelců sahá až do roku 1502, kdy je poprvé doložena existence Střeleckého bratrstva. Současně existovala v Olomouci druhá samostatná střelecká složka C. k. privilegovaný ozbrojený měšťanský sbor, jehož činnost je poprvé prokázána vystoupením společenství roku 1538 při uvítání krále Ferdinanda.

Solná homole s motýlem, 1870. Foto P. Rozsival.

Solný terč, 1720. Foto P. Rozsival.

Zásadní vliv na rozvoj střeleckých společností měly politické události v 16. století. V této době bezprostředního ohrožení tureckou expanzí nabývaly branný charakter. Během třicetileté války mnohé z nich zanikly a obnovily svou činnost až po roce 1648. Se vznikem stálého vojska klesala postupně jejich funkčnost a přežívaly jen jako žárlivě střežené symboly měšťanské výsady užívat zbraně. Někteří panovníci, v Rakousku zejména Josef II., chtěli střelecké spolky dokonce zrušit. Zájem o střelctví oživil v 19. století a střelecké spolky se staly centrem zábavy a společenského života majetnějších vrstev městského obyvatelstva.

V Olomouci se obě střelecké složky vyvíjely samostatně až do roku 1838, kdy byly sloučeny ve Střeleckou společnost. Její činnost ukončily za 1. světové války zásahy vojenských úřadů, které bez ohledu na privilegia povolávaly členy Společnosti do činné služby v armádě. V letech 1921 – 1942 působila v Olomouci obnovená Olomoucká střelecká společnost, jejímž zrušením v roce 1942 se historie olomouckých ostrostřelců definitivně uzavřela.¹

---

drobnosti

Specifickou skupinou olomoucké sbírky je kolekce solných terčů, připomínajících privilegium z roku 1700, kterým bylo ostrostřelcům poskytnuto odškodné 1 – 3 šilinky soli ročně za odstoupení prostoru bývalé střelnice na bernardinském parkánu solnému úřadu. Tato výsada trvala až do roku 1829, kdy se obchod se solí uvolnil.² Nejstarší z řady solných terčů nese letopočet 1720. Zachycuje nový objekt měšťanské střelnice, přemístěné z bernardinského parkánu /dnes Sokolská ul./ za hradby, a v pozadí město Olomouc s dominantami známých staveb, které se většinou dochovaly až do současnosti. Solné privilegium připomíná orel, nesoucí ve spárech kád' se solí. Solné terče lze rozdělit do dvou skupin. Terče z let 1720 – 1745 vznikly jako výraz glorifikace solného privilegia,³ druhá skupina terčů z let 1867 – 1889 představuje návrat k téměř zapomenutému námětu, zpodoběnému na všech těchto terčích jako homole soli.⁴

Skupina solných terčů představuje jedno z mnoha témat olomoucké sbírky střeleckých terčů, jejichž variabilita poskytuje jedinečný dokument, jakousi „dřevěnou kroniku“ spolkového života, města i společnosti očima soudobého člověka.

Poznámky:

¹ B u r i a n, V.: Terče olomouckých ostrostřelců, Olomouc 1982, s. 8 – 9.

² Dtto, s. 14.

³ Vlastivědné muzeum Olomouc, fond Olomuciana: O – 2303, Solný terč, 1720; O – 2305, Střelba ke květům, 1734; O – 2306, Šalomoun na „solném“ terči, 1737; O – 2310, „Solný“ terč, 1745.

⁴ Vlastivědné muzeum Olomouc, fond Olomuciana: O – 2415, Homole soli, 1867; O – 2418, Solná homole s motýlem, 1870; O – 2421, Solná homole, 1871; O – 2423, Solná homole s motýlem, 1872; O – 2427, Sluka a homole soli, 1873; O – 2443, Solná homole, 1881; O – 2471, Solné privilegium, 1899.

Resümee

Die Olmützer Scharfschützenscheiben

Jaroslava Kunzfeldová, Heimatkundemuseum in Olmütz

Die Sammlung der Olmützer Scharfschützenscheiben, die mehr als zweihundert Sammlungsgegenstände enthält, gehört zu den zahlreichsten in der Tschechischen Republik. Eine örtlich spezifische Schützenscheibengruppe wird durch eine Kollektion der sogenannten Salzschützenscheiben repräsentiert, die an das Privilegium aus dem Jahr 1700 erinnern, wodurch eine jährliche Entschädigungssumme von 1 bis 3 Schilling dem hiesigen Scharfschützenverein aufgrund der Schießstätteabtretung auf der Bernardiner Zwingermauer zugunsten des Salzamtes gewährt war. Die Salzschützenscheiben kann man noch in zwei Gruppen teilen. Vier, aus den Jahren 1720–1745 stammende Salzschützenscheiben, die als Ausdruck der Glorifikation des Salzprivilegiums entstanden sind, bilden die erste Gruppe. Die zweite Gruppe der sieben Salzschützenscheiben aus den Jahren 1867–1889 stellt bloß den Rückkehr zu dem fast vergessenen Thema dar.

Übersetzt von M. Papoušek

Dva doklady k počátkům vakcinace z olomouckých muzejních sbírek

Věra Michnová, *Vlastivědné muzeum v Olomouci*

Řada drobných reálií, které mají význam nejen kulturněhistorický, ale především dokumentační, nám dodnes podává výmluvné svědectví o různých fázích boje proti kdysi tak obávané nemoci jakou byly neštovice. V literatuře se můžeme sporadicky setkat se zprávami, informujícími například o numismatických památkách náležejících ještě období variolizace, mezi nimiž mají co do počtu dozajista primát Widemannovy a Krafftovy medaile na uzdravení císařovny Marie Terezie z neštovic roku 1767¹ (obr. 1), které byly posléze raženy ještě v četných variantách – a to jako větší či menší pamětní žetony² (obr. 2). Propagaci variolizace měly však posloužit i další ražby pocházející z vídeňské mincovny, které nesly v opisech jména císařovniných dětí. Také ruská carevna Kateřina II. po-

Obr. 1. Medaile Martina Kraffta (1738 – 1781) zhotovená vídeňskou mincovnou na oslavu uzdravení císařovny Marie Terezie od neštovic v roce 1767. Alegorickou skupinu zachycenou na rubní straně medaile tvoří Providentia, Chronos a Minerva. Reprofoto Pavel Rozsival.

Obr. 2. Menší pamětní stříbrný peníz Antonína Widemanna z roku 1767. Soukromá sbírka, zvětšeno. Foto Pavel Rozsival.

chopila, že při prosazování dosud málo známé léčebné metody musí jít vládnoucí vrstvy svému lidu příkladem, a to byl patrně také důvod, proč v roce 1768 nechala u příležitosti očkování svého syna – careviče Pavla razit medaili³ (obr. 3). Z počátku 19. století, které bylo již ve znamení vakcinace a znamenalo tak zcela novou epochu boje proti nemoci, známe vedle numismatického materiálu s touto tematikou kupříkladu také celou řadu tzv. vakcinačních osvědčení, což jsou drobné grafiky, provedené technikou mědirytiny, které byly dávány očkováným dětem jako trvalá upomínka na provedenou vakcinaci.⁴ Nejstarší takovýto olomoucký doklad se nám zachoval z roku 1812,⁵ a dodnes je pozoruhodnou

drobnosti

medicínsko historickou památkou svého druhu.

Všimněme si však jiných dvou předmětů z rozsáhlých sbírek olomouckého Vlastivědného muzea, které rovněž sehrály nemalou roli v jedné z důležitých kapitol dějin lékařství zahájené koncem 18. století anglickým lékařem Edwardem Jennerem a ukončené vymýcením neštovic ve světě – drobné medailky Očkovací komise z roku 1803⁶ a tištěného poučení o nemoci z téhož roku.⁷

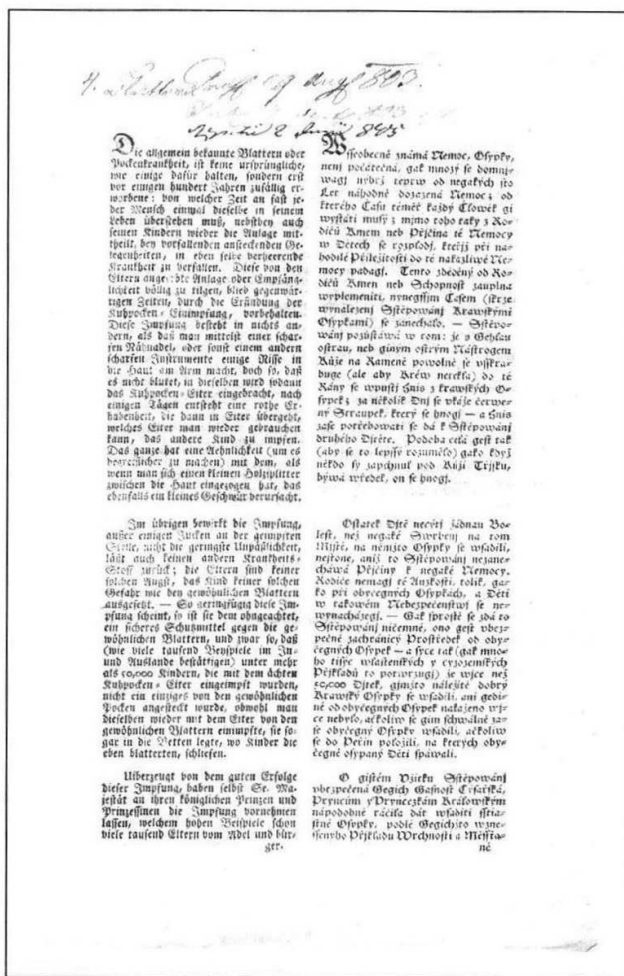
Pochopit četná úskalí boje proti infekci neštovic, znamená podniknout alespoň krátký exkurz do historie. Tato nemoc se údajně čas od času v populaci objevovala po celá staletí. Někteří autoři dokonce uvádí jako doklad existence infekce již ve starověkém Egyptě, mumii samotného faraona Ramesse V. (20. dynastie), která nese stopy vyrážky připomínající neštovice.⁸ Nemoc však zde zřejmě ještě neměla těžký průběh a k epidemiím nedocházelo. K doslovnému zaplavení Evropy infekcí však došlo až v období křížových válek, kdy se nemoc značně rozšířila. Starší doklady posléze zaznamenávají úmrtnost jen na evropském kontinentě ročně na 400.000 lidí. Pro samotnou Moravu a Slezsko jsou dostupné údaje zaznamenávající počty úmrtí na neštovice z prvních let po přelomu 18. století neméně zářející. U roku 1800 je zaneseno 8.097 úmrtí, v roce 1801 je zaznamenán pokles na 6.029, ale v roce 1802 je číslo opět vyšší – 7.397. Rok 1803, ke kterému se váží dvě výše uvedené muzejní památky, byl datem s nejvyšší úmrtností ze sledovaného období od roku 1800 do roku 1812.⁹ Stálé střetávání s nemocí pomáhalo postupem doby lékařům a léčitelům dospět k jednomu zásadnímu poznání, a sice, že – po překonané infekci vznikala u dotyčného jedince celoživotní, spolehlivě chránící imunita. Právě tato zkušenost byla posléze využívána při hledání nejrůznějších postupů, jak s nemocí bojovat a hlavně jak jí odolat. Znalost metody, kdy do skarifikované kůže zdravého jedince byl vpraven infekční materiál s cílem vyvolat pouze lehké onemocnění a zabránit tak vzniku těžké formy nemoci, přišla údajně z Číny. Léčebný zákrok později označovaný jako variolizace byl v 17. století známý hlavně v zemích pod tureckým panstvím, odkud se rozšířil ve 20. létech 18. století také do Anglie. Způsob očkování jakkoliv byl riskantní (výsledky byly ve značném procentu sice příznivé, ale zaznamenány byly rovněž velmi těžké průběhy nemoci a také celá řada úmrtí), se přece poznenáhlu ujímal.¹⁰ Metoda měla však i jistý neblahý průvodní efekt – byl to postup, který takto de facto pomáhal neštovice udržovat a šířit.

Zásadní obrat v boji proti neštovicím na cestě od málo bezpečné variolizace¹¹ k vakcinaci, zaznamenal až konec 18. století. Chyběly necelé dva roky do jeho konce, když v roce 1798 zveřejnil svá pozorování a zkušenosti, které nashromáždil během své

Obr. 3. Lící strana bronzové medaile, kterou nechala razit ruská carevna Kateřina II. u příležitosti očkování careviče Pavla v roce 1768.
Reprofoto Pavel Rozsival.

dvacetileté praxe anglický lékař Edward Jenner. Jednalo se o podrobné vyličení očkování pomocí kravských neštovic. Jennerem popsaná a prováděná metoda se rychle rozšířila i do ostatních evropských zemí až postupně zatlačila variolizaci. Ve střední Evropě mají české země v organizaci nové léčebné metody pomocí vakcinace prvenství, a to již od roku 1801. V roce 1803 zde byla zřízena Očkovací komise se zemskou pravomocí. Průvodním jevem celé rozsáhlé akce bylo kupříkladu také vypracování směrnic pro lékaře. Oběžníky krajských úřadů apelovaly na ranhojiče, kteří se měli u svého krajského fyzika seznámit s okolnostmi a způsobem očkování, přístupné byly rovněž základní údaje a informace o možnostech získání očkovacích látek a tolik potřebných jehel. Odborná zajištěnost i osvěta v podobě informujících zpráv pro veřejnost – to vše hovořilo o dokonalé připravenosti, a nemalý důraz (z dnešního pohledu až nadčasový) byl kladen rovněž na dokumentační stránku celé akce. Lékaři a ranhojiči byli povinni každoročně zasílat krajskému fyzikovi souhrnnou zprávu o provedených očkováních. Ta měla obsahovat mimo základní údaje i popis anomálií (vyskytly-li se nějaké), či nepravidelností průběhu reakce na očkování. Také poučování a přesvědčování veřejnosti o užitečnosti očkování bylo jistě jedním z důležitých momentů. V tomto směru bylo zapojeno i duchovenstvo, které biskupská konzistoř svým oběžníkem ze srpna 1803 vyzývala, aby kněží z kazatelny lid nabádali k ochrannému očkování.¹² Rovněž vládou tištěná rozesílaná poučení v jazyce německo-českém¹³ (obr. 4), určená nejširší veřejnosti, pak jistě sehrála důležitou osvětovou roli. Obsahovala totiž nejen pouhý prostý popis zákroku, ale také poměrně pádné argumenty přesvědčující o nezbytnosti očkování. Exemplář tištěného poučení z olomoucké lékařské sbírky vedle ubezpečení o bezbolestnosti zákroku nedává za příklad nikoho menšího než císařskou rodinu, argumentující následujícími ujištěními: „O jistém užtku štěpování ubezpečena Jejich Jasnost Císařská, princům a princeznám královským nápodobně ráčila dát vsaditi šťastně osýpky, podle Jejichžto vznešeného příkladu vrchnosti a měšťané, aby se řídili ... Ať žádný nemyslí, že by tím hřešil, nikoli – ale hřešil by tenkrát proti člověčenství, kdyby takové jistě zachránící prostředky nepotřeboval, aneb jiným je potřebovati zbraňoval“.

Obr. 4. Vládou tištěné poučení o nemoci určené veřejnosti ze srpna roku 1803. Lékařská sbírka VM v Olomouci. Foto Pavel Rozsíval.

Obr. 5. Měděná medaile Očkovací komise z roku 1803, která byla udělována za zásluhy o šíření a propagaci očkování proti neštovicím. Jejím autorem je Antonín Guillemard (1747–1812). Numismatická sbírka VMO. Zvětšeno. Foto Pavel Rozsival.

Prvním letům nově se rodícího 19. století náleží i druhý doklad, který svědčí o potírání obávané nemoci – měděná medailka Očkovací komise z roku 1803 (obr. 5). Drobná medaile byla počátkem 19. století udělována za zásluhy o rozšíření očkování proti neštovicím například venkovským lékařům, absolventkám babických škol (tedy porodním asistentkám), či jiným zasloužilým dobrovolným pracovníkům.

Olomoucký exemplář je vyražen z mědi o průměru 26,35 mm a hmotnosti 5,186 g. Na líci má zobrazenu v srdci ze dvou věnců Aeskulapovu hůl. Opis: GESTALT GESUNDHEIT. LEBEN GESCHÜTZET. (Postavu zdraví. Život chrání.) V úseči níže třířádkový nápis: SCHUTZPOCKEN/ COMMISSION./ 1803 (Očkovací komise 1803).

Na rubu medailky klečící matka s dítětem v náručí ukazuje na očkované místo na jeho paži. Vlevo empírová váza s květinami nesoucí symbol českého lva. Opis: WIR DANCKEN DIR FÜR DIESE WOHLTHAT. (Děkujeme ti za toto dobrodiní). V úseči dole značeno kurzívou: A. Guillemard. f. Ze signatury je zřejmé, že autorem medailky byl někdejší vrchní rytec milánské mincovny, působící posléze v Praze – Antonín Guillemard (1747 – 1812).¹⁴ Pražskou mincovnou byla medailka ražena ve třech variantách – ve stříbře, mědi a cínu.¹⁵ Není bez zajímavosti, že právě provedení v mědi, je v dnešní době vyhledávanější a také o něco vzácnější než v kovech ostatních.

Jakkoliv byl počátek vakcinace v našich zemích slibný, další vývoj ukázal spíše opak. Mnohdy nastala situace, že se očkování neujalo, ať už vinou špatné očkovací látky, či vinou nevhodných, či nesprávně použitých lancet. Druhá čtvrtina 19. století zaznamenala řadu případů sepse, které byly dávány do souvislosti s očkováním, dokonce se místy vyskytl i epidemický přenos příjice. Vše patrně souviselo s nedostatečným poučením ranhojičů a dalšího dobrovolného personálu, podílejícího se na této velkoryse pojeté

---

drobnosti

---

akci. Takže již ve druhé polovině 19. století je na celé předchozí dění nahlíženo spíše jako na něco, co se příliš neosvědčilo.¹⁶ A jak také jinak. Jako všechny nové léčebné metody – i očkování proti neštovicím se stalo předmětem rozsáhlých veřejných diskusí, jejichž ostrost si často nezádávala s ostrostí politických bojů. Dodnes však proti této nemoci neexistuje jiná specifická léčba, a jedinou prevencí proti ní je vakcinace.¹⁷

Poznámky:

- ¹ K a t a l o g der Ausstellung von Münzen und Medaillen der Kaiserin Maria Theresia veranstaltet von der Numismatischen Gesellschaft in Wien zur Feier der Enthüllung des Monumentes der Kaiserin. Wien 1888, s. 54–55, č. 456–463.
- ² Pamětní peníze na uzdravení císařovny z roku 1767 ve dvou velikostech, na rubu s drobným nápisem: OBREDDITAM PATRIAE/ MATREM 22. IVLII./ 1767. (t. j. Po vrácení matky vlasti 22. července 1767), uvádí např. Č e r m á k, Kliment – S k r b e k, Bedřich: Mince království Českého za panování rodu habsburského od roku 1526. Pardubice 1891–1913, sv. II. a III., s. 748, tab. CXLVI, č. 1368 a 1370.
- ³ A n t a l l, József – H u s z á r, Lajos: Medicina in Nummis. From the Numismatic Collection of the Semmelweis Museum for the History of Medicine. Budapešť 1979. Vyobrazení je zde uvedeno pod číslem 37, v popisce je však chybný letopočet 1786.
- ⁴ S o u p i s nově zjištěných vakcinačních osvědčení. Časopis lékařů českých, XCIV, 1955, s. 1201–1202; B u r i a n, Václav: Ještě k počátkům vakcinace, Zprávy KVMO, č. 56, 1956, s. 7.
- ⁵ B u r i a n, Václav: Olomoucké vakcinační osvědčení z roku 1812. Zprávy VÚO, č. 172, 1975, s. 23–24. Zde je uvedena i další literatura.
- ⁶ Inv. č. numismatické sbírky VMO – N 4.080, přír. č. 9/ 58.
- ⁷ Inv. č. lékařské sbírky VMO – LL 1185, přír. č. 193/ 82.
- ⁸ Š e r ý, Vladimír: Nemoci na zemi. Geografie nemocí člověka. Praha 1979, s. 109.
- ⁹ Srv. R e m e š, Mořic: Z dějin vakcinace na Moravě a ve Slezsku. ČVSMO, 54, č. 201–202, s. 71. Statistické údaje pro prvá léta po zlomu století jsou v této práci převzata z Patriotisches Tageblatt, kde byly uveřejněny v roce 1803.
- ¹⁰ Tato skutečnost není nijak zážející, když si uvědomíme, že neštovice, převážně dětská nemoc, se nevyhýbala ani vládnoucím rodům a například císařovna Marie Terezie jí onemocněla ve svých 50-ti letech, Ludvík XV., který nemoci také podlehl, dokonce ve svých 64 letech. O tom, s jak nebezpečným protivníkem to lidstvo bojovalo, svědčí některé současné lékařské závěry. V jednom ze svých článků podávají autoři R. Prymula a M. Šplíňo svědectví o urputnosti virů varioly a jejich vysoké odolnosti vůči vlivům vnějšího prostředí a mimo jiné uvádí, že: „Viry varioly major i minor...v odloučených krustách přežívají při pokojové teplotě až 18 měsíců .... Virus ve vyschlých krustách vydrží bez ztráty viability dokonce pěti až desetiminutový var. Dlouhodobě přežívá rovněž v tělech zemřelých ...“ Srov. P r y m u l a, Roman – Š p l i ň o, Miroslav: Pravé neštovice (Variolla vera, Smallpox). Časopis České lékařské komory, 12, č. 2, 2003, s. 26.
- ¹¹ Nutno přiznat, že variolizace při svém prosazování narážela na četná nepochopení. Zřejmé je to i z článku R. Vermouzka, který informuje o jednom z neznámých zastánců a propagátorů zákroků proti neštovicím, kterým byl kooperátor farnosti v Lanžhotě pater Josef Bohuňovský. Zda měl p. Bohuňovský sám lékařské vzdělání, či byl jinak v kontaktu s lékařským světem, není známo, z jeho záznamů však je zřejmé, že jeho novotářská činnost „někde na uherském pomezí“ se nesetkávala právě s pochopením dokonce ani u jeho bezprostředních nadřízených. Srov. V e r m o u z e k, Rostislav: Průkopník očkování proti neštovicím roku 1798 v Lanžhotě. Vlastivědný věstník moravský, XXXIX, č. 1, 1987, s. 90.

---

drobnosti

- ¹² R e m e š, Mořic: o. c., s. 66. Autor vycházející ve svém pojednání také z práce d' E l v e r t o v y: Geschichte der Heil- und Humanitäts-Anstalten in Mähren und österr. Schlesien, sv. XI, 1858, s. 225–235, zde mimo jiné poznamenává, že navzdory vynaloženému úsilí, se mu nepodařilo najít žádné zprávy související s očkováním v Olomouci, „druhém hlavním městě Moravy, kde přece bylo medicínsko - chirurgické učiliště“ (s. 61).
- ¹³ Na tištěném poučení o rozměrech 339 x 208 mm je připsána promulgace z 29. srpna 1803, item 4. září 1803, item 2. prosince 1805.
- ¹⁴ Když v roce 1796 obsadila francouzská vojska Lombardii, a Rakousko ztratilo svoji mincovnu v Miláně, přesídlil vrchní rytec A. Guillemard do Prahy. Stejně jako v Miláně, se i v Praze pokouší o samostatnou medailérskou tvorbu. Svoji pozornost soustředil především na tvorbu medailí všeobecného rázu, jako byly medaile křestní, biřmovací, kalendářové atd. P o l í v k a, Eduard: Pražský rytec a medailér Antonín Guillemard 1747 – 1812. Praha 1988, s. 35 a 36.
- ¹⁵ Medaili Očkovací komise z roku 1803 uvádí rovněž soupis lékařských medailí z roku 1962 pod číslem 148. Jako materiál je zde však chybně uveden bronz místo mědi. Srv. B o r , Josef: Lékařské a zdravotnické medaile, plakety, vyznamenání a odznaky československé. Vydala Česká numismatická společnost, Praha 1962, s. 42.
- ¹⁶ O b e r m a j e r, Jaroslav: Variola in nummis. Vnitřní Lékařství, 9, č. 1, 1955, s. 706.
- ¹⁷ Vakcinace je dnes založena na aplikaci živého viru vakcínie, který je schopen navodit imunitní reakci a následnou ochranu.

Resümee

Zwei Belege zum Anfang der Schutzimpfung in den Olmützer Musealsammlungen

Věra Michnová, Heimatkundemuseum in Olmütz

Der vorgelegte Artikel befasst sich mit zwei Gegenständen aus den umfangreichen Sammlungen des Heimatkundemuseums in Olmütz, die ein Zeugnis von der Bekämpfung der damals allgemein gefürchteten Krankheit ablegen, wie es die Pocken gewesen waren. Sowohl eine kleine Medaille aus dem Jahr 1803, als auch eine gedruckte Belehrung über die erwähnte Krankheit aus demselben Jahr spielen eine sehr wichtige Rolle in diesem bedeutenden Kapitel, das sich in die Geschichte der Medizin hingeschrieben hat und welches von dem englischen Arzt Edward Jenner am Ende des 18. Jahrhunderts eingeleitet wurde und welches mit der Ausrottung der Pocken in der ganzen Welt endete.

Die böhmischen Länder spielten, im Rahmen Mitteleuropas und das schon im ersten Jahr des neuen 19. Jahrhunderts, eine Prioritätsrolle bei der Bekämpfung der gefürchteten Krankheit und bei der Durchsetzung neuer Heilmethode mit Hilfe der Vakzination. Im Jahr 1803 wurde da die landesbefugte Impfkommision errichtet. Zu Begleiterscheineungen der umfangreichen Aktion gehörten die Sicherung von Fachpersonen und auch die Volksaufklärung in Form der Informativberichten für die Öffentlichkeit. Die von der Regierung gedruckten und versendeten Belehrungen spielten sicher auch eine wesentliche Rolle. Sie beinhalteten nicht nur einfache Beschreibung des Impfvorgangs, sondern auch ziemlich triftige und überzeugende Argumente über die Notwendigkeit der Impfung, worüber wir uns im Exemplar aus der medizinischen Museumssammlung überzeugen können. Auch der zweite Beleg gehört den ersten Jahren des neu zur Welt kommenden 19. Jahrhunderts, der die Bekämpfung der gefürchteten Krankheit bezeugt. Es ist eine kleine Medaille der Impfkommision aus dem Jahr 1803, die den Ärzten, Hebammen oder anderen freiwilligen Mitarbeitern für ihre Verdienste um die Verbreitung der Impfung gegen die Pocken verliehen war. Das Olmützer Exemplar ist eine Kupferprägung von einem Durchmesser von 26,35 mm und wiegt 5,186 g.

Übersetzt von M. Papoušek

---

drobnosti

Denár Boleslava II. ethelredského typu z čistěveského nálezů uložený ve VM v Olomouci

Luboš Polanský, Národní muzeum Praha

V Nálezích mincí denárového období sestavených Pavlem Radoměřským je za popisem nálezů z Čistěvsi na Královéhradecku v kolonce vyhrazené místo současného uložení uveden text: „Hradec Králové, Krajské museum (20 denárů, 13 náušnic a perel, nádobka); Olomouc, Krajské muzeum („několik“ kusů).“¹ Tento neurčitý údaj mne zaujal. Navázal jsem proto kontakt s Vlastivědným muzeem v Olomouci a pokusil se zjistit, co přesně znamená.² Výsledkem bylo zjištění, že se dnes v olomouckém muzeu nachází pouze jediná mince, již lze bezesporu spojit s čistěveským nálezem.³ Jedná se o minci:

Čechy, Boleslav II. (972–999), mincovna Praha, mincmistr Omeriz.
Ag, hmotnost 1,414 g, průměr 21,4 – 22,2 mm, osa 12 h.

Líc: v hladkém kroužku mezi písmeny ω a $\wedge$ ruka vystupující shora z dvojitého obloučku. Nad písmeny vodorovná čárka.

Opis: **XDVXBOLEZLAVS**•⁴

Rub: v hladkém kroužku poprsí v řasnatém plášti (tzv. ethelredského typu) z pravé strany, před poprsím křížek.

Opis: **XOIMERIZRRACA CIV**•⁵

Denár je uložen ve Vlastivědném muzeu v Olomouci pod přír. č. N-51103.
Foto V. Dvořáková. Zvětšeno.

---

drobnosti

Mince byla vyražena dvakrát stejnými razidly. Důvodem byl s největší pravděpodobností pokus opravit první nepodařený excentrický ráz. To se však nepodařilo zcela. Druhá ražba opravila pouze levou dolní část líce a pravou dolní část rubu, kde plně překryla první ražbu, ve zbylé části je ražba zdvojená a v protilehlé dokonce zůstal původní ráz téměř nedotčen.⁶ Výsledek je poměrně zajímavý, denár má totiž vždy z poloviny opis z jednoho či druhého rázu.

Uvedená mince je dosud nepopsanou variantou ethelredského typu denárů Boleslava II. se jménem mincmistra Omerize. Tento typ je velice častý a vyskytuje se ve velkém počtu variant. Denáry tohoto typu sám Fiala ve svém popisu Čistěvese shrnul pod jedno číslo s poznámkou: „Obyčejného typu toho shledány i zde, jako v každém nálezě různé, často až barbarské odchylky jak v opisech tak v kresbě. 32 kusů.“⁷ Proto nepřekvapí, že i náš dochovaný denár je dosud nepublikovanou „novou“ variantou, a to variantou opisovou.⁸

Poznámky:

¹ Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. 1. České, moravské a slezské nálezy mincí údobí denárového, sest. Pavel R a d o m ě r s k ý, Praha 1956, s. 10–11, č. 1424.

² Za laskavé poskytnutí mince k popsání a za všestrannou pomoc děkuji Mgr. Věře Michnové.

³ F i a l a , Eduard: Nález Čistěveský, Památky archeologické a místopisné 17, 1896–1897, s. 255–258, 337–346; F i a l a , E.: České denáry, Praha 1895, (dále jen F i a l a), s. 517–518. Ve Vlastivědném muzeu v Olomouci se nachází ještě jeden denár ethelredského typu Boleslava II., jehož příslušnost k čistěveskému nálezě je však sporná, a proto bude řešena v samostatném článku.

⁴ Opis líce je zrcadlově převrácen, začíná na 12 h. a čte se proti směru hodinových ručiček. Písmeno S je ležaté.

⁵ Opis rubu je zrcadlově převrácen, začíná na 4 h. a čte se proti směru hodinových ručiček. Písmeno O s tečkou uvnitř, může být také G či D s tečkou uvnitř, v tomto případě by G či D nebyly vyraženy zrcadlově. Nad koncovým dřikem písmene V vodorovná čárka.

⁶ Opravná ražba je oproti první pootočena cca o půl hodiny.

⁷ F i a l a , E.: Nález, s. 341, č. 26.

⁸ Mince je opisovou variantou denáru F i a l a, s. 242, typ LXVI, č. 211b, tab. III, č. 13, resp. denáru C a c h , František: Nejstarší české mince I. České denáry do mincovní reformy Břetislava I., Praha 1970, s. 27, č. 123.

Resümee

Ein Denar des Boleslaw II. vom Ethelreder Typ aus dem Fund von Čistěves in den Sammlungen des Heimatkundemuseums in Olmütz

Luboš Polanský, *Nationalmuseum in Prag*

Nach dem „Bericht über die Münzbefunde aus der Denarperiode für das Jahr 1956“ waren einige Stück Denare im Olmützer Heimatkundemuseum hinterlegt, die aus dem Fund in Čistěves stammten. Zur Zeit konnte aber nur ein Stück dieser Prägung in der Sammlung des Heimatkundemuseums in Olmütz sicher nachgewiesen werden. Es handelt sich um folgende Münze: Böhmen, Boleslaw II. (972–999), Münzstätte in Prag, Münzmeister Omeriz, Ag, Masse 1,414 g, Durchmesser von 21,4 bis 22,2 mm. Die Münze war zweimal mit gleichem Prägestock geprägt, wahrscheinlich zwecks der Reparierung der ersten nicht gelungenen Prägung exzentrischen Charakters. Der erhaltene Denar stellt eine bis jetzt noch nicht beschriebene Variante des Ethelreder Typs von Boleslaw II. dar.

Übersetzt von M. Papoušek

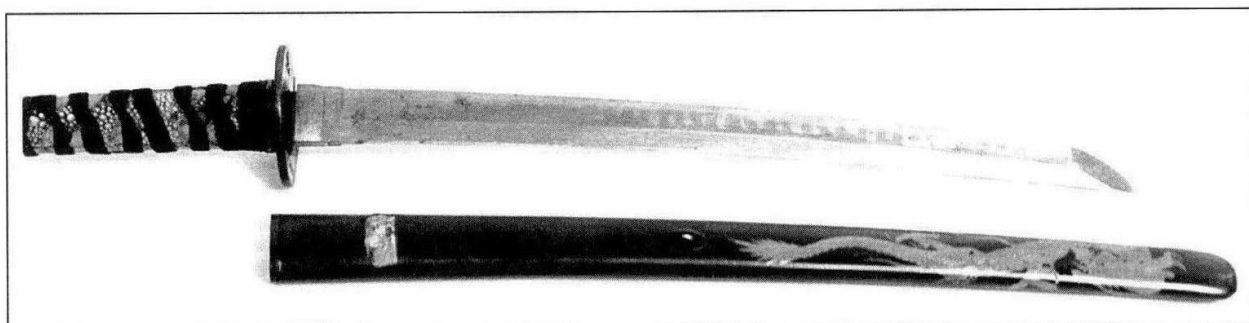
drobnosti

Japonské meče ve sbírkách českých muzeí. Stručný úvod do problematiky údržby japonských zbraní

Milan Stecker, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Je třeba se zmínit o tom, že japonské chladné zbraně patří mezi nejunikátnější předměty, které byly vyrobeny lidskou rukou. Jsou to sice zbraně, ale svým zpracováním a precizností výroby patří i mezi předměty s vysokou uměleckou hodnotou. V samotném Japonsku se k nim chovají odborníci dodnes s úctou a velkou opatrností.

Ko-wakizashi, cca 17. – 18. století, meč ze sbírek VMO. Stav s poškozením rukojeti, čepele a pochvy před ošetřením. Foto archiv VMO.

Stav téhož meče po ošetření (proběhly doporučené opravy v našich podmínkách – oprava rukojeti originálními součástkami, dolepení odpadlých dílů na pochvě). Foto archiv VMO.

Máme štěstí, že poměrně velké množství těchto mečů se nachází i v České republice. Byly k nám dovezeny převážně na konci 19. a začátkem 20. století. Přivezli je s sebou zvláště cestovatelé a legionáři. Většina takto dovezených mečů je již zbroušena, nahodile složena, ale i tak se mezi nimi najdou vzácné exempláře.

Měli bychom se proto ke každému jednotlivému kusu chovat náležitě obezřetně. V Japonsku byla a stále je koupě meče velmi nákladnou záležitostí. Nejen z tohoto důvodu byl tento předmět uchován v domě nebo v muzeu vždy na významném místě.

V našich depozitářích bývají japonské meče skladovány mezi ostatními chladnými zbraněmi. Tento způsob uložení není vhodný. Může se stát, že právě ve vašem depozitáři nebo držení je meč, který má velkou historickou i finanční hodnotu.

---

drobnosti

Mezi hlavní součásti japonského meče mimo čepel patří dřevěná lakovaná pochva, převážně kovová záštita a většinou opletená rukojeť. Každá z vyjmenovaných součástí spolu s ostatními jsou prací několika řemeslníků.

Japonské přírodní laky by se měly uchovávat v temné místnosti se stálou vlhkostí. V příliš suchém prostředí dochází k jejich sesychání, popraskání a lámání.

Kovové součásti mají rozdílné povrchové úpravy. Patří mezi ně zaleštěný přirozeně zkorodovaný povrch – ušlechtilá patina, jejíž barva je známkou určité kvality železa.

Rukojeti bývají často opletené hedvábnou stuhou nebo koženým páskem. Jsou složeny z dřevěného jádra potaženého nejčastěji rejnočí kůží.

Rukojeti dochovaných mečů bývají velice často poškozené a stává se, že se rozpadají. Neměli bychom se pokoušet o jejich demontáž nebo o jakékoliv nahrazování jednotlivých chybějících součástí. Neodbornými zásahy klesá hodnota předmětu. Provádí se maximálně fixace rozplétajícího se opletu, přilepení odpadávající kůže. Pokud dojde k oddělení drobných součástí meče, měli bychom je fixovat na původní místo. V případě, kdy nám není původní místo známo, přiložíme tyto předměty do sáčku ke zbrani.

Pokud čepel nebyla ošetřována, bývá pokryta pórovitou korozí. Je nepřijatelné odstraňovat rez kyselinou. V Japonsku se dávají čepele přebrousit odborníkovi, brusíči mečů, který jediný dokáže opravit čepel co do nejpůvodnějšího stavu bez poškození geometrie a ladnosti zbraně.

Trn čepele u starších mečů bývá také pokrytý korozí. Tato rez se opět neodstraňuje, ale zaleští se olejem jako u všech kovových součástí meče. Barva a hloubka rzi bývá jedním z kritérií při určování meče.

V závěru si připomeneme několik podstatných informací. Pokud se nachází v muzejní sbírce japonská chladná zbraň jako například meč, kopí, nůž aj., měli bychom ji uchovávat zabalenou v místnosti se stálou teplotou a vlhkostí. Inventární čísla a kovové štítky nepíšeme a nepřiděláváme přímo na zbraň.

Kompletní zbraň udržujeme pohromadě. Zafixujeme již poškozené součásti nebo je uložíme do sáčku ke zbrani. Žádné kovové části neodrezujeme v kyselině. Čepel vykartáčujeme, trn a ostatní kovové části zaleštíme olejem.

Nedoplňujeme chybějící části. Jakékoli zásahy je nutno konzultovat s odborníkem, který pomůže zbraň zkompletovat a určit, případně zajistí opravu.

Při dodržení tohoto postupu se budeme moci potěšit pohledem na vzácný a jedinečný sbírkový předmět.

Významná jubilea v kronice VSMO

Jiří V. Musil, předseda VSMO

V roce 2003, který byl jubilejním rokem 120. výročí založení Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, jsme oslavili řadu 'kulatých' životních výročí členů VSMO a vzpomněli nedožitá osobní výročí zemřelých členů. Jubilujícím osobnostem MUDr. Oldřicha Juryška, Msgre. ThDr. Antonína Huvara a Vladimíra Gračky jsme věnovali rozsáhlejší pozornost, ostatní významné jubilanty zde vzpomeneme stručně, vědomi si nezbytnosti vrátit se k jejich biografii a výsledkům pracovní činnosti v obsáhlejší pojednání, které si nepochybně zaslouží. Ekonomické důvody jsou příčinou toho, že bylo nutno odložit plánované a námi osobně – z pozice předsedy Společnosti – podporované a upřednostňované vydání druhého čísla 'Zpravodaje VSMO'. Ve druhém čísle jsme hodlali uveřejnit mimo jiné právě jubilejní biografické medailony, na které se, navzdory velké vstřícnosti editora nedostalo ve společenskovědné řadě Zpráv náležitého místa.

Všechna významná jubilea členů a sympatizantů VSMO ovšem předseda vzpomíná postupně během roku vždy na začátku schůzí výboru Společnosti, aby tak dodržel pravidlo, které, spolu s jinými pravidly, zavedl do programového protokolu schůzování po zvolení do funkce. Patří totiž k dobré tradici mít na paměti jubilea živých i zesnulých zasloužilých osobností vlastního kulturního okruhu a při vhodných příležitostech jim vzdát úctu a dík za jejich podíl na existenci Společnosti.

Die Universität Wien
verleiht auf Beschluß des Kuratoriums den
HERDER-PREIS
der von der Alfred Toepfer Stiftung F.V.S. Hamburg
für verdienstvolles Wirken
im Sinne einer friedlichen Verständigung
unter den Völkern
zur Verfügung gestellt wurde
für das Jahr 2003

HERREN PROF. DR.
Ludvík Václavěk
OLOMOUC/TSCHECHISCHE REPUBLIK

Die Ehrung gilt einem Wissenschaftler
von europäischem Rang.
Mit Weitblick widmet er sich der deutschen Literatur
des 20. Jahrhunderts, der deutschsprachigen Literatur
aus Böhmen und Mähren sowie
der jüdischen Literatur.

Als hoch geachteter Lehrer hat er
Generationen tschechischer Studierender
in die deutsche Literatur eingeführt.
1989 fand er Anerkennung seiner Verdienste
um die Wissenschaft, als er nach 21 Jahren wieder am
Lehrstuhl für Germanistik an der Philosophischen Fakultät
der Universität Olomouc arbeiten konnte.
1994 wurde er Lehrstuhlinhaber. Seine Unerschrockenheit
und Unnachgiebigkeit unter politischem Druck
machten ihn zum Vorbild als Wissenschaftler
und zur moralischen Instanz.

Diese Urkunde ist ausgestellt
am Tage der feierlichen Übergabe des Preises

WIEN, AM 9. MAI 2003

Greg. Kinnel
REKTOR
DER UNIVERSITÄT

P. H. H. H.
VORSITZENDER
DES KURATORIUMS

Osvědčení o tom, že Spectabilis univ. prof. PhDr. Ludvík Václavěk, CSc., je laureátem Herderovy ceny.

---

kronika

Kalendář výročí členů VSMO v roce 2003

- 12.2. zemřel zaslužitý člen VSMO, vysokoškolský pedagog univ. doc. PhDr. Miloslav Krbec, CSc., III. OP, historik v oboru dějin české literatury, znalec života a díla Josefa Dobrovského, badatel v oboru staroslověnštiny.
- 11.2. Doc. PhDr. Drahomíra Holoušová, CSc., předsedkyně etnografické sekce a členka výboru (*1938).
- 12.2. Bohumila Kühnová, ekonomka výboru (*1943).
- 19.2. MUDr. František Musil: 90. výročí narození (+1. 4. 1984).
- 29.2. Akad. malíř a grafik Ivo Příleský, příznivec: 75. výročí narození (+15. 2. 1994).
- 7.4. PhMr. MUDr. RNDr. Václav Burian, CSc.: 80. výročí narození.
- 9.4. Prof. Václav Stratil, dlouholetý předseda VSMO: 10. výročí úmrtí (*6. 9. 1911).
- 9.4. Prof. Vincenc Prasek, zakládající člen: 160. výročí narození (+31. 12. 1912).
- 21.4. Karel Morav: 10. výročí úmrtí (*18. 1. 1906).
- 11.5. Univ. prof. MUDr. Jaroslav Jezdinský, CSc.: 75. výročí narození.
- 25.5. JUDr. Václav Kupka, předseda sekce a člen výboru: 70. výročí narození.
- 20.6. Růžena Hrbková, etnografka: 10. výročí úmrtí (*24. 4. 1904).
- 27.6. Ladislav Talanda, předseda sekce genealogicko-heraldické: 80. výročí narození.
- 20.7. Prof. PhDr. Václav Nešpor, zasl. člen: 120. výročí narození a 30. výročí úmrtí (9. 9.).
- 29.7. Ing. František Liber, pokladník výboru a em. předseda numismatické sekce (*1938).
- 22.8. PhDr. Milan Tichák, místopředseda VSMO: 70. výročí narození.
- 30.9. Jaroslav Vlach, zasl. člen: 90. výročí narození (+20. 6. 1995).
- 10.10. Univ. doc. PhDr. Ladislav Soldán, CSc., příznivec: 65. výročí narození.
- 22.10. JUDr. et PhDr. Zdeněk Šprinc, CSc., spoluzakladatel Univerzity Palackého a VSMO, vědecký pracovník Vlastivědného muzea a dlouholetý člen výboru Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci: 15. výročí úmrtí (*2. 7. 1919).
- 29.10. Univ. prof. MUDr. Kojecký, DrSc.: 90. výročí narození.
- 24.11. PhDr. Jan Springer: 110. výročí narození a 25. výročí úmrtí (+19. 10. 1978).
- 30.11. PhDr. Jiří Flíček, příznivec: 70. výročí narození (+22. 9. 1985).
- 17.12. Vladimír Gračka, zaslužitý a zakládající člen: 60. výročí narození.

Kalendář nejvýznamnějších událostí VSMO v roce 2003

- Mgr. Bohumír Kolář, předseda Literární sekce a člen výboru VSMO byl jmenován olomouckou osobností roku.
- JUDr. Václav Kupka, advokát a zaslužitý člen výboru VSMO, dřívější předseda sekce výtvarných umění, uspořádal k svému životnímu výročí výstavu vlastní grafické a malířské tvorby. Vernisáž se konala 23. 5. 2003 v 'Galerii 1499', úvodní slovo pronesl Mgr. Bohumír Kolář.
- Spectabilis univ. prof. PhDr. Ludvík Václavek, CSc. se stal laureátem prestižní Herderovy ceny, která je udělována nadací Aloise Toepfera F. V. S. v Hamburku za zásluhy o rozvoj kulturních vztahů v Evropě. Prof. Dr. L. Václavek, CSc., je vedoucím Centra pro výzkum moravské německé literatury, které je součástí katedry germanistiky FF UP. Herderova cena byla prof. Václavkovi předána 9. května 2003 při slavnostním aktu na Vídeňské univerzitě (laureátovi děkujeme za kopii průvodního textu, kterou poskytl předsedovi J. V. Musilovi k uveřejnění v kronice VSMO v rámci Zpráv VMO; ilustrace na s. 68).

- 23. září 1883 se v Olomouci konala ustavující valná hromada, na které bylo vyhlášeno ustavení Spolku českého muzea ve městě, který nedlouho nato byl přejmenován na Vlastenecký spolek musejní v Olomouci. 27. listopadu 2003 ve 14.30 hod. se konala slavnostní členská schůze Vlastivědné společnosti musejní ve Václavkově sále Vlastivědného muzea v Olomouci, na které bylo připomenuto 120. výročí vzniku Vlasteneckého spolku, k němuž se Společnost hlásí jako dědička. Po slavnostním projevu současného předsedy VSMO byli u příležitosti výročí vyznamenáni zasloužilí členové Společnosti – obdrželi medaile a diplomy za přínosnou práci pro Společnost. V 16.00 hod. následovala vernisáž výstavy připravené Vlastivědným muzeem k výročí Vlastivědné společnosti musejní.

Síla tradice.

VSMO oslavila své stodvacaté výročí

Jiří V. Musil, předseda VSMO

V Olomouci se letos 'dožila' významného výročí v jaré a vitální životaschopnosti Vlastivědná společnost musejní, dědička a pokračovatelka tradic nejstaršího českého spolku svého druhu na Moravě, Vlasteneckého spolku musejního.

23. září 1883 se v Olomouci konala valná hromada členů nově zakládaného Musejního spolku při prvním českém muzeu v Olomouci. O dva roky později byl spolek přezván na Vlastenecký spolek musejní. Od roku 1885 začal vycházet tiskový orgán Spolku 'Časopis VSMO'.

Založením Spolku se právě v Olomouci stala Morava následovnicí českého – pražského vzoru, kde bylo založeno první české muzeum 18. dubna 1818 soukromou společností, jejímiž členy byli převážně čechofilní aristokraté. Tiskový orgán pražského muzea začal vycházet dvoujazyčně 1. ledna 1827 jako 'Časopis společnosti vlasteneckého Museum v Čechách' (čtvrtletník) a 'Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museum in Böhmen' (měsíčník).

Moravská kulturní veřejnost nepochybně zná význam a dějiny jubilující instituce, proto se zde zmíníme jen krátce o představitelných peripetiích kdysi věhlasného spolku. POUKÁŽEME NA NĚKTERÉ AKCENTY A OKOLNOSTI, KTERÉ NAROZDÍL OD PRŮBĚHU DĚJIN OBDOBNÝCH INSTITUCÍ V CENTRECH, BYLY SPECIFIKY NEJMĚLŠÍCH DĚJIN DĚDIČKY Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci od roku 1968, jubilující Vlastivědné společnosti musejní v Olomouci.

Významná je především skutečnost obnovení oslavované instituce, ke kterému naneštěstí došlo na prahu období normalizace a jejího přetrvání v normalizačně deformované podobě. Spolky byly zakázány režimem, proto se 'ideové vlohy' Vlasteneckého spolku musely 'mutovat' do Vlastivědné společnosti jako jediné jeho (oprávněné?) dědičky, která je nestátním a nedotovaným občanským sdružením. Její největší hodnotou po téměř dvacetiletém přerušení činnosti byla rychle se obnovující a přitom rychle stárnoucí členská obec věrných členů, z nichž mnozí – včetně předsedy ing. J. Kšíra ad. členů výboru (např. prof. R. Bartochy, jednatele a posledního redaktora ČVSMO) ještě vzpomínali na léta předválečné a krátce poválečné svobodné existence Vlasteneckého

---

kronika

---

spolku. A členská obec je hodnotou prvořadou a nade vše ostatní, co z bývalého Spolku zůstalo. Pozoruhodnost situace byla prokreslena skutečností, že Společnosti bylo umožněno existovat v prostředí, které jí bylo nezákonně zabráno počátkem padesátých let, včetně podivnou cestou získaných téměř osmdesáti tisíc katalogizovaných předmětů a dalšího majetku.

Když se plánovalo obnovení Vlasteneckého spolku po rozpuku 'Pražského jara', nadšení obnovitelé netušili, do jaké společensko politické normalizační atmosféry dovedou své rehabilitační dílo ke 'zdárnému konci'. Význam, tkvící v ideálních a materiálních hodnotách, které vznikly činností členů Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci do padesátých let XX. století a snad trvají dodnes, se rozhodným nástupem 'normalizačního období' poněkud upozadnil. K těm prvním, ideálním, hodnotám patří tradice Spolku, později Společnosti, projevená nejen v podobě kontinuálního vědomí existence instituce, nýbrž průběžně aktuální nabídkou odborných činností, odpovídajících zájmům mnoha set osobností, hlásících se stále k členství v patnácti sekcích VSMO. V tradici Vlasteneckého spolku pokračuje Vlastivědná společnost ve svých aktivitách, činnost v sekcích i její formy, konané pro veřejnost, se nezměnila po desetiletí. Pokud byla v roce 1951 přerušena, stalo se tak na osmnáct let v důsledku protiprávního nátlaku a mocensky prosazeného rozhodnutí, kterým byl získán hmotný majetek Spolku a tak zvaně svěřen do správy státu. Tak bylo protiprávně naloženo s materiálními hodnotami Vlasteneckého spolku.

Jestliže členská základna Spolku byla počátkem 50. let XX. století rozpuštěna 'v souladu se stanovami', tzn. na první pohled z vlastního rozhodnutí, ve skutečnosti se tak stalo po expozici výboru neřešitelné politické tísní a nátlaku ze strany ideologických mluvčích. Opírali se o novou, tehdy ještě neexistující koncepci muzejnictví a o nesmyslné vize zpolitizovaného, mocensky utilitárního pojetí programu rozvoje kultury v lidově demokratickém státu, směřujícím údajně k budování socialismu a komunismu. Tato situace, která se pro Spolek stala těžce stresující existenciální tísní, byla tedy řešena rozpuštěním členské základny.

Majetek Spolku, který představovaly stovky solitérních předmětů a rozsáhlé sbírky geologické, mineralogické, numismatické, etnografické, sbírky porcelánu, skla a kameniny, sbírky historických předmětů, přírodovědné sbírky vč. zoologických, botanických aj. exponátů, byl protokolárně předán zástupcům státu. Předávací protokol obsahoval rozsáhlý seznam téměř osmdesáti tisíc katalogizovaných předmětů, které byly vlastnictvím Spolku a další důležité části spolkového majetku – archiv, knihovnu, pozůstalosti z majetku zakladatelů a mecenášů, mj. také hmotná břemena a závazky spočívající v povinnosti pečovat o hrobku zakladatelů na olomouckém ústředním hřbitově a d. povinnosti. Strana nabývajících, tzn. zástupci místní kulturní správy, se tehdy v popisované smlouvě zavázali k tomu, že sbírky nebudou rozprodány, že bude o ně náležitě pečováno a že předaný majetek Spolku bude řádně opatrován a udržován v dobrém stavu.

Po volbách na členské schůzi v dubnu 1998, kdy autor byl zvolen do funkce předsedy, provedl audit, ve kterém byly všechny tyto skutečnosti zkoumány a ověřovány. Tehdejším vedením Vlastivědného muzea mu bylo sděleno, že závazky předávací smlouvy jsou dodržovány, že katalogizace je dochována jako paralelní forma evidence majetku zavedená dřívejším majitelem Vlasteneckým spolkem musejním.

---

kronika

V současné době však není dostupná ani smlouva obsahující závazky nabyvatele (zástupci státu) vůči postupiteli (Vlasteneckému spolku) s předávacím protokolem, nejsou dostupné ani katalogy.

Pokud naše stručné vzpomínání navozuje v určitých ohledech smutné zamyšlení nad nezhojenými ránami, které jubilující VSMO poškodily v minulosti, nevztahuje se to samozřejmě na hodnocení neutuchající pozitivní činnosti mnoha set členů dnešní Společnosti. Rovněž spolupráce s vedením a složkami Vlastivědného muzea v Olomouci je v současné době na velmi dobré úrovni. Byla zvolena optimální metoda rekatalogizace předmětů z odkazu Vlasteneckého spolku. Členové jsou rozhodnuti své členství každým rokem potvrzovat především systematickou zájmovou prací v sekcích, nejen zaplacením členského příspěvku.

Jak patrně, právě jsme dospěli k možnosti zobecnění jednoho ze základních principů existence takové nestátní a neziskové organizace, kterou je Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci. Tímto principem je motivační princip, který nezpochybnitelně platí jako individuální zákonitost vysvětlující příčinu individuálního členství. Lidé jsou motivováni, tzn. aktivizováni, dynamizováni, uváděni do pohybu směrem k hodnotám, které odpovídají jejich zájmům a uspokojují jejich intelektuální a sociálně kulturní potřeby. V tom – především a patrně jedině v tom – lze dnes spatřovat význam pokračující existence nejstarší české vlastivědné společnosti na Moravě, Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, která 23. září 2003 skromně a důstojně oslavila sté dvacáté výročí svého založení.

Slavnost pozdravili ministr kultury a hejtman Olomouckého kraje, předseda sesterské Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně univ. prof. PhDr. Vladimír Nekuda, DrSc., přijal pozvání a osobně pozdravil olomoucké výročí v podnětné zdravici (1) a předsedovi prof. Musilovi předal pro jubilující pozdravnou adresu a pamětní medaili brněnské společnosti. Výbor VSMO s vděkem přijal také velmi důtklivou písemnou zdravici PhDr. Pavla Michny, rovněž člena výboru MVS v Brně a výkonného redaktora v ČR i v zahraničí vysoce uznávaného ústředního moravského periodika 'Vlastivědného věstníku moravského' vydávaného - spolu s osmi dalšími hodnotnými periodiky - brněnskou Společností (2). Po ukončení slavnostního aktu k výročí VSMO ve zcela zaplněném Václavkově sálu Vlastivědného muzea, který byl spojen s oceněním mnoha zasloužilých členů a příznivců Společnosti, se konala vernisáž výstavy jubileu v největší výstavní prostoře muzea, dřívějším kostele sv. Kláry. Výstava je dokladem, že dobré vztahy mezi oběma institucemi nedoznaly změn po letech. Krajská muzejní instituce, dřívější majetek Vlasteneckého spolku do počátku 50. let, vychází své družce, řekli bychom raději matce, všemožně vstříc. A to bylo oceněno v úvodních projevech vernisáže jak paní ředitelkou muzea PhDr. Miloslavou Hoškovou, CSc., předsedou VSMO, vedoucí Historického ústavu VMO Mgr. Irenou Marií Kubešovou, tak kurátorkami výstavy Mgr. Veronikou Sovkovou a Mgr. Veronikou Hrbáčkovou. Vernisáže se zúčastnilo víc než dvě stě osobností. Velký zájem veřejnosti potvrdil předpoklad, že pojem Vlastivědná společnost muzejní, její minulost a přítomnost, není ani po sto dvaceti letech pojmem neznámým, a že tato tematika se těší zájmu kulturní veřejnosti.

---

kronika

Resümee

Kraft der Tradition. Die Heimatkundliche Museumsgesellschaft in Olmütz beging feierlich ihren 120.

Gründungstag

Jiří V. Musil, Vorsitzender der Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz (siehe weiter VSMO)

Die älteste tschechische Gesellschaft ihrer Art in Mähren, derer Tätigkeit ursprünglich vor allem auf die Völkerkunde und Archäologie orientiert war, erreichte am 23. September den 120. Jahrestag ihres Bestehens. Ihre Tradition prinzipiell charakterisiert den Umschwung der tschechischen Nation und ihr Nationalbewusstsein am Ausgang des 19. und am Anfang des 20. Jahrhunderts und zugleich die Entwicklung in der Zeit nach der Gründung der Tschechoslowakischen Republik, in der Zeit der sog. Zweiten Republik, während des Protektorats Böhmen und Mähren und in der Zeit der Konsolidierung nach dem Zweiten Weltkrieg. Die schlimmste Periode für den ehemaligen Vaterländischen Museumsverein erfolgte anfangs der 50er Jahre, als er durch eine gesetzwidrige Ausübung der öffentlichen Macht liquidiert wurde. Sehr schwache ideologische Quasigründe führten zum Untergang des Vereines und zum Verlust des Vereinseigentums, das bis zu dieser Zeit durch Jahrzehnte erfolgreich geschaffen, fachmännisch entwickelt und bewertet war. Das Entstehen der jetzigen Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz am Ende der 60er Jahre des 20. Jahrhunderts nach fast zwanzig Jahren des Unvorhandenseins war durch ideologische Belastungen gekennzeichnet, die sich in der Zeit der sogenannten Normalisierung der sozialistischen Gesellschaft zeigten. Die allmähliche Wiederkehr der Wiederherstellung der demokratischen Prinzipien der bürgerlichen Gesellschaft nach der „Samtrevolution“ im November 1989 brachte unter anderem eine positive Erkenntnis, dass das, was den größten Reichtum der zeitgenössischen Gesellschaft darstellt, vor allem die gut motivierte alt werdende Mitgliederbasis ist. Das Sachvermögen aber, das scheinbar durch das Übernahmeprotokoll und durch die beim Erlöschen des Vereines im Jahr 1951 abgeschlossene Vereinbarung geschützt war, hat ersichtlich erhebliche Veränderungen erfahren. Es haben sich auch nicht seine Kataloge von mehr als siebenhunderttausend übergebenen Sammlungsgegenständen erhalten, wie es in der erwähnten Vereinbarung festgesetzt war. Es bestätigte sich aber die sozialpsychologische Gesetzmäßigkeit, und das, dass die Kraft der Tradition die Funktion der Motivierung und Engagierung der Persönlichkeiten ist, die freiwillig und mit Freuden aus gemeinsamen Interessen eine Mitgliederbasis der Bürgervereinigung bilden.

Übersetzt von M. Papoušek

Literatura a odkaz:

1. M u s i l, J. V.: Stoletá společnost. Kulturní měsíčník, 1983, roč. 1, č. 7 – 8, s. 7.
2. M u s i l, J. V.: Sociálně psychologické souvislosti tradic Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci: Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci – nositelka tradic Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, roč. 1999, č. 278, s. 55 – 62. ISSN 1212-1134.
3. M u s i l, J. V.: Prof. Josef Ludvík Fischer a dnešek: K 105. výročí narození filozofa, příznivce VSMO. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, roč. 2000, č. 280, s. 76 – 86. ISSN 1212-1134.
4. M u s i l, J. V.: Stodvacáté výročí založení Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci. Vlastivědný věstník moravský, 2003, roč. LV, č. 3, s. 316 – 318. ISSN 0323-2581.
5. M u s i l, J. V.: Slavnost k 120. výročí Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci. Žurnál UP, 2003, roč. 13, č. 11, 12. prosince 2003, s. 4. (Článek obsahuje plný text písemné zdravotní výboru MVS v Brně a zmínky o nejdůležitějších myšlenkách projevu profesora V. Nekudy).
6. Text osobní zdravotní PhDr. Pavla Michny adresované 28. 11. 2003 k rukám předsedy VSMO: „Vážený pane předsedo, srdečně Vám děkuji za udělení pamětního listu jako ocenění mé spolupráce a zásluh o Vlastivěd-

nou společnost. Toto rozhodnutí mne potěšilo tím více, že moje zásluhy jsou ve srovnání s jinými zcela nepatrné a pokud nějaké jsou, pak o vlastivědu Olomouce a celého Olomoucka, tak jak o to již 120 let usiluje Společnost jejíž jste předsedou. Za svého dlouholetého působení v Olomouci - v roce 2004 to bude třicet let - jsem se vždy snažil působit jako jednotící prvek mezi vlastivědou „jih a severu“ naší země. Proto ani za pobytu v Olomouci neopouštím svoji práci v Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně, resp. v redakci Vlastivědného věstníku moravského, kde jsem vždy usiloval a usiluji o to, aby byly zohledňovány zájmy Olomouce, Olomoucka a vůbec celé střední a severní Moravy. Vlastivědná společnost v Olomouci byla brněnské Společnosti vždy vzorem, který jsem se snažil v Brně využít a vhodně aplikovat. Ještě jednou děkuji za ocenění a můj dík, prosím, tlumočte výboru Vlastivědné společnosti. S pozdravem PhDr. Pavel Michna.“

Svět loutek a loutkových divadel

Xenie Sofková, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Na listopad a prosinec 2002 zapůjčilo Vlastivědné muzeum v Olomouci spřátelenému muzeu v polském Sosnowci výstavu z vlastních fondů pod názvem Svět loutek a loutkových divadel. Autorka výstavy a pracovník propagačního oddělení VMO se přímo v Sosnowci účastnili vlastní instalace výstavy, vernisáže, na kterou přijela i ředitelka VMO, a rozhovorů pro tisk a polskou televizi. Výstava vzbudila v regionu velký zájem.

Při vlastní instalaci se spolupracovalo s pracovníkem polského muzea, který při stavbě vitrin pracoval s kartonem. Ten se mohl řezat, ohýbat a zpracovávat různým způsobem, což umožnilo upevnění kulis a loutek jednotlivých výjevů a vytvářelo zajímavou instalaci.

Loutky a kulisy byly soustředěny do pohádkových výjevů a hned u vchodu návštěvníky vítal Don Šajn, nejstarší a největší loutka z fondu VMO, téměř metrová marioneta z 19. století. Protože hlavní postavou každé loutkové hry je Kašpárek, první vitrina představovala výběr Kašpárků z jednotlivých souborů fondu, od 16 centimetrů velkého Kašpárka z „Alšovek“¹ až po 40 centimetrů vysokého Kašpárka, výrobku amatérského loutkářského souboru Sokol Bělidla. A kde jsou Kašpárci, tam nesmí chybět čerti. A těch bylo rovných jedenáct i s jejich pekelnými kotli, které byly na Dekoracích českých výtvarných umělců.² Dále následovala princezna s drakem a princem s krásnými celořezbovanými loutkami olomouckého loutkáře ing. Františka Čecha, Perníková chaloupka, Dlouhý, Široký a Bystrozraký, říše vodníků, sjezd černokněžníků či rytířský turnaj. Představeny byly i kouzelné rekvizity ze souboru ing. Čecha a soubory moravských loutkářů již výše zmíněného Sokolu Bělidla nebo Radovana Kadláčka ze Zábřehu na Moravě, výtvarně velice povedený soubor z 40. let 20. století.

Centrem výstavy bylo domácí loutkové divadélko i s proscénium, jevištěm a kulisami, ve kterém byly instalovány staropražské loutečky, práce potulných výrobců loutek, většinou Němců nebo Francouzů z počátku 20. století, kteří své výrobky nabízeli na pražských tržištích, odtud pramení jejich český název. Vlastní instalace byla doplněna zarámovanými ukázkami kulis a loutkových her, zajímavým souborem plošných loutek a vlastní vitrinu měly samostatné hlavičky loutek.

Výstava byla úspěšná a pro Polsko zároveň jistě zajímavá, protože v Polsku nemá lidové a domácí loutkářství téměř žádnou tradici.

Poznámky:

¹ Loutky vyráběné podle návrhů Mikoláše Alše.

² V posledních desetiletích 19. a začátkem 20. století nastává renesance českého loutkářství. Pro domácí loutková divadla navrhovali loutky i dekorace čeští výtvarní umělci.

Osmdesátiletý Msgre. ThDr. Antonín Huvar OT a jeho publicistická, přednášková a literární činnost

Jiří V. Musil, předseda VSMO – Marcela Musilová, PdF UP Olomouc

Zasloužilý příznivec Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, papežský prelát, farář ve Velké Bystřici a familiár řádu P. Marie Jeruzalémské Msgre. ThDr. Antonín Huvar OT, prezident Mezinárodního sdružení bývalých politických vězňů se sídlem ve švýcarském Curychu, emeritní univerzitní pedagog a nositel řádu T. G. Masaryka (udělil prezident Havel v r. 2000) se 23. července 2002 dožil osmdesáti let. Po stručném zopakování údajů z jeho života se v této vzpomínce zaměříme na přehled jeho přednáškové, publicistické a literární činnosti.

Mons. A. Huvar je zcela mimořádnou osobností se zralým formátem mravného lidství. S plným nasazením příkladně konal a koná pro ideály křesťanství a demokracie při výchově dětí, mládeže a studentů, během výuky katechismu, ve skautu, při duchovní formaci ve farnostech, během pedagogického působení v tajných kursech a výuky posluchačů teologie na univerzitě. V nejtěžších dobách naší nedávné historie obětoval vlastní svobodu těmto ideálům

Narodil se v katolické rodině jako sedmé dítě. Nižší gymnázium studoval v Příboře, po vzniku Protektorátu studoval od kvinty v Ostravě, kde v roce 1942 maturoval s vyznamenáním. Po absolutoriu teologické fakulty olomoucké univerzity v r. 1947 působil ve Vizovicích, kde s pověřením arcibiskupa Matochy vedl mj. mládež v exercičních kursech. 26. září 1948 byl zatčen „pro aktivní činnost s mládeží“ a 6. listopadu téhož roku byl v Uherském Hradišti odsouzen a vězněn. V letech 1948 až 1949 tzn. jako šestadvacetiletý prodělal krutosti pracovních táborů na Mostecku, kde pracoval na šachtách Pluto, Koh-i-nor, Centrum, Nejedlý. Poznal také kruté poměry borské věznice (1949 – 1952, týrání, samoty, korekce) a dalších věznic (Mírov, Mladá Boleslav, Kartouzy), čtyři roky pracoval v uranových dolech (Náchodsko, Tmavý důl, důl hrůzy a smrti – Svatobořice). Když byl propuštěn z vězení, jedenáctý rok po odsouzení, nedostal státní souhlas k duchovní službě. Na obživu si vydělával jako dělník v podniku státního rybářství (9 let), v olomouckých Dopravních stavbách (6 let) a velkomlýně v Jeseníku nad Odrou (6 let). Státní souhlas k duchovní činnosti mu byl udělen na osm let v r. 1967, pak odebrán a znovu udělen až v r. 1982.

---

kronika

Během života takto prožívaného ne z vlastní vůle, života, který byl 'roztříštěn' z nenávistné zlovůle druhých, byl kněz a katolický pedagog ThDr. A. Huvar nucen střídat vlastní profesní povolání výdělečnou činností v neodpovídajícím pracovním začlenění, většinou v rolích pomocného či zaučeného dělníka. Musel se nějak živit a po tvrdých zkušenostech z komunistických kriminálů a pracovních táborů, jejichž program již heslem „práce osvobozuje“ aklamačně připomínal truchlivé dědictví nacistických koncentráků, se nebál manuální práce. Trpkost a bezvýchodnost tohoto údělu snášel obdivuhodně, bez stýskání a uhýbání. Žil duchovně a duševně čistě z pevných základů své osobnosti – rodinné výchovy, duchovní formace, pravdy své víry, následoval dobrou zvěst a nacházel duchovní oprávnění a odměnu. Nezlomili ho, pokračoval vždy ve svém poslání a stále za sebou zanechává hmotné i intelektuální statky jako přetrvávající doklady o své poctivé životní cestě.

Msgr. ThDr. Antonín Huvar

Vždy, i v těch nejtěžších situacích svého života, zůstal věrný svému povolání a vzorně plnil své pedagogické a duchovní poslání. Již na konci teologických studií po válce byl pověřen výukou v rámci obnovovaného skautského hnutí (stejně pak po krátkém oživení po 'Pražském jaru' v roce 1968) přednášel ve skautské Oblastní i Zemské škole v Rajnochovicích a Červeném Hrádku. Tehdy byl také velitelem junáckého tábora na Cábu. Ve svém vizovickém působišti vedl s pověřením arcibiskupa Matochy přípravu ministrantů, přednáškové turnusy pro děti a mládež, také exerciční kursy pro mládež.

Po odsouzení se mu zpočátku dařilo z vězení (Libkovice, Jiřetín) předávat 'motákovým způsobem' referáty pro vatikánský rozhlas. Týkaly se mravního stavu vězňů a jejich 'převychovatelů' (tematika: 'Přítomný společenský i mravní stav v českých věznicích.' 'Jednání a způsoby tzv. převýchovy v současných věznicích'). V padesátých letech (zvl. v době pobytu ve věznicí Kartouzy, zvané 'sing-sing' – v r. 1953) psal samizdatové traktáty: Odvaha, předpoklad přežití, Víra – pomocník v opuštěnosti, Člověk, který se nezná, Čistota duše – základ klidu, Křesťanství – systém naděje, Tvář nové Evropy ad. Studijně se zabýval spisy od Otilie Mosshammerové (Leben Gabe und Aufgabe, Handbuch der relig. Mädchenführung), R. Bourdona (Adolescent rentre ches toi Jesus Christ parlant au coeur du jeune homme), Ch. Dickens (The life of Jesus Christ; for children). Ve věznicích pokračoval ve vzdělávání, a to díky spoluvězňům – profesorům: Dr. J. Krejčímu na borském 'izolovaném oddělení' a oddělení samotek (přednášky z práva, hl. mezinárodního práva), dr. K. Procházkovi (psychologie a parapsychologie), dr. R. Dacíkovi, dr. Hanusovi a dr. Zvěřinovi (morálka), dr. Habáňovi (logika a metafyzika). Během pobytu na Mírově nezaostal ani v edukaci praktických dovedností: vyučil se tam košíkářem.

Prof. PhDr. Josef Maňák, CSc. k trpkému osudu Msgr. A. Huvara nedávno řekl: „Měl jsem v životě štěstí setkat se s tzv. „muklem“ (komunistickým vězněm), který byl za svou

skautskou činnost jako mladý kněz tvrdě potrestán dlouholetým žalářováním. Prošel snad všechny komunistické pracovní tábory u nás, ale neztratil lidskost, optimismus, dokonce ani humor. Velký Člověk!“ (viz s. 16 v publikaci ŠVEC, V.: Životní cesta jako proces výchovy a sebevýchovy: Dialogy s Josefem Maňákem nejen o pedagogice. Brno, Konvoj, 2003. ISBN 80-7302-056-4.)

Po propuštění z vězení zúročoval své prohloubené vědomosti umocněné zkušenostmi a útrapami z věznění v kursech 'tajné university' po boku prof. dr. J. Zvěřiny, kdy přednášel na témata: Ožehavé otázky mládeže, Denní formace, Vybrané stati výchovné z Nového Zákona a také ve skautské letní škole ve Švagrově, kde přednášel na téma Filosofie dějin skautingu. V obdobích, kdy pracoval v manuálních profesích bez státního souhlasu k výkonu povolání duchovního i po udělení souhlasu často přednášel na mnoha místech – zprvu především na Moravě, později byl zván k přednáškám i jinde v republice a v posledním desetiletí přednášel na mnoha místech v zahraničí, především v Německu, Rakousku, Švýcarsku, Itálii (v r. 1992 vedl v Římě kurs pro mládež, na kterém proslovil pět přednášek). Ještě v roce 1989 mu byly rukopisy a také nahrávky přednášek na magnetofonových kazetách (v počtu 200 ks) zabaveny Státní bezpečností. Autor byl účastníkem projevu Msgr. Huvara v rámci diskuse (za přítomnosti rakouské televize) na mezinárodní konferenci pořádané arcibiskupstvím a univerzitou ve Vídni v r. 1994. Rozhlasové stanice Radio Vatikán a rozhlas v Torontu vysílaly již během věznění P. A. Huvara ve 40. letech a po roce 1990 jeho stati Generál Pika, Gentleman a křesťan, Svědectví víry před popravou (o gen. Pikovi, s nímž byl ve společné cele před popravou a mluvil s ním jako kněz – poslední z 'muklů'), Skauting – škola důslednosti ad. Po roce 1990 byl mnohokrát osloven rozhlasem a jeho přednášky, projevy a diskusní příspěvky zazněly mnohokrát na rozhlasových vlnách, což platí rovněž o televizi, do níž byl pozván nejméně pětkrát, vystupoval v různých pořadech týkajících se třetího odboje, mj. byl hostem prestižního pořadu prof. dr. A. Přídala v programu televizní stanice ČT 2. Opakovaně přednášel v katechetických kursech (na konci 60. let a po roce 1990), byl prvním univerzitním pedagogem v oboru křesťanské pedagogiky a katechismu po obnovení činnosti Cyrilometodějské teologické fakulty University Palackého v Olomouci, na které ukončil své působení nedlouho před dovršením 71 let. Mons. Huvar přednášel rovněž na celostátních vědeckých konferencích uspořádaných k nedožitým výročím osobností české pedagogiky (např. k výročím Františka kardinála Tomáška, doc. dr. Cyrila Stejskala) které spolupořádala Vlastivědná společnost muzejní. Vystoupil i v rámci dalších akcí VSMO.

Sdělení o literární činnosti Mons. Huvara omezíme na přehledový výčet jeho nejvýznamnějších knižních publikací. V roce 1971 byla vydána jeho učebnice „Vliv prostředí na utváření charakteru dítěte“ (Toronto: Moravia Publishing, 1970) v souvislosti s jeho tehdejší pedagogickým působením na C. – M. bohoslovecké fakultě, jejíž činnost byla v r. 1968 nakrátko obnovena v Olomouci. V roce 1994 byla vydána upravená verze jeho habilitační práce (rukopis Huvarovy docentské práce byl dokončen v r. 1992, práce byla vědeckými oponenty doporučena jako vyhovující v rámci autorova habilitačního řízení v r. 1993). Následovalo vydání jeho „Hovorů k bratřím v době tísně“, což je podtitul Huvarovy knihy teologických, pedagogických, psychologických a uměnovědných esejů, zamyšlení a úvah z let 1956 až 1995. V kanadském nakladatelství Moravia Publishing byla ve dvou vydáních publikována kniha dokumentů z autorova života pod názvem

---

kronika

„Střepy“ obsahující líčení reálných událostí ze všech období života, působící na čtenáře často tristně a bezvýchodně, v kontrastu s autorovým neutuchajícím optimismem, vyvěrajícím z hodnot jím uznávaných – víry, naděje a lásky. Ukázkou vysoké odbornosti, vyzrálé empirické zkušenosti a teologické moudrosti autora jsou poměrně rozsáhlé texty věnované psychologickým a pedagogickým otázkám edukace, praktického vedení a pastoračního provázení hochů a dívek až do vývojového období 'druhého dětství'. Zatím poslední publikace (*Život žabím pohledem*) přináší autorův pohled na život z různých úhlů pohledu (politického, pedagogického, psychologického i teologického), přičemž inspiračním východiskem byly autorovy pracovní peripetie, konkrétně období jeho práce rybářského dělníka s důvěrně známým horizontem vodní hladiny rybníků, výchozím horizontem žabího pohledu na svět. Právě tak jak jsou strukturovány autorovy verbální projevy, jakou dynamikou se vyznačuje jeho rétorika při přednáškách a homiliích, stejně působí na čtenáře jeho literární dílo. Je živým dokumentem nelehkého a pro většinu lidí nepředstavitelně těžkého života, přitom osudu žitého poctivě naplno a příkladně na vysoké úrovni intelektuální i spirituální.

Přehled nejdůležitějších knižních publikací Mons. A. Huvara

H u v a r, A.: Vliv prostředí na utváření charakteru dítěte. 1. vyd. Toronto: Moravia Publishing, 1970.

H u v a r, A.: Přirozená výchova k vůdcovství: S použitím nadpřirozených faktorů. 1.vyd. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 1994. 314 s.

H u v a r, A.: Záblesky z temného dolu: Hovory k bratřím v době tísně. 1. vyd. Nový Jičín: Kontext, 1995. 158 s.

H u v a r, A.: Střepy jednoho života. 1.vyd. Toronto: Moravia Publishing, 1995. ISBN 0-921863-26-8.

H u v a r, A.: Střepy : Dokumentace. 2.vyd. Toronto: Moravia Publishing, 1996. 425 s. ISBN 0-921863-26-8.

H u v a r, A.: Synci: od kolébky k oltáři. 1.vyd. Olomouc: MCM, 1996. 239 s.

H u v a r, A.: Dívčiny. 1. vyd. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 1997. 293 s.

H u v a r, A.: Otec kardinál Tomášek. In: Musil, J. V. a kol.: Zdroje a prostředky pedagogiky prof ThDr. Františka kardinála Tomáška. 1.vyd. Olomouc: MCM, 1999. 68 s. Na s. 12 – 15. ISBN 80-7266-031-4.

H u v a r, A.: Univ. doc. PhDr. Cyril Stejskal – nezlomený účastník dějin hanby a slávy po roce 1948. In: Musil, J. V. (ed.) aj. Doc. Dr. Cyril Stejskal, 31. 12. 1890 – 10. 9. 1969. 1. vyd. Olomouc: Vlastivědná společnost muzejní, 2001. 80 s. Na s. 15 – 18. ISBN 80-238-7360-1.

H u v a r, A.: Život žabím pohledem. 1. vyd. / monografie na CD-ROM/, 2003. 750 s.

Resümee

Der achtzigjährige Msgr. ThDr. Antonín Huvar OT und seine Publikations-, Vortrags- und

Literartätigkeit

Jiří V. Musil, Vorsitzender von VSMO – M. Musilová, PdF UP Olomouc

Monsignore ThDr. Antonín Huvar OT, ein Gönner und Mitarbeiter von VSMO, der sein achtzigstes Lebensjahr am 23. Juli 2002 vollendete, hat an den fachmännischen und wissenschaftlichen Seminaren vortragen und in den Sammelschriften von VSMO publiziert. Die kommunistischen Machthaber erteilten ihm nicht die Bewilligung zur Ausübung des priesterlichen Berufs in der 50er Jahre. Er wurde für seine Arbeit mit der Jugend in der Pfadfinderschaft JUNÁK und SKAUT, die als staatsfeindlich qualifiziert war, zu viel Jahre

dauerndem Kerker verurteilt. Er war in schwersten Strafanstalten (einschließlich der Urangruben in Sankt Joachimsthal) eingekerkert. Er konnte auch nicht nach seiner Freilassung sein Beruf ausüben und arbeitete als Arbeiter in manchen Betrieben unter Aufsicht der Staatssicherheit. Erst nach der „Samtrevolution“ kehrte er zu seinem Priesterberuf wieder. Er lehrte dabei Pädagogik an der Theologischen Fakultät von Cyrill und Methodius der Palacký-Universität in Olmütz. Er wurde zum Papstprälat ernannt und zum Präsident der Internationalen Vereinigung der ehemaligen politischen Häftlinge mit dem Sitz in Zürich gewählt. Am Anfang der 90er Jahre schrieb er mehrere Bücher. Er ist bekannt als Autor vieler fachmännischen Abhandlungen, gemeinverständlichen Artikel und Vorträge, in denen er sich mit brennenden moralischen, politischen und gesellschaftlichen Themen der zeitgenössischen Gesellschaft befasste.

Übersetzt von M. Papoušek

MUDr. Oldřich Juryšek jubiloval. K osmdesátinám vlastivědného pracovníka a onkologa

Jiří V. Musil, předseda VSMO

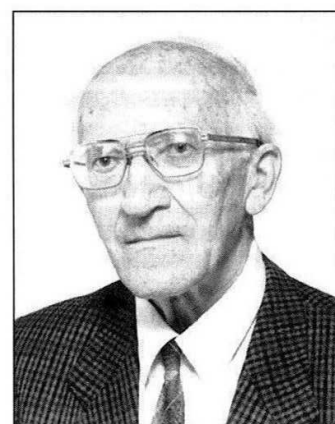
Osmdesátého výročí narození se 4. března 2002 dožil MUDr. Oldřich Juryšek, jeden z předních československých onkologů a organizátorů lékařské onkologie, významný vlastivědný pracovník a člen výboru VSMO v Olomouci.

Jeho otec pocházel ze čtyř dětí koláře a chalupníka v Chomoutově, který byl kapelníkem kůru v Horce nad Moravou. Maminka pocházela z pěti dětí chalupníka a tkalce v Přemyslovicích.

Narodil se v Žižkových kasárnách pod olomouckým dómem. Otec, který byl vyučený sedlák a za první světové války ohňostrůjce – dělostřelec, byl v letech 1918–1947 (vyjma Protektorátu) důstojníkem československé armády, před důchodem ve funkci zástupce velitele sborové zbrojnice. Matka byla v domácnosti. Měl dva bratry.

Obecnou školu vychodil v Olomouci – Nových Hodolanech (1928 – 1933), potom studoval na nejstarším českém gymnáziu na Moravě (Slovanské gymnázium), kde maturoval v roce 1941. Po maturitě se stal figurantem Katastrálního úřadu v Olomouci a potom krátce působil jako úředník curkvaru v Holicích. Od února 1942 byl nuceně nasazen na 39 měsíců ve Wiener-Neustädter Flugzeugwerke. Prodělal 115 leteckých náletů na Wiener Neustadt a Vídeň, v tomto období byl týden vězněn gestapem. Unikl z transportu do Dachau. Po konci druhé světové války působil měsíc jako úředník Hospodářského úřadu v Olomouci.

V červnu 1945 byl přijat na Lékařskou fakultu Karlovy univerzity v Praze. 23. února 1948 se účastnil pochodu vysokoškoláků na Pražský hrad na protest proti připravovanému komunistickému puči. Univerzitní studia absolvoval v roce 1949. Titul MUDr. mu byl udělen v Karolinu při promoci 17. prosince 1949.

MUDr. Oldřich Juryšek

---

kronika

S manželkou Marií roz. Dvořákovou se oženil v roce 1951, mají dvě děti, které vystudovaly medicínu; syn Oldřich, nar. 1952, je stomatolog a dcera Jitka, nar. 1956, je praktickou lékařkou. Z obou manželství dětí mají čtyři vnučky. Manželka působila jako vedoucí mzdové účtárny OÚNZ v Olomouci a zemřela v roce 1984.

Od února 1950 byl zaměstnán v Okresním úřadu národního zdraví v Bruntále jako sekundární lékař interního oddělení tamní nemocnice. Během základní vojenské služby působil ve funkci vedoucího lékaře hematologické laboratoře Ústřední vojenské nemocnice v Praze. Potom se vrátil na Bruntálsko, kde pracoval jako sekundární lékař zprvu v lázních Karlova Studánka, později působil postupně v různých odděleních nemocnice v Bruntále, některá z nich vedl. V dubnu 1956 byl jmenován vedoucím odboru zdravotnictví Okresního národního výboru, později ředitelem Okresního ústavu národního zdraví, vedoucím okresní onkologické poradny, posudkovým lékařem Okresní vojenské správy v Rýmařově. Byl zvolen místopředsdou Čsl. červeného kříže a v ROH zastával postupně různé funkce, nakonec také funkci předsedy závodního výboru.

V roce 1957 absolvoval odbornou studijní cestu do Polska se stáží ve varšavském Institutu Marie Curie-Sklodowské, která ho inspirovala k celoživotnímu intenzivnímu vědeckému zaměření na onkologii.

Prvního března 1958 byl odvolán z pěti okresních funkcí, protože odmítl podepsat přihlášku do KSČ.

V roce 1958 složil atestaci v oboru vnitřního lékařství I. stupně a v oboru organizace zdravotnictví. Od 1. dubna 1958 byl jmenován sekundárním lékařem radioterapeutického oddělení Krajského ústavu národního zdraví v Olomouci, pak posudkovým lékařem OÚNZ Olomouc a předsdou Městské a okresní posudkové komise sociálního zabezpečení, později zástupcem předsedy Krajské posudkové komise sociálního zabezpečení. Byl také závodním lékařem ONV v Olomouci a později vedoucím lékařem okresního onkologického oddělení olomouckého OÚNZ.

Od 1. července 1964 byl pověřen funkcí krajského lékaře – statistika a vedoucího organizačně metodického oddělení KÚNZ v Ostravě. V té době byl členem vědecké rady Ministerstva zdravotnictví.

Koncem září 1969 byl ministerstvem vyslán jako stipendista Světové zdravotnické organizace (WHO) na půl roku do kurzu epidemiologie a zdravotnické statistiky na Londýnské univerzitě. Pracovní úvazek v Ostravě ukončil 31. ledna 1984. Od 1. února téhož roku byl jmenován vedoucím centra klinické onkologie v OÚNZ Olomouc, kde působil do 30. 6. 1986. Ve stejném roce odešel do starobního důchodu. Přesto byl jako zkušený odborník v oboru organizace a statistické evidence pověřen 1. prosince 1986 založením oddělení zdravotnických informací a statistiky Fakultní nemocnice v Olomouci, kde působil jako vedoucí lékař. Dalších šest let působil jako školitel desíti ředitelů (lékařů) nemocnic z Vietnamské republiky ročně v rámci jejich půlročních stáží. Tento pracovní poměr ukončil k 31. prosinci 1994.

Prioritní význam a značný publicistický ohlas doznalo založení 'Národního onkologického registru' v Ostravě, na němž se spolu s dr. Juryškem podíleli prof. Macháček, přednosta onkologické kliniky FN v Olomouci a prim. Beška, dř. přednosta ostravské onkologie.

O vlastní vědecké práci v nejvýznamnějším oboru svého medicínského působení, ve kterém se jubilant nejvíc výzkumně zasloužil během své letité odborné kariéry, publikoval formou přednášek a v kontextu různých statí:

---

kronika

„V oboru onkologie jsem pracoval od roku 1956 v OÚNZ Bruntál, v r. 1958 jsem založil onkologické oddělení polikliniky OÚNZ Olomouc a vedl je do června 1986. Celou dobu v rámci kraje Olomouckého jsem vykazoval nejvyšší počet hlášených onemocnění zhoubným nádorem. Ze 123 okresů Československa kolísal olomoucký okres ve výskytu onkologických onemocnění mezi 6. a 14. místem. Po mém odchodu klesl v tomto pořadí až na 54. místo, což svědčí v prospěch kvality a důslednosti mnou uplatňované depistážní metodiky. Zavedl jsem evidenční karty nemocných s číselnými kódy slovních údajů. Spolupracoval jsem na formulaci a edici formuláře onkologického hlášení, jsem spoluautorem konsignace převodu onkologických hlášení do počítačové evidence a autorem okresního onkologického registru a později registru krajského. Ve shodě s klasifikací Světové zdravotnické organizace jsem vypracoval publikaci Mezinárodní klasifikace nemocí – onkologie (1976), tj. morfologie nádorů. Spolupracoval jsem na vydání českého znění decenální Mezinárodní klasifikace nemocí. Dále jsem vypracoval jmenný seznam onkologických nemocných z okresu Olomouc od 1871 (nachází se v mém soukromém archivu), a to na základě prostudování matričních dokladů, onkologických hlášenek dokladů klinik a oddělení FN a celého archivu biopsií a pitevních protokolů patologie a soudního lékařství. Založil jsem archiv chorobopisů zemřelých na základě onkologického onemocnění (jediný v naší republice), který obsahoval víc než 27 tisíc evidenčních jednotek. Po mém odchodu do fakultní nemocnice přestal být doplňován. Nadto byl v rozporu s předpisy pro archivaci uložen v objektu v zátopovém území Olomouce na Lazcích, takže byl při potopě v r. 1997 zničen. V registru mám přes 15 tisíc opisů pitevních protokolů na kartách o rozměru 14 x 10 cm od první pitvy v roce 1906. Na kartách podle víc než dvou set ulic města Olomouce je zaznamenáno víc než 27 tisíc onkologických nemocných. Pro celý okres je jich víc než dvojnásobek. V evidenci mám přes 3000 případů, kdy nemocní měli víc než jeden druh zhoubného nádoru. V městě Olomouc mělo 1110 manželských párů nádorové onemocnění. Zhoubným nádorem od r. 1871 dodnes onemocnělo 282 lékařů v místě. Je zpracována tabulkově nemocnost a úmrtnost podle jednotlivých 200 vesnic okresu Olomouc. Jako první v republice jsem nemocnost na nádory podle krajů, okresů a obcí okresu Olomouc vyhotovil ve formě map (výši nemocnosti jsem vyjádřil graficky různým šrafováním nebo barevně). Na plánu města Olomouce je z tohoto hlediska situace jednotlivých domů – u každého domu je uveden počet nemocných od doby, kdy byl dům postaven a od kdy je prováděna registrace příčin úmrtí. Na evidenčních kartách je uvedena pozitivní onkologická pokrevní i nepokrevní anamnéza. Nemocnost byla dosud publikována u diagnóz: žaludek, slinivka břišní, tlusté střevo, konečník, játra, hrtan, průdušky a plíce, kostra, ženský prs, ledviny, děloha, mozek, podvěsek mozkový, štítná žláza, kůže, zhoubné lymfony, plazmocytom, lymfogramulom, lymfatická leukémie.“

Výzkumná aktivizace MUDr. Oldřicha Juryška v daném směru však významně přesáhla i hranice Československa. Byl k ní vyzván předsedou Mezinárodní asociace pro výzkum psychotroniky před několika desítkami let. Začal se proto zabývat problematikou onkologické nemocnosti ve vztahu k geopatogenním zónám (geoanomáliím). Jeho práce byly předneseny na celosvětových kongresech psychotroniky v Monte Carlu, Praze, Tokiu, Bratislavě a v Sao Paulu. Citace jeho výzkumných prací a odkazy na vědecké poznatky

---

kronika

---

jubilanta najdeme mj. v publikacích: Geopatogenní zóny a rakovina (Ing. Chmelař – RNDr. Chmelař, Žďár nad Sázavou, 1996, s. 15 a 142), Geopatogenní zóny (RNDr. Bienik, CSc.,¹ Bratislava, 1989, s. 37 – 44), Perspektivy telepatie (RNDr. Rejdák – Drbal, Praha 1995, s. 190 – 191), Psychotronika pro každého (Janča, Praha, 2001, s. 75), Zdravé bydlení (Žert – Stockmann – Juryšek – Sándor, Olomouc, 2000, s. 67, 83, 261 – 266).

Nutno dodat, že při zkoumání vztahu incidence onkologických onemocnění a geonómálií s dr. Juryškem spolupracoval a výsledky spolu s ním publikoval rovněž ing. arch. RTDr. Zdeněk Gardavský, uznávaný odborník v oboru historické architektury a psychotronik.

Z. Gardavský (1983) se k iniciativnímu podnětu, hypotézám, preciznosti badatelské práce a kvalitě metodiky O. Juryška vyjádřil velmi pochvalně:

„Závažné podezření dr. Juryška, okresního onkologa v Olomouci, že vysoký výskyt onemocnění na novotvary v Olomouci souvisí s množstvím podzemních vodních toků, bylo podnětem k detailnímu průzkumu vybrané sídelní lokality. ... Dokonalý územně - statistický podklad dr. Juryška o výskytu nádorových onemocnění, umožnil výběr vhodného území v prostoru 'Letná'.“²

K výzkumu dr. O. Juryška se v roce 1983 uznale vyjádřil rovněž PhDr. Zdeněk Rejdák, náš přední psychotronik:

„Centrum klinické onkologie pod vedením okresního onkologa, MUDr. O. Juryška, shromáždilo z okresu Olomouc údaje o onkologicky nemocných za léta 1871 – 1976, vznikl soubor o téměř 32.000 nemocných.“³

Zcela odlišnou oblast vrcholné a letité angažovanosti MUDr. O. Juryška představuje jeho podílení se na organizátorské, ediční a statisticko-evidenční činnosti, spojené s prací výboru Vlastivědné společnosti muzejní a především ve dvou sekcích této Společnosti: 1/ v sekci Slovanského gymnázia a 2/ v sekci Česká reálka (je spoluzakladatelem obou sekcí). Jubilant je desetiletí členem výboru VSMO a v roce 1987 byl zvolen poprvé předsedou sekce Slovanského gymnázia. Již předtím byl také členem výboru obou sekcí. V současné době – po sjednocení obou jmenovaných sekcí do sekce jediné – byl opět zvolen do funkce předsedy sjednocené sekce Slovanské gymnázium-Česká reálka. Jako iniciativní a organizačně velmi způsobilý absolvent Slovanského reálného gymnázia v Olomouci byl jmenován opakovaně členem Sboru pro oslavy, a to u příležitosti 90. a 100. výročí založení ústavu. Byl zvolen rovněž předsedou Slavnostního výboru a předsedou adresní komise 100., 125., 130. a 135. výročí Slovanského gymnázia (tehdy rovněž 100. výročí založení České reálky). Je autorem Adresáře absolventů SGO vydaného VSMO v r. 1987, tzn. autorem katalogů a správcem profesorských a absolventských seznamů a adresářů Slovanského gymnázia, České reálky a také bývalých ústavů, dnes organizačně zaštitěných Slovanským gymnáziem: 1/ Českého státního dívčího reálného reformního gymnasia a 2/ Řádového dívčího reálného gymnasia s učitelským ústavem Kongregace sester dominikánek v Olomouci-Řepčíně. Na adresářích, katalogích a seznamech uvedených škol průběžně pracuje, doplňuje data o změnách, takže díky jeho zásluze a aktivizaci vyžadující přesnost, důslednost a velkou péči, jsou dotčené soubory dokumentů neustále aktualizovány – jsou 'up to date', jak by dnes řekl rodilý Moravan. Byl členem redakčních rad sborníků vydaných k příležitosti oslav uvedených vyšších středních škol a hlavním redaktorem profesorských a absolventských seznamů ve všech jubilejních sbornících.

---

kronika

Při návratech do gymnasiálních léta snad nejvíc vzpomíná na to, že po celou dobu od primy do oktávy 'fiškusoval' u prof. Josefa Fuky (později univ. profesora a děkana Přírodovědecké fakulty UP) ve fyzikálním kabinetu a neopomene se skromností sobě vlastní dodat, že „rovněž v matematice byl velmi dobrý, ba dokonce třetí nejlepší.“

Od roku 1950 je členem Českého rybářského svazu, zapsaným v místní organizaci Domašov nad Bystřicí, kde absolvoval kurz rybářských hospodářů a zastával patnáct let funkci jednatele. Kromě toho v rybářském svazu působil jako vedoucí odboru čistoty vod, vedoucí rybářské stráže, byl rybářským patologem.

Publikační a přednášková činnost MUDr. O. Juryška

Jubilant je autorem desítek článků a statí především v lékařském vědeckém a odborném tisku. Napsal také dosud nevydané 'Dějiny Olomouce 1055 – 1920' a 'Dějiny Kláštera Hradiska'. Je autorem seznamu pojmenování olomouckých ulic od 14. století, v době rakousko-uherské monarchie, za první republiky, Protektorátu, po roce 1945, po roce 1948 až do roku 1989. Přísluší mu rovněž autorství dosud nepublikovaného seznamu olomouckých vyšších úředníků a církevních hodnostářů, obsahující jmenný výčet zdejších purkmistrů, purkrabích, magistrů civium, fojtů, bürgermeistrů, Rätselfaistrů, primátorů, starostů od r. 1130 do současnosti, seznamu biskupů a arcibiskupů od r. 1063 do současnosti, seznamu opatů na kláštere Hradisku od 1078 do 1784. Sestavil rovněž seznam olomouckých úředních knížat a markrabat v letech 1054 – 1405.

Doktor Juryšek přednášel na několika mezinárodních lékařských a psychotronických konferencích v zahraničí i doma. Ačkoliv byl zván na konference do Japonska a Jižní Ameriky, nebylo mu uděleno vízum a z devizových prostředků 'nemohl' být uvolněn potřebný obnos 200 dolarů. Přednášel a přednáší na seminářích a konferencích Československé lékařské společnosti J. E. Purkyně, České společnosti pro dějiny věd a techniky RVS ČR a na pravidelných schůzích Sekce dějin lékařství VSMO.

V březnu 1958 byl MUDr. O. Juryšek pověřen prováděním úřední lékařské kontroly 'Listů o prohlídce mrtvých' v rubrice 'Prvotní příčiny smrti' na matričním oddělení MěstNV, dnes Magistrátu města Olomouce.

Veřejná hodnocení a ocenění práce MUDr. O. Juryška

Doktor Juryšek, důsledný a svědomitý vlastivědný a medicínský badatel, právě tak jako precizní demograf a statistik, byl za svou práci opakovaně vyznamenán a oceněn. Obdržel 'Čestný diplom za budování socialistického zdravotnictví v okrese Bruntál', 'Čestný diplom' za činnost na úseku sociálního zabezpečení ONV Olomouc, pamětní medaili za práci pro Fakultní nemocnici Olomouc, pamětní medaili za práci pro Vlastivědnou společnost muzejní v Olomouci, je nositelem 'Čestného odznaku III. stupně za záslušnou a obětavou práci v rybářství', VSMO mu udělila čestné uznání za obětavou činnost. V roce 2002 ho předseda VSMO navrhl a na základě usnesení výroční členské schůze a výboru Společnosti jmenoval čestným členem Vlastivědné společnosti. V roce 2003 obdržel za obětavou a přínosnou práci pro Společnost pamětní diplom u příležitosti 120. výročí vzniku VSMO.

Odkazy, literatura:

1. B i e n i k, J.: Geopatogenní zóny I. Bratislava: Eko-konzult, 1999. ISBN 80-88809-57-6.
2. G a r d a v s k ý, Z.: Technická problematika geopatogenních zón v Olomouci. In: V. International Conference on Psychotronics Research. Vol. 2. Bratislava: Dom techniky ČSVTS, 1983, s. 125 – 138.
3. R e j d á k, Z.: Negativní vliv geopatogenních zón na organismy. In: V. International Conference on Psychotronics Research. Bratislava: Dom techniky ČSVTS, 1983, s. 203 – 209.
4. J u r y š e k, O.: Epidemiological Research of Malignant Tumors in Dependence on Place of Residence. In: Proceedings III. International Conference on Psychotronics Research. Vol. II. Tokyo: 1977, s. 476 – 480.
5. J u r y š e k, O.: Geopatogenní zóny, jejich zjišťování, mapování a vliv na zdravotní stav. In V. International Conference on Psychotronic Research. Vol. 2. Bratislava: Dom Techniky ČSVTS, 1983, s. 123 – 124.
6. J u r y š e k, O.: Seznam a adresář absolventů Slovanského gymnázia v letech 1918 – 1953. Olomouc: Slovanské gymnázium, 1989.
7. M u s i l, J. V.: Slovanské gymnázium a Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci. In: ... vzděláván budiž ... Olomouc: Slovanské gymnázium, 2002, s. 261 – 270. ISBN 80-238-9308-4.

Resümee

Der Jubilar MUDr. Oldřich Juryšek. Zum achtzigsten Geburtstag eines heimatkundlichen Mitarbeiters und Onkologen.

Jiří V. Musil, Vorsitzender von VSMO

Der Ausschuss der Heimatkundlichen Museums-gesellschaft in Olmütz hat den achtzigsten Geburtstag des international anerkannten Wissenschaftlers, MUDr. Jaroslav Juryšek feierlich begangen. Er erfüllte in seinem fachmännisch und menschlich reichen Leben eine Reihe bedeutender Funktionen. Er war z. B. Bezirksvorstand für Gesundheitswesen in Bärn, später wurde er zum Onkologievorstand und allmählich zum Bezirks- und Kreisfachmann auf dem Gebiet der Onkologie. Auch das Ministerium für Gesundheitswesen schätzte die Mitarbeit dieses Experten und Gründers des onkologischen Musterregisters hoch. Er hat Vorträge an gesamtweltlichen und heimischen Wissenschafts- und Fachkonferenzen gehalten. Er ragte als erfahrener Statistiker, Demograph, aufopfernder Organisator und Redakteur der meisten Nachkriegsalmanache und Jahresfeier des Slawischen Gymnasiums in Olmütz hervor. Er ist Autor einer Reihe publizierten Arbeiten und auch bis jetzt nicht veröffentlichten Arbeiten. Er genießt ein internationales Renommee im medizinischen Fachschrifttum. Die verdienstvolle Tätigkeit des Herrn MUDr. Oldřich Juryšek war vielfach gesellschaftlich geschätzt.

Übersetzt von M. Papoušek

Šedesátiny Vladimíra Gračky

Jiří V. Musil, předseda VSMO

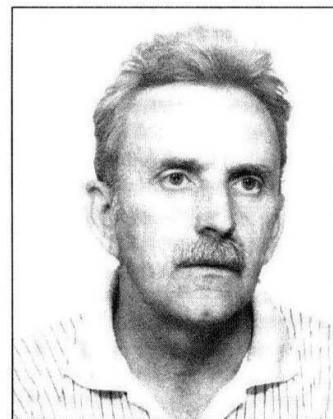
V dobrém životním rozplození, somaticky i psychicky plně komponován, se šedesátého výročí narození dožil významný a populární olomoucký badatel, malíř a spisovatel Vladimír Gračka.

---

kronika

Jubilant, který je v současnosti čerstvým dědečkem, žije s manželkou a dvěma dcerami na Svatém Kopečku v příkladné rodinné pospolitosti. Je letitým pracovníkem Vlastivědného muzea v Olomouci. Dříve, dokud tzv. 'Přemyslovský palác' byl ve správě muzea, vykonával Vladimír Gračka velmi úspěšně funkci kurátora či vedoucího této lokality. Na střední Moravě žijí také jeho dva bratři s rodinami. Sourozenci Gračkoví se vyznačují poučeným vztahem k historii, vlastivědě, výtvarnému umění, památkám a starožitostem se sklonem k sběratelství. Nadto se u všech projevuje výtvarný talent, věnují se především krajinomalbě, malbě zaměřené na architekturu a v jejich tvorbě neschází ani figurální náměty. V rodové tradici se nazapomíná na praprabábu, která v dívčím věku byla Josefu Mánesovi, žijícímu na pozvání hrabat Sylva-Taroucců v zámku v Čechách pod Kosířem (pol. XIX. stol.), modelem k dívčí postavě znázorněné na obraze 'Líbánky na Hané'. Není divu, že vznikly řeči o bližším vztahu malíře a jeho modelky. Jubilantova fyziognomie ovšem nepochybně zaujme poněkud nehanáckými znaky. Rodina Gračkova žila v Pavelčákově ulici centru Olomouce, a tak malý Vladimír postupně absolvoval proslulé okolní školy, jimiž byly 'voršilská' (Partyzánská) obecná škola, 'měšťanky' Macharova a Na Hradě, z níž vyšel v r. 1952. Ve svých povídkových autobiografických reflexích výstižně zachytil toto období svého života. Vyučil se spojovým montérem. 'Škola života' ho zavedla po otevření hranic v roce 1968 do světa. Během dvou let (1968 – 1970) procestoval Rakousko, NSR, Anglii, Portugalsko a snad nejdéle žil v Jihoafrické republice. Dokázal se uživit a vlasti nikdy ostudu neudělal. Že se jeho svobodná volba svobodného občana nelíbila po návratu jistým pánům ze státní bezpečnosti, bylo očekávatelné. Musel opustit obor, ve kterém se vyučil. Pracoval potom zprvu jako pomocník při opravách památek. Během tohoto období se dokonce vyučil v oboru zedník – památkář a po ukončení svého 'učení' v roce 1972 docílil, díky své zručnosti a především bystrému zraku (doslova i přeneseně), vysokého tarifního zařazení. Vladimír Gračka se totiž při své práci snažil situaci rozumět i v obecnějším kontextu doby, architektonického stylu a výtvarného pojetí a promýšlel ji z těchto a dalších aspektů. Promyšlená metodika práce ho pak často přiváděla k 'tušení objevů' a nakonec k objevům samotným. Mluvíme-li ještě o škole, nesmíme zapomenout ani na další významný vzdělávací krok, který Vladimír Gračka učinil tím, že se nejen dal zapsat na průmyslovou školu stavební v Lipníku nad Bečvou, ale že po příslušné řádce let dojíždění do této školy (dnes se tomu říká kombinované studium, kdy člověk studuje při plném pracovním nasazení v zaměstnání) náležitě absolvoval (maturoval v roce 1982). Vladimír tak profesionalizoval svůj dobře motivovaný vztah k oboru činnosti – dokázal o ní nejen přemýšlet na základě estetického poznání a manuálního uchopování, nýbrž dokázal odvozovat své poznávání rovněž od 'nahlížení' technických principů toho, co poznával. Nikdy nebyl pouhým amatérským snílkem. Od počátku sedmdesátých let náš oslavenec spolupracoval s řadou předních olomouckých i mimo olomouckých odborníků památkové péče – nejvíc si snad liboval při rekonstrukci Přemyslovského

Vladimír Gračka

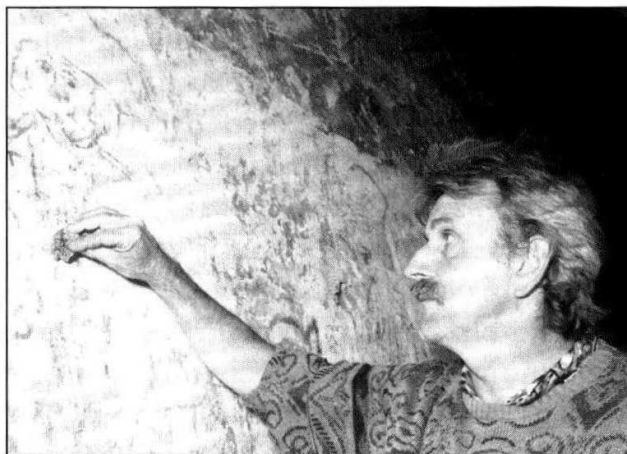
kronika

---

paláce a muzejních budov. Neabsentoval ani při náročných a citlivých aktivitách spojených s památkovým průzkumem. Absolvoval nespočet těchto stavebně historických výzkumů, a to především v Olomouci, ale i v bližším a vzdálenějším okolí. Spolupracoval s vysoce renomovanými odborníky – PhDr. Josefem Bláhou, PhDr. Slavomírou Kašpárkovou, PhDr. Ivo Hlobilem, PhDr. Pavlem Michnou, docentem PhDr. Pavlem Zatloukalem, PhDr. Jaroslavem Štulcem, PhDr. Dobroslavem Líbalem, ing. arch Zdeňkem Hynkem, ing. arch Antonínem Škamradou, ing. arch. RTDr. Zdeňkem Gardavským, CSc., PhDr. Vítem Dohnalem, CSc. a řadou dalších. Vykonal rovněž mnoho soukromých výzkumů a sond, které právě tak jako 'tematicky apriorně zaměřené' vycházky a pochůzky přinášely mnoho drobných i rozsáhlejších a významnějších objevů, znovunalezení a odhalení. Také tím velmi a někdy zcela mimořádně prospěl kulturnímu a historickému povědomí o objektech a lokalitách. O svých nálezech zpravidla důsledně publikoval, je autorem šesti desítek článků a rozsáhlejších pojednání (jejich soupis pro nedostatek místa uvedeme jindy). Kromě lásky vyznávané průběžně svým nejbližším v Olomouci a Olomouci jako takové (zvláště tihne k Michalskému vršku, kde jej můžete denně vídat nebo potkávat, a to nejen při cestách do práce), pojal do svého srdce hned po Olomouci také Vídeň a Krakov. Sbírá artefakty staré architektury – cihly, kování ad. S blížícím se kulatým životním výročím bilancuje a chystá vydání čtvrté knížky o minulosti a pamětihodnostech rodného města.

Vladimír Gračka je příkladem zvláštního citového a postojového komplexu, který je zván lokálpatriotstvím: miluje své rodné město nadevše. Aby své rodiště mohl mít rád ještě víc, stále se o něm poučuje, vzdělává. Je dokladem toho, jakého formátu může nabýt 'projikovaná sebeidentita' v tom nejpozitivnějším psychologickém významu.

O tom, že i nepřehlédnutelná osobnost Vladimíra Gračky procházela ztrátami a zisky během peripetií času, zcela příkladně svědčí jubilantova poslední životní dekáda. Na tomto místě našeho sdělení je nutno pochvalně říci, že se nám Gračkův poslední vývoj jeví jako příkladně ziskový. V jeho životě jsme zaznamenali určité zakolísání v důsledku otřesu způsobeného mu iluzorními hlasy sirén. Funkce sirén byla zastoupena falešnou vidinou 'otřásání' zlatého telete v podobě nálezného za domnívaně objevený poklad. Dokázal se však v nelehké a tíživé životní situaci rozhodnout a normalizoval se do své nejnosnější tvářnosti, jaká mu po desetiletí nejvíc slušela a činila z něho vcelku únosného a přitažlivého partnera v dialogu, také vítaného účastníka či raději vůdce objevitelských cest v olomouckém historickém terénu. Teorie chaosu aplikovatelná i pro psychickou ontogenezu oslavence zde byla opět jednou potvrzena. Katastrofický 'flag' /záhyb/ se vyrovnal a pozitivně zúročil. Jen zralé osobnosti dokázkou překonat obtíže

V. Gračka při objevu fresek s vojenskou tematikou v bývalých olomouckých masných krámech na Dolním náměstí. Foto P. Rozehnal.

---

kronika

---

podobného charakteru a získávají tak v průběhu životního vyzrání. Jejich nejbližší i přátelé pak získávají spolu s nimi.

Cesta do ciziny prospěla dnešnímu jubilantovi v prohloubení lásky k vlasti, cesta 'za pokladem' mu prohloubila charakter a prospěla mravnímu rozměru osobnosti, cesty za kulturou Vladimíra zušlechťují. Vladimír Gračka je ve svých šedesáti letech člověkem mladým, který na svůj věk nevypadá, současně však je osobností vyzrálou, osobností, kterou neopustil svérázný humor a příkladný životní entuziasmus. Nepřestal být pátračem po neznámu v architektuře a blízkých oborech, nepřestal se vzdělávat v místních dějinách, má další literární inspirace a plány. Oslavenci přejeme, aby neopustil své správné cesty. Všem, kteří ho známe a máme rádi, tedy sobě přejeme, aby nám na svých cestách byl nadále dobrým vůdcem. K tomu a nejen proto slavnostně provoláváme: Vladimíre, jasné slunéčko, m n o g a j a l j e t a.

Kettnerová, Milena: Historie droždářství v Olomouci, Praha, Milpo Media 2001, 72 str.

Pražské nakladatelství a vydavatelství Milpo zahájilo prvními publikacemi ediční řadu věnovanou historii různých, často dosud monograficky nezpracovaných průmyslových odvětví v Českých zemích. Zatím vyšly tituly: Novák, Rudolf: Kronika plynárenství (1997); Likler, Ladislav a kol.: Historie mlékárenství v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (1998); Jásek, Jaroslav a kol.: Vodárenství v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (2000); Broncová, Dagmar (ed.): Historie pekárenství v Českých zemích (2001); Likler, Ladislav a kol.: Historie mlékárenství v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, II. díl (2001); Broncová, Dagmar (ed.): Historie kanalizací. Dějiny odvádění a čištění odpadních vod v Českých zemích (2002). V edičním plánu nakladatelství jsou tituly věnované dějinám čokoládoven a historii farmacie.

Velkoformátové publikace (s výjimkou knihy o plynárenství, pojaté jako chronologický přehled dat ze světové i domácí historie oboru) usilují o souhrnný přehled dané problematiky na celém území republiky a jejich obsah je zeměpisně členěn podle krajského uspořádání z let 1960 – 1990, což se jeví jako poněkud nešťastné. Například zmínky o olomouckých, ale i slezských podnicích je nutno hledat v kapitolách nazvaných již neexistujícím územně-správním označením Severní Morava. Cenné jsou zvláště zasvěcené úvodní studie jednotlivých svazků. Autorský kolektiv je vzhledem k šíři témat a celostátnímu zaměření knih dosti početný a kvalita jednotlivých příspěvků bohužel nevyrovnaná, což je dáno kromě množství rozmanitě zaměřených autorů (specialisté versus historici) také různým stupněm zpracování jednotlivých témat v regionech. Globálně je ovšem nutno hodnotit tento rozmáchlý ediční počín jako chybějící a očekávanou odborně podloženou popularizaci dějin průmyslu. Byť jsou jednotlivé lokální kapitoly poměrně stručné, jsou čtenáři předkládány často vůbec poprvé souhrnné informace o dějinách jednotlivých oborů a pročetím knih vyvstávají mnohdy pozoruhodná srovnání a zobecnění.

Mimo tuto celorepublikově zaměřenou „velkou řadu“ vydalo Milpo v roce 2001 pro Českou droždářenskou společnost a.s. spíše regionálně zaměřenou publikaci Historie droždářství v Olomouci od Mileny Kettnerové. Olomouc, jako významné středisko potravinářského průmyslu, nemá dějiny jednotlivých průmyslových (a tedy i potravinářských) oborů i podniků systematicky zachyceny a pokud existují monografická zpracování, pak jde často o příležitostné brožurky a nikoli důstojné publikace. Proto čtenář otvírá sympatickou, vázanou knížku o historii olomouckého droždářství s očekáváním, jak se autor zhostí pro laika specializovaného tématu, a jak přispěje do řady srovnatelných textů o regionální industriální historii.

Autorka ing. Kettnerová, od roku 1992 ředitelka olomouckého závodu na výrobu droždí (str. 65), je jistě znala současných poměrů v podniku a má i přístup k dokumentům v podnikovém archivu, tématu se však měl lépe ujmout školený historik nebo archivář. Nejnovější období, zvláště po roce 1989, jsou zachycena krátce, ale výstižněji než starší období historie olomouckého droždářství spojeného s továrnami bratří Mayů v Hejčíně a firmy Singer a Hamburger v Pavlovičkách. Výhrady je třeba mít zvláště k autorčině práci s prameny a k výběru obrazového doprovodu. Obojí je čerpáno téměř výhradně z dobové-

ho tisku. V textu pak převládá výčet zpráv ze zasedání představenstva či valných hromad akcionářů a není brán zřetel k jevům jako je technologický a architektonický rozvoj továren, počet zaměstnanců a pracovní podmínky, obchodní politika apod. Biografie významných majitelů a ředitelů (s výjimkou Kuneše Sonntága, str. 49 – 52) schází a nahrazují je pouze přetištěná úmrtní oznámení, která svým počtem osmi působí vůči jiným typům vyobrazení (reklamy, propagační letáky, fotografie podniků, dobové pohledy na Olomouc) značně disproportionálně (str. 22, 39, 41 – 42, 51). Za vstoupení autorky na tenký led lze označit kapitulu Krátké ohlédnutí za dějinami Olomouce (str. 8 – 9). Nejenže kapitola působí vzhledem k tématu redundantně, ale dějiny takového města jako je Olomouc prostě nelze postihnout v rozsahu jedné tiskové strany, aniž by se pisatel dopustil zjednodušení na pomezí lži. Naopak obecný vývoj výroby droždí je líčen tak, jakoby často velmi detailní chemické nuance vzniku droždí byly součástí všeobecného přehledu čtenáře a nepotřebovaly bližšího vysvětlení. Za přínosnou lze považovat paralelní tabulku vývoje olomouckých droždářen a francouzských droždářen, předchůdců dnešního majoritního vlastníka – firmy Lesaffre. Vyplývá z ní, že kromě současného kapitálového vstupu francouzské firmy k nám, existovaly vazby již ve 20. letech 20. století, kdy se opačným směrem šířilo know-how.

Závěrem lze shrnout, že co se týče metodiky a citace pramenů, nedostála by publikace ani požadavkům na vysokoškolskou seminární práci, ale díky nakladatelství Milpo a České droždářenské společnosti a.s. spatřila světlo světa sice nesourodá, ale přece jen připomínka historie specifického oboru, kterým drožďářství jistě je.

Radim Himmler, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Kurt Gröger / Souvenir. Výstava MKZ – galerie Šternberk, říjen – listopad 2003.

Promarněná příležitost

Příznivci olomouckého Muzea umění, kteří mají dosud v živé paměti odborně fundovanou a náročně koncipovanou výstavu díla Rudolfa Michalika, byli patrně zklamáni expozicí, která s ročním zpožděním připomenula 50. výročí předčasného úmrtí jiného našeho malíře německého původu Kurta Grögera v jeho rodišti ve Šternberku. Umělcovy začátečnické a studentské práce jsou na výstavě smíšený s vyzrálými díly a většina kreseb postrádá alespoň přibližné údaje o době vzniku. Text katalogu opakuje známá životopisná data a nekriticky přejímá subjektivní názory umělcovy ženy z doby, kdy se její věk přibližoval devadesátinám. Čtenář tak nabývá mylného dojmu, že příčinou dobrovolného odchodu malíře ze života bylo bezpráví, kterého se mu dostalo od českého národa. Téměř nic se nedovídáme o charakteru a vývoji umělcovy tvorby. V resumé uvedená připomínka fauvismu – směru, v plošném dekorativismu a linearismu, protikladného Grögerovu tvůrčímu směřování – uvádí diváka ve zmatek.

Pozitivní stránkou výstavy jsou výborně restaurátorsky ošetřená umělcova díla a záslužná snaha politické reprezentace města o zachycení kulturní historie regionu.

Josef Malíva, historik umění

OBSAH

Prof. MUDr. Jan Kabelík, DrSc. – osobnost preventivního lékařství	3
Prof. MUDr. Jan Kabelík, DrSc., eine Persönlichkeit der Präventivmedizin <i>Anna Folprechtová</i>	
Drobné památky Olomouce. I. část. Paměť míst zachovaná v krajině olomouckých předměstí	10
Kleindenkmäler der Stadt Olmütz, Teil I. Das Gedächtnis der Stellen, das in der Landschaft der Vorstädte von Olmütz erhalten blieb <i>Ján Kadlec</i>	
Hrací strojky	22
Mechanische Musikinstrumente <i>Xenie Sofková</i>	
Průběh obnovy Klášterního Hradiska v letech 1991 – 1997	30
Verlauf der Instandsetzungsarbeiten im Kloster Hradisch in den Jahren 1991–1997 <i>Josef Šváb</i>	
Český a moravský šperk 2. poloviny 20. století ve sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci	43
Der böhmische und mährische Schmuck der 2. Hälfte des 20. Jahrhunderts in den Sammlungen des Heimatkundemuseums in Olmütz <i>Ivana Bortlová</i>	
Barokní glóby v kartografických sbírkách olomouckého muzea	46
Die Barockgloben in der kartographischen Sammlung des Heimatkundemuseums in Olmütz <i>Ludmila Drtílková</i>	
Přehled církevních svátků a lidových zábav během roku	51
Übersicht über die Kirchenfeste und Volksunterhaltungen im Verlauf des Jahres <i>Veronika Hrbáčková</i>	
Terče olomouckých ostrostřelců	56
Die Olmützer Scharfschützenscheiben <i>Jaroslava Kunzfeldová</i>	
Dva doklady k počátkům vakcinace z olomouckých muzejních sbírek	58
Zwei Belege zum Anfang der Schutzimpfung in den Olmützer Musealsammlungen <i>Věra Michnová</i>	
Denár Boleslava II. ethelredského typu z čistěveského nálezu uložený ve VM v Olomouci	64
Ein Denar des Boleslaw II. vom Ethelreder Typ aus dem Fund von Čistěves in den Sammlungen des Heimatkundemuseums in Olmütz <i>Luboš Polanský</i>	

Japonské meče ve sbírkách českých muzeí. Stručný úvod do problematiky údržby japonských zbraní	66
<i>Milan Stecker</i>	
Významná jubilea v kronice VSMO	68
<i>Jiří V. Musil</i>	
Síla tradice. Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci oslavila své stodvacáté výročí	70
Kraft der Tradition. Die Heimatkundliche Museumsgesellschaft in Olmütz beging feierlich ihren 120. Gründungstag	
<i>Jiří V. Musil</i>	
Svět loutek a loutkových divadel	74
<i>Xenie Sofková</i>	
Osmdesátiletý Msgr. ThDr. Antonín Huvar OT a jeho publicistická, přednášková a literární činnost	75
Der achtzigjährige Msgr. ThDr. Antonín Huvar OT und seine Publikations-, Vortrags- und Literartätigkeit	
<i>Jiří V. Musil – Marcela Musilová</i>	
MUDr. Oldřich Juryšek jubiloval. K osmdesátinám vlastivědného pracovníka a onkologa	79
Der Jubilar MUDr. Oldřich Juryšek. Zum achtzigsten Geburtstag eines heimatkundlichen Mitarbeiters und Onkologen	
<i>Jiří V. Musil</i>	
Šedesátiny Vladimíra Gračky	84
<i>Jiří V. Musil</i>	
Kettnerová, Milena: Historie droždářství v Olomouci, Praha, Milpo Media 2001, 72 str.	88
<i>Radim Himler</i>	
Kurt Gröger / Souvenir. Výstava, Šternberk, MKZ – – galerie, říjen – listopad 2003.	89
<i>Josef Malíva</i>	

VLASTIVĚDNÉ MUZEUM V OLOMOUCI

Náměstí Republiky 5, Olomouc, 771 73

Tel.: 585 51 51 11, fax: 585 22 27 43

e-mail: vmo@vmo.cz

Internet: www.vmo.cz

Návštěvní doba:

Duben – září mimo pondělí od 9 do 18 hodin,
Říjen – březen mimo pondělí a úterý od 10 do 17 hodin

Služby poskytované VMO:

Pronájem výstavních prostor pro pořádání výstav
organizacím i soukromým osobám.

★

Pronájem přednáškového sálu.

★

Vystavování vývozních povolení.

★

Konzultace s odbornými pracovníky
poskytované studentům středních a vysokých škol.

★

Odborné poradenství v rozsahu zastoupených oborů.

★

Terénní průvodcovská činnost (Přírodovědný ústav).

★

Přednášková činnost.

★

Péče o kulturní dědictví, jeho zhodnocení a prezentace.

★

Činnost v oblasti archeologické památkové péče.

Pokyny pro autory:

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci otiskují původní vědecké články a odborné práce přírodovědných i společenských oborů. Dále uveřejňují drobná odborná sdělení z uvedených oborů, recenze, články k jubileím atp.

Přednostně jsou uveřejňovány práce související s programem Vlastivědného muzea v Olomouci.

Úprava rukopisů

Rukopis musí obsahovat (1) nezkrácené jméno a příjmení autora, (2) český název příspěvku a jeho cizojazyčný překlad, (3) text odpovídající ČSN 0202 – úprava rukopisu pro sazbu. Příspěvky jsou psány strojem, černou páskou po jedné straně kancelářského papíru (ne průklepového) formát A4 (210 x 297 mm), 30 řádek na stránku s 60 úhozy na řádku. Text začíná 25–30 mm od horního okraje a 25–30 od levého okraje stránky; ukončen je nejméně 15 mm od dolního okraje. Titulky, ani žádná jiná slova v textu nepište velkými písmeny. Hierarchii titulků označte na okraji textu (např. T-1, T-2, T-3). Používejte kulaté závorky. Poznámkou „pet“ na okraji listu lze navrhnout petitové partie.

Tabulky zařadte za rukopis na zvláštních listech a označte je názvem a vysvětlivkami. Obrazové přílohy je nutno co nejvíce přizpůsobit zrcadlu Zpráv (tj. 165 x 240 mm). Kresby musí být tuší na bílém nebo průsvitném papíru. Síla čar a velikost písmen popisu musí být úměrná předpokládanému zmenšení. Fotografie (jen černobílé) musí být ostré a kontrastní na lesklém papíru. Na zadní straně je označte jménem autora, zkráceným názvem práce a číslem obrázku. Popisky k obrázkům (součást formátu!) jsou přiloženy na zvláštním listu s označením Obr. (fig.) – číslo – název (popř. datum a autor nebo pramen). Články mohou být zpracovány i na PC AT v prostředí WORD, AMI PRO nebo T602 (kódování v LATIN 2). Text musí být psán bez zarovnání vpravo, bez ohledu na počet úhozů v řádku. Při zpracování je nutné používat tabelátoru („Tab“ na klávesnici), ne mezerník. K disketě nezapomeňte přiložit vytištěný text, popřípadě poznámky.

Při psaní společenskovedních příspěvků je doporučeno používat poznámek (tj. číslo bez závorky nebo kroužku vysunuté nad řádek).

V přírodních vědách doporučujeme používat jména autora a letopočet v závorce. Základní pravidla citací obsahuje ČSN 01 0197 (Bibliografické citace). Seznam literatury obsahuje jen citované práce. Je-li tomu tak, je nutno tuto skutečnost výslovně uvést.

U původních prací připojte cizojazyčný souhrn, který informuje o obsahu práce a nových poznatcích. Připojte jej v některé ze světových řečí u všech článků, které mohou mít význam pro zahraniční čtenáře, neboť Zprávy VMO jsou odbírány i v cizině.

Po dohodě s redakcí je možno přijmout i celý cizojazyčný příspěvek s českým souhrnem.

Na konci příspěvku uveďte plnou adresu autora včetně adamanických titulů a poštovního směrovacího čísla (4).

Rukopis musí být dodán ve dvou exemplářích.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
ročník 2003, číslo 286

Vedoucí redaktor: PhDr. Miloslava Hošková, CSc.

Odpovědný redaktor: Mgr. Irena Marie Kubešová

Odborný a výkonný redaktor: Mgr. Irena Marie Kubešová

Grafická úprava: Jaroslav Závora

Grafická úprava obálky: Hana Mikulková

Adresa redakce: Vlastivědné muzeum v Olomouci

Náměstí Republiky 5, 771 73 Olomouc, ČR

Tel.: +420 585 51 51 11

Fax: +420 585 22 27 43

E-mail: vmo@vmo.cz

Vydává: Vlastivědné muzeum v Olomouci

Pre-press, tisk: SSV studio s.r.o.

Mitteilungen des Heimatkundlichen Museums in Olomouc

Jahrgang 2003, Heft Nr. 286

Redaktion: PhDr. Miloslava Hošková, CSc.

Mgr. Irena Marie Kubešová

Anschrift der Redaktion:

Heimatkundliches Museum in Olomouc

Náměstí Republiky 5, 771 73 Olomouc, CZ

Tel.: +420 585 51 51 11

Fax: +420 585 22 27 43

E-mail: vmo@vmo.cz

Reports of Museum of National History and Arts in Olomouc

Volume 2003, Number 286

Editor: PhDr. Miloslava Hošková, CSc.

Mgr. Irena Marie Kubešová

Address:

Museum of National History and Arts in Olomouc

Náměstí Republiky 5, 771 73 Olomouc, CZ

Tel.: +420 585 51 51 11

Fax: +420 585 22 27 43

E-mail: vmo@vmo.cz

